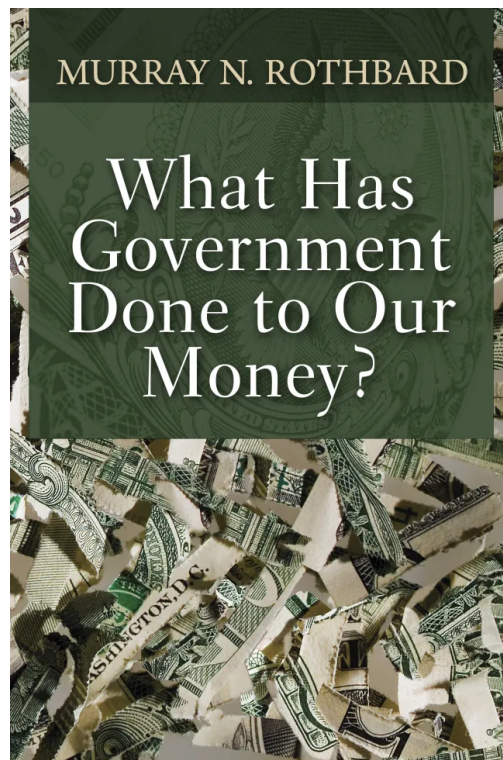

ΤΙ ΕΧΕΙ ΚΑΝΕΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΜΑΤΑ ΜΑΣ;

Published under a CC BY Attribution Only 4.0 License

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Murray N. Rothbard

Μετάφραση Πραξεολόγος – Αθήνα, 2026

What Has Government Done to Our Money?

MURRAY N. ROTHBARD

Published under a CC BY Attribution Only 4.0 License

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

MISES INSTITUTE
AUBURN, ALABAMA

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικό Σημείωμα από τον Πραξολόγο σελ. 7

I. Εισαγωγή Murray N. Rothbard σελ. 9

II. Το Χρήμα σε μια Ελεύθερη Κοινωνία σελ. 11

1. Η Αξία της Ανταλλαγής σελ. 11
2. Ανταλλαγή σε Είδος (Άμεση Ανταλλαγή ή Αντιπραγματισμός) σελ. 12
3. Έμμεση Ανταλλαγή σελ. 13
4. Τα Οφέλη του Χρήματος σελ. 15
5. Η Νομισματική Μονάδα σελ. 16
6. Το Σχήμα του Χρήματος σελ. 18
7. Ιδιωτική Κοπή Νομισμάτων σελ. 19
8. Η «Κατάλληλη» Προσφορά (Ποσότητα) Χρήματος σελ. 22
9. Το Πρόβλημα του «Αποθησαυρισμού» σελ. 26
10. Να Σταθεροποιήσουμε το Επίπεδο Τιμών; σελ. 29
11. Συνυπάρχοντα Χρήματα σελ. 30
12. Αποθήκες Χρήματος σελ. 32
13. Περίληψη σελ. 40

III. Κυβερνητική Παρέμβαση στο Χρήμα σελ. 42

1. Τα Έσοδα της Κυβέρνησης σελ. 42
2. Οι Οικονομικές Επιπτώσεις του Πληθωρισμού σελ. 43
3. Υποχρεωτικό Μονοπώλιο της Νομισματοκοπίας σελ. 46
4. Νόθευση σελ. 47
5. Ο Νόμος του Gresham και η Νομισματοκοπία σελ. 48
- α. Διμεταλλισμός σελ. 48
- β. Νόμιμο Μέσο Πληρωμής σελ. 51
6. Περίληψη: Κυβέρνηση και Νομισματοκοπία σελ. 52
7. Επιτρέποντας στις Τράπεζες να Αρνούνται Πληρωμές σελ. 54
8. Κεντρική Τραπεζική: Καταργώντας τους Περιορισμούς στον Πληθωρισμό σελ. 54
9. Κεντρική Τραπεζική: Καθοδήγηση του Πληθωρισμού σελ. 58
10. Εγκατάλειψη του Κανόνα του Χρυσού σελ. 59
11. Χρήμα Αναγκαστικής Κυκλοφορίας (Fiat Money) και το Πρόβλημα του Χρυσού σελ. 61

12. Χρήμα Αναγκαστικής Κυκλοφορίας (Fiat Money) και ο Νόμος του Gresham σελ. 63

13. Κυβέρνηση και Χρήμα σελ. 66

IV. Η Νομισματική Κατάρρευση της Δύσης σελ. 68

1. Φάση I: Το Κλασικό Χρυσό Πρότυπο, 1815–1914 σελ. 69

2. Φάση II: Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και Μετά σελ. 71

3. Φάση III: Ο Χρυσός Κανόνας Συναλλάγματος (Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες) 1926–1931 σελ. 72

4. Φάση IV: Κυμαινόμενα Νομίσματα Αναγκαστικής Κυκλοφορίας, 1931–1945 σελ. 74

5. Φάση V: Bretton Woods και ο Νέος Χρυσός Κανόνας Συναλλάγματος (Ηνωμένες Πολιτείες) 1945–1968 σελ. 75

6. Φάση VI: Η Αποσύνθεση του Bretton Woods, 1968–1971 σελ. 78

7. Φάση VII: Το Τέλος του Bretton Woods: Κυμαινόμενα Νομίσματα Αναγκαστικής Κυκλοφορίας, Αύγουστος–Δεκέμβριος 1971 σελ. 80

8. Φάση VIII: Η Συμφωνία Smithsonian Agreement, Δεκέμβριος 1971–Φεβρουάριος 1973 σελ. 81

9. Φάση IX: Κυμαινόμενα Νομίσματα Αναγκαστικής Κυκλοφορίας, Μάρτιος 1973–; σελ. 82

V. Αντί Επιλόγου από τον Πραξολόγο σελ. 86

Εισαγωγικό Σημείωμα

Παρότι γράφτηκε 60 και πλέον χρόνια πριν, το αριστουργηματικό έργο του Murray N. Rothbard, «Τί Έχει Κάνει η Κυβέρνηση στα Χρήματά Μας;» είναι ένα από τα πιο διαφωτιστικά και επίκαιρα αναγνώσματα της εποχής μας.

Με χειρουργική ακρίβεια και με την πνευματική τόλμη που χαρακτηρίζει τη σκέψη του, ο Rothbard πραγματοποιεί μια ριζική ανατομία του νομισματικού συστήματος, αποκαλύπτοντας πώς η κρατική παρέμβαση έχει διαβρώσει το χρήμα, δημιουργώντας πληθωρισμό, οικονομική αστάθεια και κατάλυση των ατομικών ελευθεριών μας. Η ανάλυσή του δεν αφορά μόνο στο σύστημα των Η.Π.Α. αλλά στο παγκόσμιο νομισματικό σύστημα όπως αυτό έχει διαμορφωθεί ήδη από τον 20ο αιώνα.

Αυτό το μικρό σε μέγεθος αλλά τεράστιο σε βάθος βιβλίο αποτελεί απαραίτητο ανάγνωσμα για κάθε πολίτη, για το σοβαρό ερευνητή της οικονομικής επιστήμης και ιδιαίτερα για όσους ενδιαφέρονται για την Αυστριακή Σχολή Οικονομικής Σκέψης και τη νομισματική θεωρία.

Ο Rothbard δεν ασκεί απλά κριτική — προσφέρει και το όραμα μιας πραγματικά ελεύθερης αγοράς χρήματος, βασισμένης σε υγιείς οικονομικές αρχές.

Εάν θέλετε να καταλάβετε τις πραγματικές αιτίες των νομισματικών προβλημάτων της εποχής μας, αυτό το βιβλίο είναι η καλύτερη αφετηρία. Παράλληλα, το παρόν αποτελεί και μια αμφισβήτηση των μέχρι σήμερα οικονομικών μας πεποιθήσεων, των όσων νομίζαμε ότι ξέραμε για το χρήμα και το ρόλο του Κράτους και των κεντρικών τραπεζών. Από τη στιγμή που κατανοήσουμε τί πραγματικά συμβαίνει με τα εθνικά νομίσματα, τί ακριβώς είναι ο πληθωρισμός, τότε μπορούμε να εύκολα να συνάγουμε πόσο καλύτερος θα ήταν ένας κόσμος όπου το χρήμα δεν θα μπορούσε να τυπωθεί κατά βούληση από κεντρικές τράπεζες για τη χρηματοδότηση πολέμων, ελλειμμάτων ή τη «διάσωση» τραπεζών. Όταν το νόμισμα ήταν δεμένο με το χρυσό, οι κυβερνήσεις δεν μπορούσαν να κλέψουν αθόρυβα την αγοραστική μας δύναμη μέσω πληθωρισμού (π.χ. τυπώνοντας ανεξέλεγκτα). Από το 1971, όταν και οι ΗΠΑ εγκατέλειψαν τον Κανόνα του Χρυσού, μπήκαμε στο καθεστώς του «χάρτινου χρήματος» – ένα σύστημα όπου το χρήμα δημιουργείται από χρέος ή από τον αέρα κατά το δοκούν, χωρίς την πειθαρχία που επέβαλε η σύνδεση με το χρυσό, ένα σύστημα όπου οι πλούσιοι γίνονται πλουσιότεροι, και ο μέσος πολίτης βλέπει τον μισθό του να εξατιμίζεται. Ο Rothbard αποκαλύπτει την αλήθεια: η σημερινή οικονομία δεν είναι «ελεύθερη αγορά», αλλά ένα κεντρικά ελεγχόμενο καζίνο που σιωπηλά μεταφέρει πλούτο από τους πολλούς στους λίγους, κι έτσι δεν είναι ελεύθερη αγορά ή laissez faire καπιταλισμός αλλά ευνοιοκρατία. Με οδηγό τον Rothbard, δε θα δείτε ποτέ ξανά τις προβαλλόμενες έννοιες όπως «οικονομική ανάπτυξη», «ανάπτυξη» ή τις «κρίσεις» με τον ίδιο τρόπο. Το βιβλίο αυτό είναι η απόδειξη ότι το χρήμα πρέπει να είναι υγιές και όχι εργαλείο της πολιτικής εξουσίας.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Λίγα οικονομικά θέματα είναι πιο μπερδεμένα, πιο συγκεχυμένα από το χρήμα. Οι διαμάχες πληθαίνουν σχετικά με την επιλογή «σφιχτής οικονομικής πολιτικής» ή «εύκολου χρήματος»¹, για τον ρόλο της Ομοσπονδιακής Τράπεζας (Federal Reserve)² [Κεντρική Τράπεζα] και των Υπουργείων Οικονομικών, για τις διάφορες εκδοχές του κανόνα του χρυσού κ.λπ. Πρέπει η κυβέρνηση να διοχετεύει χρήμα στην οικονομία ή να το αποσύρει; Ποιο τμήμα της κυβέρνησης πρέπει να το κάνει αυτό; Πρέπει η κυβέρνηση να ενθαρρύνει και να επεκτείνει τις πιστώσεις ή να τις περιορίζει; Πρέπει να επιστρέψει στον κανόνα του χρυσού³; Και αν ναι, σε ποια ισοτιμία; Αυτά και αμέτρητα άλλα ερωτήματα πολλαπλασιάζονται, φαινομενικά χωρίς τέλος.

Ίσως αυτή η Βαβέλ απόψεων στο ζήτημα του χρήματος προέρχεται από την τάση του ανθρώπου να είναι «πρακτικός», δηλαδή να μελετά μόνο τα άμεσα πολιτικά και οικονομικά προβλήματα. Όταν βυθιστούμε ολοκληρωτικά στην καθημερινότητα, παύουμε να κάνουμε θεμελιώδεις διακρίσεις ή να θέτουμε τα πραγματικά, βασικά και ουσιαστικά ερωτήματα. Σύντομα, τα θεμελιώδη ζητήματα ξεχνιούνται και μια άσκοπη πορεία αντικαθιστά την προσήκουσα προσήλωση στις αρχές. Συχνά χρειαζόμαστε προοπτική, δηλ. να απομακρυνθούμε λίγο από τις καθημερινές μας υποθέσεις για να τις δούμε και για να τις κατανοήσουμε πληρέστερα. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στις οικονομίες μας, όπου οι αλληλεπιδράσεις είναι τόσο περίπλοκες ώστε να πρέπει να απομονώσουμε μερικούς σημαντικούς παράγοντες, να τους αναλύσουμε και στη συνέχεια να παρακολουθήσουμε τη λειτουργία τους στον σύνθετο κόσμο. Αυτό ακριβώς ήταν το νόημα της «οικονομίας του Ροβινσώνα Κρούσου», μιας αγαπημένης μεθόδου της κλασικής οικονομικής θεωρίας. Η ανάλυση του Κρούσου και του Παρασκευά σε ένα ερημονήσι, που τόσο έχει κακοποιηθεί από τους κριτικούς ως άσχετη με τον σημερινό κόσμο, στην πραγματικότητα εκπλήρωσε μια εξαιρετικά χρήσιμη λειτουργία: φώτισε τα βασικά αξιώματα της ανθρώπινης δράσης.

Από όλα τα οικονομικά προβλήματα, το χρήμα είναι ίσως το πιο μπερδεμένο και ίσως εκείνο στο οποίο χρειαζόμαστε περισσότερο την προοπτική και την καθαρή σκέψη. Επιπλέον, το χρήμα είναι ο οικονομικός τομέας που έχει σκόπιμα ανακατευτεί και σκεπαστεί περισσότερο όλων, ύστερα από αιώνες κρατικής παρέμβασης. Πολλοί άνθρωποι –πολλοί οικονομολόγοι– που συνήθως είναι

---

¹ ΣτΜ: Αναφέρεται στο τύπωμα νέου χρήματος από τον αέρα, πάγια πρακτική των κεντρικών τραπεζών μέχρι σήμερα, με τις οδυνηρές πολυεπίπεδες συνέπειες που έχει αυτό στην κοινωνία, όπως καταδεικνύει στο παρόν δοκίμιο ο Murray N. Rothbard.

² ΣτΜ: Πρόκειται για την Κεντρική Τράπεζα των Η.Π.Α., αντίστοιχη προς την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (Ε.Κ.Τ.).

³ ΣτΜ: Ο κανόνας του Χρυσού (gold standard) ήταν ένα νομισματικό σύστημα στο οποίο η αξία του νομίσματος κάθε χώρας συνδεόταν άμεσα με μια καθορισμένη ποσότητα χρυσού. Οι κυβερνήσεις δεσμεύονταν να διατηρούν σταθερή την ισοτιμία του νομίσματός τους σε χρυσό και να αγοράζουν/πωλούν χρυσό σε αυτή την τιμή. Χρησιμοποιήθηκε ευρέως από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ού, αλλά εγκαταλείφθηκε οριστικά το 1971 από τις ΗΠΑ, οδηγώντας στο σημερινό σύστημα ελεύθερα κυμαινόμενων εθνικών νομισμάτων (χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας (fiat money)).

αφοσιωμένοι στην ελεύθερη αγορά, σταματούν απότομα στο χρήμα. Το χρήμα, επιμένουν, είναι διαφορετικό· πρέπει να παρέχεται από την κυβέρνηση και να ρυθμίζεται από την κυβέρνηση. Δεν θεωρούν ποτέ τον κρατικό έλεγχο του χρήματος ως παρέμβαση στην ελεύθερη αγορά· μια ελεύθερη αγορά χρήματος είναι αδιανόητη γι' αυτούς. Οι κυβερνήσεις πρέπει να κόβουν νομίσματα και χαρτονομίσματα, να ορίζουν το «νόμιμο χρήμα», να δημιουργούν κεντρικές τράπεζες, να τροφοδοτούν και να αποσύρουν χρήμα, να «σταθεροποιούν το επίπεδο τιμών» κ.λπ.

Ιστορικά, το χρήμα ήταν από τα πρώτα πράγματα που τέθηκαν υπό τον έλεγχο της κυβέρνησης, και η «επανάσταση» της ελεύθερης αγοράς τον 18ο και 19ο αιώνα άφησε ελάχιστο αποτύπωμα στον νομισματικό τομέα. Ωρα, λοιπόν, να στρέψουμε καθολικά την προσοχή μας στην κινητήριου δύναμη της οικονομίας μας – το χρήμα.

Ας θέσουμε πρώτα στον εαυτό μας το ερώτημα: Μπορεί το χρήμα να οργανωθεί σύμφωνα με την αρχή της ελευθερίας; Μπορούμε να έχουμε ελεύθερη αγορά χρήματος, όπως και για τα υπόλοιπα αγαθά και υπηρεσίες; Ποια θα ήταν η μορφή μιας τέτοιας αγοράς; Και ποια είναι τα αποτελέσματα των διαφόρων κρατικών ελέγχων; Αν υποστηρίζουμε την ελεύθερη αγορά σε άλλους τομείς, αν επιθυμούμε να εξαλείψουμε την κρατική εισβολή στη σφαίρα της προσωπικής ελευθερίας και στην ιδιοκτησία, δεν έχουμε άλλο σημαντικότερο καθήκον από το να διερευνήσουμε τους τρόπους και τα μέσα μιας ελεύθερης αγοράς χρήματος.

Murray N. Rothbard

II.

ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΣΕ ΜΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1.

Η Αξία της Ανταλλαγής

Πώς ξεκίνησε το χρήμα; Προφανώς, ο Ροβινσών Κρούσος⁴ δεν είχε ανάγκη χρημάτων. Δεν θα μπορούσε να φάει χρυσά νομίσματα. Ούτε ο Κρούσος και ο Παρασκευάς, όταν αντάλλαζαν π.χ. ψάρια με ξυλεία, χρειαζόταν να ασχοληθούν με το χρήμα. Όμως, όταν η κοινωνία επεκτείνεται πέρα από λίγες οικογένειες, το σκηνικό είναι ήδη έτοιμο για την εμφάνιση του χρήματος.

Για να εξηγήσουμε τον ρόλο του χρήματος, πρέπει να πάμε ακόμη πιο πίσω και να ρωτήσουμε: γιατί οι άνθρωποι ανταλλάσσουν; Η ανταλλαγή είναι η πρωταρχική βάση της οικονομικής μας ζωής. Χωρίς ανταλλαγές, δεν θα υπήρχε πραγματική οικονομία και, πρακτικά, ούτε κοινωνία.

Προφανώς, μια εθελοντική ανταλλαγή γίνεται επειδή και τα δύο μέρη προσδοκούν να ωφεληθούν. Μια ανταλλαγή είναι μια συμφωνία μεταξύ του Α και του Β να μεταβιβάσουν τα αγαθά ή τις υπηρεσίες του ενός για τα αγαθά και τις υπηρεσίες του άλλου. Και οι δύο ωφελούνται, προφανώς, διότι ο καθένας εκτιμά αυτό που λαμβάνει στην ανταλλαγή περισσότερο από αυτό που παραχωρεί. Όταν ο Κρούσος, για παράδειγμα, ανταλλάσσει κάποια ψάρια με ξυλεία, εκτιμά την ξυλεία που «αγοράζει» περισσότερο από τα ψάρια που «πουλάει», ενώ ο Παρασκευάς, αντιθέτως, εκτιμά τα ψάρια περισσότερο από την ξυλεία. Από τον Αριστοτέλη μέχρι τον Μαρξ, οι άνθρωποι έχουν λανθασμένα πιστέψει ότι μια ανταλλαγή καταγράφει κάποιο είδος ισότητας αξίας – ότι αν ένα βαρέλι ψάρια ανταλλάσσεται με δέκα κορμούς, υπάρχει κάποια υποκείμενη ισότητα μεταξύ τους. Στην πραγματικότητα, η ανταλλαγή έγινε μόνο επειδή κάθε μέρος εκτίμησε τα δύο προϊόντα σε διαφορετική σειρά προτίμησης.

Γιατί η ανταλλαγή είναι τόσο κοινότοπη μεταξύ των ανθρώπων σε όλη την υφήλιο; Θεμελιωδώς, λόγω της μεγάλης ποικιλίας στη φύση: των *διαφόρων* ανθρώπων και της *διαφορετικότητας* των φυσικών πόρων. Κάθε άνθρωπος έχει ένα διαφορετικό σύνολο δεξιοτήτων και κλίσεων, και κάθε κομμάτι γης έχει τα δικά του μοναδικά χαρακτηριστικά, τους δικούς του ξεχωριστούς πόρους. Από

---

⁴ ΣτΜ: Ο Ροβινσών Κρούσος, πρωταγωνιστής του κλασικού μυθιστορήματος του Daniel Defoe (1719), είναι ένας Άγγλος ναυτικός που ναυαγεί σε ένα ερημονήσι και επιβιώνει μόνος του για 28 χρόνια, χτίζοντας από το μηδέν μια πλήρη ζωή με εργασία και εφευρετικότητα, μέχρι να συναντήσει τον ιθαγενή Παρασκευά και να επιστρέψει τελικά στον πολιτισμό.

αυτό το εξωτερικό φυσικό γεγονός της ποικιλίας προκύπτουν οι ανταλλαγές· σιτάρι από το Κάνσας για σίδηρο από τη Μινεσότα· οι ιατρικές υπηρεσίες του ενός για το παίξιμο βιολιού του άλλου. Η εξειδίκευση επιτρέπει σε κάθε άνθρωπο να αναπτύξει την καλύτερη δεξιότητά του και σε κάθε περιοχή να αναπτύξει τους δικούς της ιδιαίτερους πόρους. Αν κανείς δεν μπορούσε να ανταλλάξει, αν κάθε άνθρωπος αναγκαζόταν να είναι πλήρως αυτόν της, είναι προφανές ότι οι περισσότεροι από εμάς θα πεθαίναμε από πείνα ενώ οι υπόλοιποι μετά βίας θα επιβίωναν. Η ανταλλαγή είναι η κινητήριος δύναμη της ζωής, όχι μόνο της οικονομίας μας, αλλά και του ίδιου του ανθρώπινου πολιτισμού.

2.

Ανταλλαγή σε Είδος (Άμεση Ανταλλαγή ή Αντιπραγματισμός)

Ωστόσο, η άμεση ανταλλαγή χρήσιμων αγαθών και υπηρεσιών θα επαρκούσε μετά βίας για να διατηρήσει μια οικονομία πάνω από το πρωτόγονο επίπεδο. Μια τέτοια άμεση ανταλλαγή –ή ανταλλαγή σε είδος– είναι ελάχιστα καλύτερη από την καθαρή αυτόαρκεια. Γιατί συμβαίνει αυτό; Κατ' αρχάς, είναι προφανές ότι η παραγωγή θα ήταν μικρή. Αν ο Τζόουνς (ο οποίος είναι ξυλοκόπος και παράγει κορμούς δέντρων) προσλάβει εργάτες για να χτίσουν ένα σπίτι, με τι θα τους πληρώσει; Με ξυλεία; Με ποιά ποσότητα ξυλείας για κάθε εργάτη ή εργατώρα; Θα δέχονταν οι εργάτες να ανταλλάξουν την εργασία τους με ξύλα; Τα δύο βασικά προβλήματα της ανταλλαγής σε είδος είναι η «αδιαίρετοτητα» και η «έλλειψη σύμπτωσης επιθυμιών». Έτσι, αν ο Σμιθ έχει π.χ. ένα άροτρο που θέλει να ανταλλάξει με διάφορα πράγματα –ας πούμε αυγά, ψωμί και ένα κοστούμι– πώς μπορεί να το κάνει; Πώς μπορεί να σπάσει το άροτρο και να δώσει μέρος του σε έναν αγρότη και άλλο μέρος σε έναν ράφτη; Ακόμη και όταν τα αγαθά είναι διαιρετά, είναι γενικά αδύνατο δύο ανταλλάσσοντες να βρουν ο ένας τον άλλο ταυτόχρονα. Αν ο Α έχει απόθεμα αυγών προς πώληση και ο Β (που χρειάζεται τα αυγά) έχει ένα ζευγάρι παπούτσια, πώς μπορούν συναλλαχθούν αν ο Α θέλει ένα κοστούμι; Και σκεφτείτε περαιτέρω τη δυσκολία ενός καθηγητή οικονομικών ο οποίος πρέπει να βρει έναν παραγωγό αυγών που θέλει να αγοράσει μερικά μαθήματα οικονομικών σε αντάλλαγμα για τα αυγά του! Είναι προφανές ότι οποιοδήποτε είδος πολιτισμένης οικονομίας είναι αδύνατο σε ένα κόσμο και μια οικονομία που λειτουργεί με άμεση ανταλλαγή.

3.

Έμμεση Ανταλλαγή

Ο άνθρωπος όμως ανακάλυψε, μέσα από τη διαδικασία δοκιμής και λάθους, τον δρόμο που επιτρέπει σε μια οικονομία να επεκτείνεται δραστικά: την *έμμεση ανταλλαγή*. Στην έμμεση ανταλλαγή, πουλάς το προϊόν σου *όχι* για ένα αγαθό που χρειάζεσαι άμεσα, αλλά για ένα άλλο αγαθό το οποίο στη συνέχεια, με τη σειρά σου, πουλάς για το αγαθό που επιθυμείς. Με την πρώτη ματιά, κάτι τέτοιο φαίνεται σαν μια αδέξια και περίπλοκη διαδικασία. Στην πραγματικότητα όμως είναι το θαυμαστό εργαλείο που επέτρεψε στον πολιτισμό μας να αναπτυχθεί.

Σκεφτείτε την περίπτωση του Α, του αγρότη, που θέλει να αγοράσει τα *παπούτσια* που φτιάχνει ο Β. Επειδή ο Β δεν θέλει τα *αυγά* του, βρίσκει αυτό που θέλει ο Β –ας πούμε *βούτυρο*. Ο Α ανταλλάσσει τότε τα αυγά του με το βούτυρο του Γ και πουλάει το βούτυρο στον Β για παπούτσια. Αγοράζει πρώτα το βούτυρο *όχι* επειδή το θέλει άμεσα, αλλά επειδή το βούτυρο θα του επιτρέψει να πάρει τα παπούτσια του. Ομοίως, ο Σμιθ, ο ιδιοκτήτης του *άρотρου*, θα πουλήσει το *άρотρό* του για ένα εμπόρευμα που μπορεί πιο εύκολα να διαιρεθεί και να πωληθεί –ας πούμε *βούτυρο*– και στη συνέχεια θα ανταλλάξει τμήματα του βουτύρου με αυγά, ψωμί, ρούχα κ.λπ. Και στις δύο περιπτώσεις, το πλεονέκτημα του βουτύρου –ο λόγος που υπάρχει επιπλέον ζήτηση γι' αυτό πέρα από την απλή κατανάλωση– είναι η μεγαλύτερη εμπορευσιμότητά του. Αν ένα αγαθό είναι πιο *εμπορεύσιμο* από ένα άλλο –αν όλοι είναι σίγουροι ότι θα πωληθεί πιο εύκολα– τότε θα αποκτήσει μεγαλύτερη ζήτηση διότι θα χρησιμοποιηθεί ως *μέσο ανταλλαγής* (*medium of exchange*). Θα είναι το μέσο μέσω του οποίου ένας εξειδικευμένος παραγωγός μπορεί να ανταλλάξει το προϊόν του με τα αγαθά άλλων εξειδικευμένων παραγωγών.

Όπως ακριβώς στη φύση υπάρχει μεγάλη ποικιλία δεξιοτήτων και πόρων, έτσι υπάρχει ποικιλία στην εμπορευσιμότητα των αγαθών. Ορισμένα αγαθά ζητούνται περισσότερο από άλλα, κάποια είναι πιο *διαιρετά* (*divisible*) σε μικρότερες μονάδες χωρίς απώλεια αξίας, κάποια πιο *ανθεκτικά για μεγάλα χρονικά διαστήματα* (*durable*), κάποια πιο εύκολο να μεταφερθούν σε μεγάλες αποστάσεις (*transportable*). Όλα αυτά τα πλεονεκτήματα συμβάλλουν στη μεγαλύτερη *εμπορευσιμότητα* ενός αγαθού. Είναι φανερό ότι σε κάθε κοινωνία, τα πιο εμπορεύσιμα αγαθά θα επιλεγούν σταδιακά ως τα επικρατούντα μέσα ανταλλαγής (*media of exchange*). Καθώς επιλέγονται όλο και περισσότερο ως μέσα, η ζήτηση γι' αυτά αυξάνεται εξαιτίας αυτής της χρήσης και έτσι γίνονται ακόμη πιο *εμπορεύσιμα* (*marketable*). Το αποτέλεσμα είναι ένας ενισχυτικός σπειροειδής κρίκος: η μεγαλύτερη εμπορευσιμότητα προκαλεί ευρύτερη χρήση ως μέσο, η οποία προκαλεί ακόμη μεγαλύτερη

εμπορευσιμότητα κ.ο.κ. Τελικά, ένα ή δύο εμπορεύματα χρησιμοποιούνται ως γενικά μέσα –σχεδόν σε όλες τις ανταλλαγές– και αυτά ονομάζονται *χρήμα*.

Ιστορικά, πολλά διαφορετικά αγαθά έχουν χρησιμοποιηθεί ως μέσα ανταλλαγής: καπνός στην αποικιακή Βιρτζίνια, ζάχαρη στις Δυτικές Ινδίες, αλάτι στην Αβησσυνία, βοοειδή στην αρχαία Ελλάδα, καρφιά στη Σκωτία, χαλκός στην αρχαία Αίγυπτο, αλλά και σιτάρι, χάντρες, τσάι, κοχύλια και ακίστρια ψαρέματος. Εν τέλει, μέσα στους αιώνες, δύο εμπορεύματα –ο χρυσός και το ασήμι– αναδύθηκαν ως χρήμα στον ελεύθερο ανταγωνισμό της αγοράς και εκτόπισαν όλα τα άλλα. Και τα δύο είναι εξαιρετικώς εμπορεύσιμα, έχουν μεγάλη ζήτηση ως κοσμήματα και υπερτερούν στις υπόλοιπες αναγκαίες ιδιότητες που αναφέρθηκαν παραπάνω. Κατά τα πιο πρόσφατα χρόνια, το ασήμι, όντας σχετικά πιο άφθονο από τον χρυσό, θεωρήθηκε πιο χρήσιμο για μικρότερες ανταλλαγές, ενώ ο χρυσός πιο χρήσιμος για μεγαλύτερες συναλλαγές. Εν πάσει περιπτώσει, το σημαντικό είναι ότι, όποιος κι αν είναι ο λόγος, η ελεύθερη αγορά κατέληξε στον χρυσό και το ασήμι ως τα πιο αποτελεσματικά χρήματα.

Αυτή η διαδικασία –η αθροιστική ανάπτυξη ενός μέσου ανταλλαγής στην ελεύθερη αγορά– είναι ο μόνος τρόπος με τον οποίο το χρήμα μπορεί να καθιερωθεί. Το χρήμα δεν μπορεί να προέλθει με κανέναν άλλο τρόπο, ούτε με το να αποφασίσουν όλοι ξαφνικά να δημιουργήσουν χρήμα από ένα άχρηστο υλικό, ούτε με την πρωτοβουλία μιας κυβέρνησης να ονομάσει κομμάτια χαρτιού «χρήμα». Διότι μέσα στη ζήτηση για χρήμα είναι ενσωματωμένη η γνώση των τιμών-χρήματος του άμεσου παρελθόντος· σε αντίθεση με τα αγαθά κατανάλωσης ή παραγωγής που χρησιμοποιούνται άμεσα, το χρήμα πρέπει να έχει προϋπάρχουσες τιμές πάνω στις οποίες να στηριχθεί η ζήτηση. Αυτό όμως μπορεί να συμβεί μόνο ξεκινώντας από ένα χρήσιμο εμπόρευμα υπό το καθεστώς ανταλλαγής σε είδος (άμεσης ανταλλαγής ή αντιπραγματισμού) και προσθέτοντας στη συνέχεια ζήτηση για αυτό ως μέσο ανταλλαγής την προηγούμενη ζήτηση για άμεση χρήση (π.χ. ως κοσμήματα, στην περίπτωση του χρυσού).⁵ Έτσι, οι κυβερνήσεις είναι ανίκανες να δημιουργήσουν χρήμα για την οικονομία· το χρήμα μπορεί να αναπτυχθεί μόνο μέσα από τη διαδικασία της ελεύθερης αγοράς.

Μια εξαιρετικά σημαντική αλήθεια για το χρήμα αναδύεται τώρα από τη συζήτησή μας: το χρήμα είναι ένα εμπόρευμα. Η εκμάθηση αυτού του απλού μαθήματος είναι ένα από τα πιο σημαντικά καθήκοντα ενός ανθρώπου. Συχνά, οι άνθρωποι μιλούν για το χρήμα ως κάτι πολύ περισσότερο ή πολύ λιγότερο από αυτό που πραγματικά είναι. Το χρήμα δεν είναι μια αφηρημένη λογιστική μονάδα (*unit of account*), αποσπασμένη από ένα συγκεκριμένο αγαθό· δεν είναι μία άχρηστη μάρκα

---

⁵ Για την προέλευση του χρήματος, ιδείτε: Carl Menger, *Principles of Economics* (Glencoe, Ill.: Free Press, 1950), σελ. 257–71; Ludwig von Mises, *Theory of Money and Credit*, 3rd ed. (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1953), σελ. 97–123.

(token) που χρησιμεύει μόνο για ανταλλαγές· δεν είναι μια «απαίτηση έναντι της κοινωνίας»· δεν αποτελεί μια εγγύηση σταθερού επιπέδου τιμών. Είναι απλώς ένα εμπόρευμα. Διαφέρει από τα άλλα εμπόρευμα στο ότι ζητείται κυρίως ως μέσο ανταλλαγής. Εκτός όμως από αυτό, είναι ένα εμπόρευμα –και, όπως όλα τα εμπόρευμα, έχει υπάρχον απόθεμα, αντιμετωπίζει ζήτηση από ανθρώπους να το αγοράσουν και να το κρατήσουν κ.λπ.. Όπως όλα τα εμπόρευμα, η «τιμή» του –σε όρους άλλων αγαθών– καθορίζεται από την αλληλεπίδραση του συνόλου του προσφοράς (αποθέματος), και της συνολικής ζήτησης από τους ανθρώπους να το αγοράσουν και να το κρατήσουν. (Οι άνθρωποι «αγοράζουν» χρήμα πουλώντας τα αγαθά και τις υπηρεσίες τους γι' αυτό, όπως ακριβώς «πωλούν» χρήμα όταν αγοράζουν αγαθά και υπηρεσίες.)

4.

Οφέλη του Χρήματος

Η εμφάνιση του χρήματος ήταν μια μεγάλη ευλογία για το ανθρώπινο γένος. Χωρίς χρήμα –χωρίς ένα γενικό μέσο ανταλλαγής– δεν θα μπορούσε να υπάρξει πραγματική εξειδίκευση, ούτε πρόοδος της οικονομίας πάνω από ένα πρωτόγονο επίπεδο. Με το χρήμα, τα προβλήματα της αδιαίρετοτητας και της «έλλειψης σύμπτωσης επιθυμιών» που βασάνιζαν την κοινωνία της ανταλλαγής σε είδος εξαφανίζονται όλα. Τώρα, ο Τζόουνς μπορεί να προσλάβει εργάτες για να χτίσουν το σπίτι του και να τους πληρώσει σε...χρήμα. Ο Σμιθ μπορεί να πουλήσει το άροτρό του με αντάλλαγμα μονάδες... χρήματος. Το εμπορευματικό χρήμα (*money-commodity*) είναι διαιρετό σε μικρές μονάδες και είναι γενικά αποδεκτό από όλους. Έτσι, όλα τα αγαθά και οι υπηρεσίες πωλούνται για χρήμα, και στη συνέχεια το χρήμα χρησιμοποιείται για να αγοραστούν άλλα αγαθά και υπηρεσίες που επιθυμούν οι άνθρωποι. Χάρη στο χρήμα, μπορεί να σχηματιστεί μια περίπλοκη «δομή παραγωγής», όπου γη, εργασία και κεφαλαιουχικά αγαθά συνεργάζονται για να προωθηθεί η παραγωγή σε κάθε στάδιο και να λαμβάνεται πληρωμή σε χρήμα.

Η καθιέρωση του χρήματος προσφέρει και άλλο ένα μεγάλο όφελος. Εφόσον όλες οι ανταλλαγές γίνονται σε χρήμα, όλες οι αναλογίες ανταλλαγής (*exchange-ratios*) εκφράζονται σε χρήμα, και έτσι οι άνθρωποι μπορούν τώρα να συγκρίνουν την αγοραία αξία κάθε αγαθού με εκείνη κάθε άλλου αγαθού. Αν μια τηλεόραση ανταλλάσσεται με τρεις ουγγιές χρυσού και ένα αυτοκίνητο με εξήντα ουγγιές χρυσού, τότε όλοι μπορούν να δουν ότι ένα αυτοκίνητο «αξίζει» είκοσι τηλεοράσεις στην αγορά. Αυτές οι αναλογίες ανταλλαγής είναι τιμές, και το εμπορευματικό χρήμα λειτουργεί ως κοινός παρονομαστής για όλες τις τιμές. Μόνο η καθιέρωση τιμών-χρήματος στην αγορά επιτρέπει την

ανάπτυξη μιας πολιτισμένης οικονομίας, διότι μόνο αυτές επιτρέπουν στους επιχειρηματίες να κάνουν οικονομικούς υπολογισμούς (*calculate economically*). Οι επιχειρηματίες μπορούν τώρα να κρίνουν πόσο καλά ικανοποιούν τις επιθυμίες των καταναλωτών βλέποντας πώς οι τιμές πώλησης των προϊόντων τους συγκρίνονται με τις τιμές που πρέπει να πληρώσουν στους παράγοντες παραγωγής (*productive factors*) {π.χ. μια μηχανή θεριζοαλωνιστική μηχανή] που είναι τα «κόστη» τους. Εφόσον όλες αυτές οι τιμές εκφράζονται σε όρους χρήματος, οι επιχειρηματίες μπορούν να καθορίσουν αν έχουν κέρδη ή ζημιές. Τέτοιοι υπολογισμοί καθοδηγούν επιχειρηματίες, εργάτες και γαιοκτήμονες στην αναζήτηση εισοδήματος στην αγορά. Μόνο τέτοιοι υπολογισμοί μπορούν να κατανεύουν τους πόρους στις πιο παραγωγικές τους χρήσεις –σε εκείνες τις χρήσεις που θα ικανοποιήσουν περισσότερο τις επιθυμίες των καταναλωτών.

Πολλά εγχειρίδια λένε ότι το χρήμα έχει αρκετές λειτουργίες: μέσο ανταλλαγής, μονάδα λογισμού ή «μέτρο αξιών», «μέσο αποθήκευσης αξίας» κ.λπ. Όμως θα πρέπει να καταστεί σαφές ότι όλες αυτές οι λειτουργίες είναι απλώς παράγωγες της μιας μεγάλης λειτουργίας: του μέσου ανταλλαγής (*medium of exchange*). Επειδή ο χρυσός είναι γενικό μέσο, είναι το πιο εμπορεύσιμο, μπορεί να αποθηκευτεί για να χρησιμεύσει ως μέσο στο μέλλον όπως και στο παρόν, και όλες οι τιμές εκφράζονται σε όρους του.⁶ Επειδή ο χρυσός είναι εμπορευματικό μέσο για όλες τις ανταλλαγές, μπορεί να χρησιμεύσει ως μονάδα λογισμού για παρούσες και αναμενόμενες μελλοντικές τιμές. Είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε ότι το χρήμα δεν μπορεί να είναι μια αφηρημένη μονάδα λογισμού ή απαίτηση, παρά μόνο στο βαθμό που λειτουργεί ως μέσο ανταλλαγής.

5.

Η Νομισματική Μονάδα

Τώρα που είδαμε πώς προέκυψε το χρήμα και τι κάνει, μπορούμε να ρωτήσουμε: πώς χρησιμοποιείται το εμπορευματικό χρήμα; Συγκεκριμένα, ποιο είναι το απόθεμα ή η προσφορά χρήματος στην κοινωνία και πώς ανταλλάσσεται;

Κατ' αρχάς, τα περισσότερα υλικά φυσικά αγαθά ανταλλάσσονται σε όρους βάρους. Το βάρος είναι η χαρακτηριστική μονάδα ενός υλικού εμπορεύματος, και έτσι οι συναλλαγές γίνονται σε μονάδες

---

⁶ Το χρήμα δεν «μετρά» τις τιμές ή τις αξίες· είναι ο κοινός παρονομαστής για την έκφρασή τους. Με λίγα λόγια, οι τιμές εκφράζονται σε χρήμα· δεν μετρώνται από αυτό.

όπως τόνοι, λίβρες, ουγγιές, κόκκοι, γραμμάρια κ.λπ.⁷ Ο χρυσός δεν αποτελεί εξαίρεση. Ο χρυσός, όπως και τα άλλα εμπορεύματα, θα ανταλλάσσεται σε μονάδες βάρους.⁸

Είναι προφανές ότι το μέγεθος της κοινής μονάδας που επιλέγεται στις συναλλαγές δεν έχει καμία σημασία για τον οικονομολόγο. Μια χώρα, με το μετρικό σύστημα, μπορεί να προτιμά τα γραμμάρια· η Αγγλία ή η Αμερική μπορεί να προτιμά τους κόκκους ή τις ουγγιές. Όλες οι μονάδες βάρους είναι μετατρέψιμες μεταξύ τους· μία λίβρα ισούται με δεκαέξι ουγγιές· μία ουγγιά (π.χ. χρυσού) ισούται με 33.10 γραμμάρια κ.λπ..

Υποθέτοντας ότι ο χρυσός έχει επιλεγεί ως χρήμα, το μέγεθος της μονάδας χρυσού που χρησιμοποιείται για τους υπολογισμούς είναι αδιάφορο για εμάς. Ο Τζόουνς μπορεί να πουλήσει ένα παλτό για μία ουγγιά χρυσού στην Αμερική ή για 33.10 γραμμάρια χρυσού στη Γαλλία· και οι δύο τιμές είναι ταυτόσημες.

Όλα αυτά μπορεί να φαίνονται σαν περιττή επανάληψη του προφανούς, εκτός από το γεγονός ότι πολλή δυστυχία στον κόσμο θα είχε αποφευχθεί αν οι άνθρωποι είχαν συνειδητοποιήσει πλήρως αυτές τις απλές αλήθειες. Σχεδόν όλοι, για παράδειγμα, σκέφτονται το χρήμα ως αφηρημένες μονάδες για κάτι, καθεμία «δεμένη» μοναδικά με μια συγκεκριμένη χώρα. Ακόμη και όταν οι χώρες βρίσκονταν στον «κανόνα του χρυσού», οι άνθρωποι σκέφτονταν με παρόμοιους όρους. Το αμερικανικό χρήμα ήταν «δολάρια», το γαλλικό «φράγκα», το γερμανικό «μάρκα» κ.λπ.. Όλα αυτά τα νομίσματα, βεβαίως, συνδέονταν με τον χρυσό, αλλά θεωρούνταν [από το ευρύ κοινό] κυρίαρχα και ανεξάρτητα, και ως αποτέλεσμα κατέστη εύκολο και δυνατό για τις χώρες να «εγκαταλείψουν τον κανόνα του χρυσού». **Ωστόσο, όλα αυτά τα ονόματα ήταν απλώς ονόματα για μονάδες βάρους χρυσού ή ασημιού.**

Η βρετανική «λίρα στερλίνα» αρχικά σήμαινε μία λίβρα βάρους ασημιού. Και το δολάριο; Το δολάριο ξεκίνησε ως το γενικά χρησιμοποιούμενο όνομα για μία ουγγιά βάρους ασημιού που κόπηκε από έναν κόμη από τη Βοημία ονόματι Σλικ (Schlick) τον 16ο αιώνα. Ο κόμης του Σλικ ζούσε στην Κοιλιάδα του Ιωακείμ ή Joachimsthal. Τα νομίσματα του κόμη απέκτησαν μεγάλη φήμη για την ομοιομορφία και την καθαρότητά τους, και ονομάζονταν «Joachim's thalers» ή, τελικά, «thaler». Το όνομα «δολάριο» προέκυψε τελικά από το «thaler».

---

⁷ Ακόμα και τα αγαθά που ονομαστικά ανταλλάσσονται σε όρους όγκου (δεμάτι, μπούσελ κ.λπ.) σιωπηρά προϋποθέτουν ένα τυπικό βάρος ανά μονάδα όγκου.

⁸ Μία από τις βασικές αρετές του χρυσού ως χρήμα είναι η ομοιογένειά του — σε αντίθεση με πολλά άλλα εμπορεύματα, δεν έχει διαφορές στην ποιότητα. Μία ουγγιά καθαρού χρυσού ισούται με οποιαδήποτε άλλη ουγγιά καθαρού χρυσού σε όλο τον κόσμο.

Στην ελεύθερη αγορά, λοιπόν, τα διάφορα ονόματα που μπορεί να έχουν οι μονάδες είναι απλώς ορισμοί μονάδων βάρους. Όταν ήμασταν «στον κανόνα του χρυσού» πριν το 1933, οι άνθρωποι έλεγαν ότι «η τιμή του χρυσού» ήταν «σταθερή στα είκοσι δολάρια ανά ουγγιά χρυσού». Αυτό όμως ήταν ένας επικίνδυνα παραπλανητικός τρόπος για να βλέπουμε το χρήμα μας. Στην πραγματικότητα, το «δολάριο» οριζόταν ως το όνομα για (περίπου) το 1/20 μιας ουγγιάς χρυσού. **Ήταν, επομένως, παραπλανητικό να μιλάμε για «συναλλαγματικές ισοτιμίες» ενός νομίσματος μιας χώρας έναντι άλλου μιας άλλης.** Η «λίρα στερλίνα» δεν «ανταλλασσόταν» πραγματικά με πέντε «δολάρια».⁹ Το δολάριο οριζόταν ως 1/20 ουγγιάς χρυσού, και η λίρα στερλίνα, εκείνη την εποχή, οριζόταν ως το όνομα για 1/4 ουγγιάς χρυσού, και απλώς ανταλλασσόταν με 5/20 ουγγιάς χρυσού. Είναι φανερό ότι τέτοιες ανταλλαγές και ένας τέτοιος χείμαρρος ονομάτων ήταν συγκεχυμένοι και παραπλανητικοί. Πώς προέκυψαν, καταδεικνύεται παρακάτω στο κεφάλαιο για την κρατική παρέμβαση στο χρήμα. Σε μια καθαρά ελεύθερη αγορά, ο χρυσός θα ανταλλασσόταν απλώς άμεσα ως «γραμμάρια», κόκκοι ή ουγγιές, και τέτοια συγκεχυμένα ονόματα όπως δολάρια, φράγκα κ.λπ. θα ήταν περιττά. Επομένως, σε αυτή την ενότητα θα αντιμετωπίσουμε το χρήμα ως ανταλλασσόμενο άμεσα σε όρους ουγγιών ή γραμμαρίων.

Είναι φανερό ότι η ελεύθερη αγορά θα επιλέξει ως κοινή μονάδα όποιο μέγεθος του εμπορευματικού χρήματος είναι πιο βολικό. Αν η πλατίνα ήταν το χρήμα, πιθανότατα θα ανταλλασσόταν σε κλάσματα ουγγιάς· αν χρησιμοποιούνταν ο σίδηρος, θα υπολογιζόταν σε λίβρες ή τόνους. Είναι φανερό ότι το μέγεθος δεν έχει καμία σημασία για τον οικονομολόγο.

6.

Το Σχήμα του Χρήματος

Αν το μέγεθος ή το όνομα της νομισματικής μονάδας έχει μικρή οικονομική σημασία, ούτε το σχήμα του νομισματικού μετάλλου έχει. Εφόσον το εμπόρευμα είναι το χρήμα, έπεται ότι ολόκληρο το απόθεμα του μετάλλου, εφόσον είναι διαθέσιμο στον άνθρωπο, αποτελεί το παγκόσμιο απόθεμα χρήματος. Δεν έχει πραγματική σημασία σε ποιο σχήμα βρίσκεται οποιοδήποτε μέρος του μετάλλου ανά πάσα στιγμή. Αν ο σίδηρος είναι το χρήμα, τότε όλος ο σίδηρος είναι χρήμα, είτε σε μορφή ράβδων, κομματιών ή ενσωματωμένος σε εξειδικευμένα μηχανήματα.¹⁰ Ο χρυσός έχει ανταλλαχθεί ως χρήμα σε ακατέργαστη μορφή ψηγμάτων, ως χρυσή σκόνη σε σάκους, ακόμη και ως κοσμήματα.

⁹ Στην πραγματικότητα η λίρα στερλίνα ανταλλασσόταν για \$4.87, αλλά χρησιμοποιούμε \$5 για μεγαλύτερη βολικότητα στον υπολογισμό.

¹⁰ Σιδερένιες τσάπες έχουν χρησιμοποιηθεί ευρέως ως χρήμα, τόσο στην Ασία όσο και στην Αφρική.

Το γεγονός ότι ο χρυσός, ή άλλα εμπορεύματα που χρησιμοποιούνται ως χρήματα, μπορεί να ανταλλάσσονται σε πολλές μορφές, δεν πρέπει να εκπλήσσει, αφού το σημαντικό χαρακτηριστικό τους είναι το βάρος τους.

Είναι αλήθεια, ωστόσο, ότι ορισμένα σχήματα είναι συχνά πιο βολικά από άλλα. Κατά τους πρόσφατους αιώνες, ο χρυσός και το ασήμι έχουν κοπεί σε νομίσματα για μικρότερες, καθημερινές συναλλαγές, και έχουν παραχθεί σε μεγαλύτερες ράβδους για μεγαλύτερες συναλλαγές. Μέρος του χρυσού μετατρέπεται σε κοσμήματα και άλλα στολίδια. Βέβαια, οποιαδήποτε μετατροπή από ένα σχήμα σε άλλο κοστίζει χρόνο, προσπάθεια και άλλους πόρους. Αυτή η εργασία θα ήταν μια επιχείρηση όπως οποιαδήποτε άλλη, και οι τιμές για αυτή την υπηρεσία θα καθορίζονταν με τον συνήθη τρόπο. Οι περισσότεροι συμφωνούν ότι είναι νόμιμο για τους χρυσοχόους να φτιάχνουν κοσμήματα από ακατέργαστο χρυσό, αλλά συχνά αρνούνται ότι το ίδιο ισχύει για την κατασκευή νομισμάτων. Ωστόσο, στην ελεύθερη αγορά, η κοπή νομισμάτων θα ήταν ουσιαστικά μια επιχείρηση όπως οποιαδήποτε άλλη.

Πολλοί άνθρωποι πίστευαν, στις ημέρες του κανόνα του χρυσού, ότι τα νομίσματα ήταν κάπως πιο «πραγματικό» χρήμα σε σύγκριση με τον απλό και όχι κομμένο χρυσό «bullion» (ράβδοι ή οποιοδήποτε άλλο σχήμα). Είναι αλήθεια ότι τα νομίσματα απέκτησαν premium σε σχέση με το bullion, αλλά αυτό δεν οφειλόταν σε κάποια μυστηριώδη αρετή των νομισμάτων· προερχόταν από το γεγονός ότι κόστιζε περισσότερο να κατασκευαστούν νομίσματα από bullion παρά να λιώσουν τα νομίσματα πίσω σε bullion. Εξαιτίας αυτής της διαφοράς, τα νομίσματα ήταν πιο πολύτιμα στην αγορά.

7.

Ιδιωτική Κοπή Νομισμάτων

Η ιδέα της ιδιωτικής κοπής νομισμάτων φαίνεται τόσο παράξενη σήμερα που αξίζει να εξεταστεί προσεκτικά. Έχουμε συνηθίσει να σκεφτόμαστε την κοπή νομισμάτων ως «αναγκαιότητα [εθνικής] κυριαρχίας». Ωστόσο, δεν είμαστε δεσμευμένοι με κάποιο «βασιλικό προνόμιο», και σε τελική ανάλυση, η αμερικανική αντίληψη [αλλά και αυτή σε άλλους λαούς] είναι ότι η κυριαρχία ανήκει, όχι στην κυβέρνηση, αλλά στον λαό.

Πώς θα λειτουργούσε η ιδιωτική κοπή νομισμάτων; Με τον ίδιο τρόπο, όπως έχουμε πει, όπως οποιαδήποτε άλλη επιχείρηση. Κάθε ιδιωτική επιχείρηση (νομισματοκοπείο) θα παρήγαγε όποιο

μέγεθος ή σχήμα νομίσματος ευχαριστούσε περισσότερο τους πελάτες του. Η τιμή θα καθοριζόταν από τον ελεύθερο ανταγωνισμό της αγοράς.

Η τυπική αντίρρηση είναι ότι [στην περίπτωση που υπήρχαν πολλά νομισματοκοπεία] θα ήταν υπερβολικός κόπος να ζυγίζουμε ή να ελέγχουμε την καθαρότητα κομματιών χρυσού σε κάθε συναλλαγή. Αλλά τί/ποιός θα εμπόδιζε τα ιδιωτικά νομισματοκοπεία [να θέτουν σφραγίδα βάρους και καθαρότητας] στο νόμισμα ή/και να εγγυώνται το βάρος και την καθαρότητά του; Τα ιδιωτικά νομισματοκοπεία θα μπορούσαν να εγγυηθούν ένα νόμισμα τουλάχιστον εξίσου καλά με ένα κρατικό νομισματοκοπείο. Φθαρμένα κομμάτια μετάλλου δεν θα γίνονταν δεκτά ως νόμισμα. Οι άνθρωποι θα χρησιμοποιούσαν τα νομίσματα εκείνων των νομισματοκόπων με την καλύτερη φήμη για ποιοτική παραγωγή. Έχουμε δει ότι αυτό ακριβώς συνέβη με το «δολάριο» –το οποίο έγινε γνωστό ως ανταγωνιστικό ασημένιο νόμισμα.

Οι αντίπαλοι της ιδιωτικής κοπής νομισμάτων ισχυρίζονται ότι η απάτη θα οργιάζε. Ωστόσο, οι ίδιοι αυτοί αντίπαλοι θα εμπιστεύονταν την κυβέρνηση να έχει την αποκλειστικότητα στην κοπή νομισμάτων. Αλλά αν η κυβέρνηση πρόκειται να θεωρηθεί αξιόπιστη γενικά, τότε σίγουρα, στην περίπτωση των ιδιωτικών νομισματοκοπειών, θα μπορούσε τουλάχιστον να εμποδίσει ή να τιμωρήσει την απάτη. Συνήθως υποτίθεται ότι η πρόληψη ή η τιμωρία της απάτης, της κλοπής ή άλλων εγκλημάτων είναι ο λόγος ύπαρξης μιας κυβέρνησης. Όμως, αν η κυβέρνηση δεν μπορεί να συλλάβει τον εγκληματία όταν βασιζόμαστε σε ιδιωτική κοπή νομισμάτων, υπάρχει αλήθεια ελπίδα για αξιόπιστη κοπή νομισμάτων όταν η εντιμότητα ιδιωτικών παραγόντων της αγοράς απορρίπτεται υπέρ ενός κρατικού μονοπωλίου της κοπής νομισμάτων; Αν δεν μπορούμε να εμπιστευθούμε την κυβέρνηση να εντοπίσει τον περιστασιακό κακοποιό στην ελεύθερη αγορά νομισμάτων, γιατί να την εμπιστευθούμε όταν βρίσκεται σε θέση πλήρους ελέγχου του χρήματος και μπορεί π.χ. να υποβαθμίσει/υποτιμήσει το νόμισμα, να πλαστογραφήσει νόμισμα ή να λειτουργήσει με πλήρη νομική κάλυψη ως ο μοναδικός κακοποιός στην αγορά; Είναι σίγουρα ανοησία να λέμε ότι η κυβέρνηση πρέπει να καταργήσει την ιδιοκτησία για να εμποδίσει την κλοπή της. Ωστόσο, η λογική πίσω από την κατάργηση της ιδιωτικής κοπής νομισμάτων είναι η ίδια.

Επιπλέον, όλο το σύγχρονο επιχειρείν βασίζεται σε εγγυήσεις [ποσοτικών και ποιοτικών] προτύπων. Το φαρμακείο πουλάει ένα μπουκάλι φάρμακο 100 ml· ο συσκευαστής κρέατος πουλάει ένα κιλό μοσχάρι. Ο αγοραστής περιμένει αυτές τις εγγυήσεις να είναι ακριβείς και αληθείς, και, πράγματι, είναι. Και σκεφτείτε τις χιλιάδες εξειδικευμένων, ζωτικών βιομηχανικών προϊόντων που πρέπει να πληρούν πολύ αυστηρά πρότυπα και προδιαγραφές. Ο αγοραστής μιας βίδας 1/2 ίντσας πρέπει να πάρει βίδα 1/2 ίντσας και όχι απλώς 3/8 ίντσας.

Ωστόσο, το επιχειρείν δεν έχει καταρρεύσει. Ελάχιστοι προτείνουν να κρατικοποιηθεί η βιομηχανία κατασκευής εργαλείων και μηχανημάτων ως μέρος του καθήκοντος της κυβέρνησης να υπερασπίζεται τα πρότυπα κατά της απάτης. Η σύγχρονη οικονομία της αγοράς περιλαμβάνει άπειρες περίπλοκες ανταλλαγές, οι περισσότερες εκ των οποίων είναι βασισμένες σε σαφή πρότυπα ποσότητας και ποιότητας. Αλλά η απάτη είναι περιορισμένη στο ελάχιστο, και αυτό το ελάχιστο, τουλάχιστον θεωρητικά, μπορεί να διωχθεί [είτε μέσω της αστικής είτε μέσω της ποινικής δικαιοσύνης]. Το ίδιο θα συνέβαινε και με την ιδιωτική κοπή νομισμάτων. Είμαστε βέβαιοι ότι οι πελάτες ενός ιδιωτικού νομισματοκοπείου, καθώς και οι ανταγωνιστές του, θα ήταν ιδιαίτερα προσεκτικοί και σχολαστικοί για οποιαδήποτε πιθανή απάτη στο βάρος ή την καθαρότητα των νομισμάτων του.¹¹

Οι υπέρμαχοι του κρατικού μονοπωλίου κοπής νομισμάτων έχουν ισχυριστεί ότι το χρήμα διαφέρει από όλα τα άλλα εμπορεύματα, επειδή ο «νόμος του Gresham» αποδεικνύει ότι «το κακό χρήμα εκδιώκει το καλό» από την κυκλοφορία. Επομένως, δεν μπορούμε να εμπιστευτούμε την ελεύθερη αγορά να εξυπηρετήσει το κοινό στην παροχή καλού χρήματος. Αλλά αυτή η διατύπωση βασίζεται σε εσφαλμένη ερμηνεία του περίφημου νόμου του Gresham. Αυτό που ο νόμος του Gresham λέει είναι ότι «το χρήμα που υπερτιμάται τεχνητά από την κυβέρνηση θα εκδιώξει από την κυκλοφορία το τεχνητά υποτιμημένο χρήμα». Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι κυκλοφορούν νομίσματα μιας ουγγιάς χρυσού. Μετά από μερικά χρόνια φθοράς, ας πούμε ότι ορισμένα νομίσματα ζυγίζουν μόνο 0,9 ουγγιές. Προφανώς, στην ελεύθερη αγορά, τα φθαρμένα νομίσματα θα κυκλοφορούσαν μόνο στο 90% της αξίας των νομισμάτων πλήρους βάρους, και η ονομαστική ονομαστική αξία των πρώτων θα έπρεπε να μειωθεί.¹² Αν κάτι συνέβαινε, αυτό θα ήταν τα «κακά» (ελλιποβαρή) νομίσματα να τίθεντο εκτός κυκλοφορίας. Αλλά ας υποθέσουμε ότι η κυβέρνηση διέταζε ότι όλοι πρέπει να αντιμετωπίζουν τα φθαρμένα νομίσματα ως το ίδιο με τα νέα, φρέσκα νομίσματα, και πρέπει να τα αποδέχονται ισότιμα στην εξόφληση χρεών. Τι έχει κάνει πραγματικά η κυβέρνηση; Έχει επιβάλει έλεγχο τιμών με εξαναγκασμό στη «συναλλαγματική ισοτιμία» μεταξύ των δύο τύπων νομισμάτων. Επιμένοντας στην αναλογία αυτή, όταν τα φθαρμένα νομίσματα έπρεπε να ανταλλάσσονται με έκπτωση 10%, τότε υπερτιμά τεχνητά τα φθαρμένα νομίσματα και υποτιμά τα νέα νομίσματα. Κατά συνέπεια, όλοι θα κυκλοφορούν τα φθαρμένα νομίσματα και θα αποταμιεύουν ή θα εξάγουν τα νέα. «Το κακό χρήμα

---

¹¹ Herbert Spencer, *Social Statics* (New York: D. Appleton, 1890), σελ. 438

¹² Για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της φθοράς από τη χρήση, τα ιδιωτικά νομισματοκοπεία θα μπορούσαν είτε να θέσουν χρονικό όριο στις εγγυήσεις τους για το βάρος, είτε να συμφωνήσουν να κόψουν εκ νέου νομίσματα, είτε με το αρχικό είτε με μειωμένο βάρος. Να σημειώσουμε ότι σε μια ελεύθερη οικονομία δεν θα υπήρχε η υποχρεωτική τυποποίηση των νομισμάτων που επικρατεί όταν τα κυβερνητικά μονοπώλια ελέγχουν την κοπή νομισμάτων.

εκδιώκει και αποσύρει το καλό χρήμα», λοιπόν, όχι στην ελεύθερη αγορά, αλλά ως άμεσο αποτέλεσμα κρατικής παρέμβασης στην αγορά.

Παρά τις ατελείωτες παρεμβάσεις από τις κυβερνήσεις, οι οποίες καθιστούσαν τις συνθήκες ιδιαίτερα επισφαλείς, ιδιωτικά νομίσματα άνθισαν πολλές φορές στην ιστορία. Πιστά προς στον πρακτικό νόμο ότι όλες οι καινοτομίες προέρχονται από ελεύθερη ιδιωτική βούληση και όχι από το κράτος, τα πρώτα νομίσματα κόπηκαν από ιδιώτες και χρυσοχόους. Στην πραγματικότητα, όταν η κυβέρνηση άρχισε πρώτη φορά να μονοπωλεί την κοπή νομισμάτων, τα βασιλικά νομίσματα έφεραν τις εγγυήσεις ιδιωτικών τραπεζιτών, τους οποίους το κοινό εμπιστευόταν πολύ περισσότερο, προφανώς, από ό,τι την κυβέρνηση. Ιδιωτικά κομμένα χρυσά νομίσματα κυκλοφορούσαν στην Καλιφόρνια ακόμη και το 1848.¹³

8.

Η «Κατάλληλη» Προσφορά (Ποσότητα) Χρήματος¹⁴

Τώρα μπορούμε να ρωτήσουμε: ποια είναι η προσφορά (ποσότητα) χρήματος (money supply) στην κοινωνία και πώς χρησιμοποιείται αυτή η προσφορά; Συγκεκριμένα, μπορούμε να θέσουμε το αιώνιο ερώτημα, πόσο [συνολικά] χρήμα «χρειαζόμαστε» [σε μια κοινωνία]; Πρέπει η προσφορά χρήματος να ρυθμίζεται από κάποιο είδος «κριτηρίου», ή μπορεί να αφεθεί χωρίς παρεμβάσεις στην ελεύθερη αγορά;

Κατ' αρχάς, το συνολικό απόθεμα, ή προσφορά, χρήματος στην κοινωνία ανά πάσα στιγμή, είναι το συνολικό βάρος του υπάρχοντος υλικού-χρήματος. Ας υποθέσουμε, προς το παρόν, ότι μόνο ένα εμπόρευμα έχει εγκαθιδρυθεί στην ελεύθερη αγορά ως χρήμα. Ας υποθέσουμε περαιτέρω ότι ο χρυσός είναι αυτό το εμπόρευμα (αν και θα μπορούσαμε να πάρουμε το ασήμι, ή ακόμη και τον σίδηρο· είναι στην ευχέρεια της αγοράς, όχι σε εμάς, να αποφασίσει το καλύτερο εμπόρευμα που θα χρησιμοποιηθεί ως χρήμα). Εφόσον το χρήμα είναι ο χρυσός, η συνολική προσφορά χρήματος είναι το συνολικό βάρος χρυσού που υπάρχει στην κοινωνία. Το σχήμα του χρυσού δεν έχει σημασία – εκτός αν το κόστος αλλαγής σχημάτων με ορισμένους τρόπους είναι μεγαλύτερο από άλλους (π.χ. η

---

¹³Για ιστορικά παραδείγματα ιδιωτικών νομισματοκοπειών, βλέπε: see B.W. Barnard, *The use of Private Tokens for Money in the United States*, *Quarterly Journal of Economics* (1916–17): 617–26; Charles A. Conant, *The Principles of Money and Banking* (New York: Harper Bros., 1905), vol. I, 127–32; Lysander Spooner, *A Letter to Grover Cleveland* (Boston: B.R. Tucker, 1886), σελ. 79; και J. Laurence Laughlin, *A New Exposition of Money, Credit and Prices* (Chicago: University of Chicago Press, 1931), vol. I, pp. 47–51. Επίσης βλέπε Mises, *Theory of Money and Credit*, pp. 65–67; και Edwin Cannan, *Money*, 8th ed. (London: Staples Press, 1935), σελ. 33ff.

¹⁴ ΣτΜ: Προσφορά χρήματος (money supply) είναι η συνολική ποσότητα χρήματος (μετρητά, κέρματα και τραπεζικές καταθέσεις) που κυκλοφορεί σε μια οικονομία σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

κοπή νομισμάτων κοστίζει περισσότερο από το λιώσιμό τους). Σε αυτή την περίπτωση, ένα από τα σχήματα θα επιλεγεί από την αγορά ως το χρήμα-λογισμού, και τα άλλα σχήματα θα έχουν premium ή έκπτωση σύμφωνα με το σχετικό τους κόστος στην αγορά.

Οι αλλαγές στο συνολικό απόθεμα χρυσού θα διέπονται από τις ίδιες αιτίες όπως οι αλλαγές σε άλλα αγαθά. Οι αυξήσεις θα προέρχονται από μεγαλύτερη παραγωγή από τα ορυχεία· οι μειώσεις από τη φθορά, τη χρήση στη βιομηχανία κ.λπ. Επειδή η αγορά θα επιλέξει ένα ανθεκτικό εμπόρευμα ως χρήμα, και επειδή το χρήμα δεν καταναλώνεται με τον ρυθμό άλλων εμπορευμάτων –αλλά χρησιμοποιείται ως μέσο ανταλλαγής– το ποσοστό της νέας ετήσιας παραγωγής προς το συνολικό του απόθεμα τείνει να είναι αρκετά μικρό. Οι αλλαγές στο συνολικό απόθεμα χρυσού, λοιπόν, συμβαίνουν γενικά πολύ αργά.

Ποια «πρέπει» να είναι η προσφορά χρήματος; Όλα τα είδη κριτηρίων έχουν προταθεί: ότι το χρήμα πρέπει να κινείται σύμφωνα με τον πληθυσμό, με τον «όγκο συναλλαγών», με τις «ποσότητες αγαθών που παράγονται», ώστε να διατηρείται σταθερό το «επίπεδο τιμών» κ.λπ. Πολύ λίγοι έχουν προτείνει να αφεθεί η απόφαση στην αγορά. Αλλά το χρήμα διαφέρει από τα άλλα εμπορεύματα σε ένα ουσιαστικό γεγονός. Και η κατανόηση αυτής της διαφοράς παρέχει το κλειδί για την κατανόηση των νομισματικών ζητημάτων. Όταν η προσφορά οποιουδήποτε άλλου αγαθού αυξάνεται, αυτή η αύξηση προσφέρει κοινωνικό όφελος· είναι θέμα γενικής χαράς. Περισσότερα καταναλωτικά αγαθά σημαίνουν υψηλότερο βιοτικό επίπεδο για το κοινό· περισσότερα κεφαλαιουχικά αγαθά¹⁵ σημαίνουν όχι μόνο διατηρημένο αλλά υψηλότερο βιοτικό επίπεδο στο μέλλον. Η ανακάλυψη νέας, γόνιμης γης ή φυσικών πόρων υπόσχεται επίσης να προσθέσει στα ύψη του βιοτικού επιπέδου, στο παρόν και στο μέλλον. Αλλά τι γίνεται με το χρήμα; Ωφελεί μια αύξηση στην προσφορά χρήματος το ευρύ κοινό;

Τα καταναλωτικά αγαθά καταναλώνονται από τους καταναλωτές· τα κεφαλαιουχικά αγαθά και οι φυσικοί πόροι καταναλώνονται στη διαδικασία παραγωγής καταναλωτικών αγαθών. Αλλά το χρήμα δεν καταναλώνεται· η λειτουργία του είναι να λειτουργεί ως μέσο ανταλλαγής –να επιτρέπει στα αγαθά και τις υπηρεσίες να ταξιδεύουν πιο γρήγορα από το ένα άτομο στο άλλο. Αυτές οι ανταλλαγές γίνονται όλες σε όρους τιμών χρήματος. Έτσι, αν ένα τηλεοπτικό σετ ανταλλάσσεται με τρεις ουγγιές χρυσού, λέμε ότι η «τιμή» του τηλεοπτικού σετ είναι τρεις ουγγιές. Ανά πάσα στιγμή, όλα τα αγαθά στην οικονομία θα ανταλλάσσονται με ορισμένες αναλογίες ή τιμές προς το χρυσό. Όπως έχουμε πει, το χρήμα, ο χρυσός, είναι ο κοινός παρονομαστής όλων των τιμών. Αλλά τι γίνεται με το ίδιο το χρήμα; Έχει «τιμή»; Εφόσον μια τιμή είναι απλώς μια αναλογία ανταλλαγής, προφανώς ναι. Αλλά,

---

¹⁵ ΣτΜ: **Κεφαλαιουχικά αγαθά** (capital goods) είναι τα αγαθά που παράγονται από τον άνθρωπο και χρησιμοποιούνται για την παραγωγή άλλων αγαθών ή υπηρεσιών, και όχι για άμεση κατανάλωση. Παραδείγματα: μηχανήματα, εργαλεία, εργοστάσια, κτίρια παραγωγής, φορτηγά, υπολογιστές κ.λπ.

σε αυτή την περίπτωση, η «τιμή του χρήματος» είναι ένας πίνακας των άπειρων αριθμών αναλογιών ανταλλαγής για όλα τα διάφορα αγαθά στην αγορά.

Έτσι, ας υποθέσουμε ότι ένα τηλεοπτικό σετ κοστίζει τρεις ουγγιές χρυσού, ένα αυτοκίνητο εξήντα ουγγιές, ένα καρβέλι ψωμί 1/100 ουγγιάς και μία ώρα νομικών υπηρεσιών του κ. Τζόουνς μία ουγγιά. Η «τιμή του χρήματος» θα είναι τότε ένας πίνακας εναλλακτικών ανταλλαγών. Μία ουγγιά χρυσού θα «αξίζει» είτε 1/3 τηλεοπτικό σετ, 1/60 αυτοκινήτου, 100 καρβέλια ψωμιού ή μία ώρα νομικών υπηρεσιών του Τζόουνς. Και ούτω καθεξής. Η τιμή του χρήματος, λοιπόν, είναι η «αγοραστική δύναμη» της νομισματικής μονάδας –σε αυτή την περίπτωση, της μιας ουγγιάς χρυσού. Μας λέει τι μπορεί να αγοράσει αυτή η ουγγιά σε ανταλλαγή, ακριβώς όπως η τιμή-χρήματος ενός τηλεοπτικού σετ λέει πόσο χρήμα μπορεί να φέρει ένα τηλεοπτικό σετ σε ανταλλαγή. Τι καθορίζει την τιμή του χρήματος; Οι ίδιες δυνάμεις που καθορίζουν όλες τις τιμές στην αγορά –εκείνος ο γηραιός αλλά αιώνια αληθινός νόμος: «προσφορά και ζήτηση». Όλοι γνωρίζουμε ότι αν η προσφορά αυτών αυξηθεί, η τιμή τείνει να πέσει· αν η ζήτηση των αγοραστών για αυγά αυξηθεί, η τιμή τείνει να ανέβει. Το ίδιο ισχύει για το χρήμα. Μια αύξηση στην προσφορά χρήματος θα τείνει να μειώσει την «τιμή» του· μια αύξηση στη ζήτηση χρήματος θα την ανεβάσει. Αλλά τι είναι η ζήτηση για χρήμα; Στην περίπτωση των αυγών, γνωρίζουμε τι σημαίνει «ζήτηση»· είναι το ποσό χρήματος που οι καταναλωτές είναι πρόθυμοι να ξοδέψουν για αυγά, συν τα αυγά που διατηρούνται και δεν πωλούνται από τους προμηθευτές. Ομοίως, στην περίπτωση του χρήματος, «ζήτηση» σημαίνει τα διάφορα αγαθά που προσφέρονται σε αντάλλαγμα για χρήμα, συν το χρήμα που διατηρείται σε μετρητά και δεν ξοδεύεται σε μια ορισμένη χρονική περίοδο. Και στις δύο περιπτώσεις, η «προσφορά» μπορεί να αναφέρεται στο συνολικό απόθεμα του αγαθού στην αγορά.

Τι συμβαίνει, λοιπόν, αν η προσφορά χρυσού αυξηθεί, ενώ η ζήτηση χρήματος παραμένει η ίδια; Η «τιμή του χρήματος» πέφτει, δηλαδή η αγοραστική δύναμη της νομισματικής μονάδας πέφτει. Μία ουγγιά χρυσού θα αξίζει τώρα λιγότερο από 100 καρβέλια ψωμιού [ή να το πούμε αλλιώς, θα αγοράζει λιγότερα από 100 καρβέλια ψωμί), ή λιγότερο από 1/3 τηλεοπτικό σετ κ.λπ. Αντίστροφα, αν η προσφορά χρυσού πέσει, η αγοραστική δύναμη της ουγγιάς χρυσού ανεβαίνει.

Ποια είναι η επίδραση μιας αλλαγής στην προσφορά χρήματος; Ακολουθώντας το παράδειγμα του Ντέιβιντ Χιουμ (David Hume), ενός από τους πρώτους οικονομολόγους, μπορούμε να ρωτήσουμε τι θα συνέβαινε αν, από τη μια μέρα στην άλλη, κάποια καλή νεράιδα έβαζε χρήματα στις τσέπες, τις τσάντες και τα θησαυροφυλάκια των τραπεζών και διπλασίαζε την προσφορά χρήματός μας. Στο παράδειγμά μας, η νεράιδα μαγικά διπλασίασε την προσφορά χρυσού σε όλους μας. Θα ήμασταν δύο φορές πλουσιότεροι; Προφανώς όχι. Αυτό που μας κάνει πλούσιους είναι η αφθονία αγαθών, και αυτό που περιορίζει αυτή την αφθονία είναι η σπανιότητα πόρων: δηλαδή γη, εργασία και κεφάλαιο.

Ο πολλαπλασιασμός νομισμάτων δεν θα φέρει αυτούς τους πόρους [ως διά μαγείας] σε ύπαρξη. Μπορεί (προς στιγμήν) να νιώθουμε δύο φορές πλουσιότεροι, αλλά είναι φανερό ότι απλώς αραιώνουμε την προσφορά χρήματος (*diluting the money supply*). Καθώς το κοινό βγαίνει να ξοδέψει τον νεοαποκτηθέντα πλούτο του, οι τιμές, στο περίπου, θα διπλασιαστούν –ή τουλάχιστον θα ανέβουν μέχρι να ικανοποιηθεί η ζήτηση [για καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες] και το χρήμα να πάψει να ανταγωνίζεται τον εαυτό του για τα υπάρχοντα αγαθά.

Έτσι, βλέπουμε ότι ενώ μια αύξηση στην προσφορά χρήματος, όπως μια αύξηση στην προσφορά οποιουδήποτε αγαθού, μειώνει την τιμή του, η αλλαγή –σε αντίθεση με άλλα αγαθά– δεν προσφέρει κοινωνικό όφελος. Το ευρύ κοινό δεν γίνεται πλουσιότερο. Ενώ τα νέα καταναλωτικά ή κεφαλαιουχικά αγαθά προσφέρουν στην αύξηση του βιοτικού επιπέδου, το νέο χρήμα απλώς ανεβάζει τις τιμές –δηλαδή αραιώνει, αποδυναμώνει την ίδια του την αγοραστική δύναμη. Ο λόγος για αυτόν το γρίφο είναι ότι το χρήμα είναι χρήσιμο μόνο για την αξία ανταλλαγής του. Άλλα αγαθά έχουν διάφορες «πραγματικές» ωφέλειες, έτσι ώστε μια αύξηση στην προσφορά τους να ικανοποιεί περισσότερες επιθυμίες καταναλωτών. Το χρήμα έχει ωφέλεια μόνο για μελλοντική ανταλλαγή· η ωφέλειά του βρίσκεται στην αξία ανταλλαγής του ή (να το πούμε αλλιώς) «αγοραστική δύναμή» του. Ο νόμος μας –ότι μια αύξηση στο χρήμα δεν προσφέρει κοινωνικό όφελος– προέρχεται από τη μοναδική του χρήση ως μέσο ανταλλαγής.

Μια αύξηση στην προσφορά χρήματος, λοιπόν, απλώς αραιώνει, αποδυναμώνει την αποτελεσματικότητα κάθε ουγγιάς χρυσού· από την άλλη πλευρά, μια πτώση στην προσφορά χρήματος αυξάνει την ισχύ κάθε ουγγιάς χρυσού να κάνει τη δουλειά της. Φτάνουμε στην εκπληκτική αλήθεια ότι δεν έχει σημασία ποια είναι η προσφορά χρήματος. Οποιαδήποτε προσφορά θα είναι εξίσου καλή με οποιαδήποτε άλλη προσφορά. Η ελεύθερη αγορά θα προσαρμοστεί απλώς αλλάζοντας την αγοραστική δύναμη, ή την αποτελεσματικότητα, της νομισματικής μονάδας χρυσού. Δεν υπάρχει ανάγκη να παρέμβουμε στην αγορά για να αλλάξουμε την προσφορά χρήματος που αυτή (η αγορά) καθορίζει.

Σε αυτό το σημείο, ο σχεδιαστής νομισματικής πολιτικής μπορεί να αντιτείνει: «Εντάξει, αν δεχτώ ότι είναι άσκοπο να αυξήσουμε την προσφορά χρήματος, δεν είναι η εξόρυξη χρυσού σπατάλη πόρων; Δεν πρέπει η κυβέρνηση να διατηρεί σταθερή την προσφορά χρήματος και να απαγορεύει νέα εξόρυξη;» Αυτό το επιχείρημα μπορεί να φανεί πειστικό σε όσους δεν έχουν αρχές εναντίον της κρατικής παρέμβασης, αν και δεν θα πείσει τον αποφασιστικό υπέρμαχο της ελευθερίας. Παρόλα αυτά, η αντίρρηση (του σχεδιαστή νομισματικής πολιτικής) παραβλέπει ένα σημαντικό σημείο: ότι ο χρυσός δεν είναι μόνο χρήμα, αλλά είναι αναπόφευκτα και εμπόρευμα. Μια αυξημένη προσφορά χρυσού μπορεί να μην προσφέρει κανένα νομισματικό όφελος, αλλά προσφέρει μη νομισματικό

όφελος –δηλαδή αυξάνει την προσφορά χρυσού που χρησιμοποιείται στην κατανάλωση (κοσμήματα, οδοντιατρική εργασία κ.λπ.) και στην παραγωγή (βιομηχανική εργασία). Η εξόρυξη χρυσού, επομένως, δε συνιστά στο ελάχιστο κοινωνική σπατάλη.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι ο καθορισμός της προσφοράς χρήματος, όπως όλων των άλλων αγαθών, είναι καλύτερο να αφεθεί στην ελεύθερη αγορά. Εκτός από τα γενικά ηθικά και οικονομικά πλεονεκτήματα της ελευθερίας έναντι του καταναγκασμού, καμία επιβαλλόμενη ποσότητα χρήματος δεν θα κάνει τη δουλειά καλύτερα, και η ελεύθερη αγορά θα καθορίσει την παραγωγή χρυσού σύμφωνα με την σχετική της ικανότητα να ικανοποιεί τις ανάγκες των καταναλωτών, σε σύγκριση με όλα τα άλλα παραγωγικά αγαθά.¹⁶

9.

Το Πρόβλημα του «Αποθησαυρισμού»

Ο κριτικός της νομισματικής ελευθερίας, ωστόσο, δεν σιωπά τόσο εύκολα. Υπάρχει, ιδιαίτερα, το αρχαίο φάντασμα του «αποθησαυρισμού». Σκιαγραφείται η εικόνα του εγωιστικού γέρου τσιγκούνη που, ίσως παράλογα, ίσως από μη ευγενή κίνητρα, αποταμιεύει χρυσό άχρηστο στο κελάρι του ή στο θησαυροφυλάκιο του –σταματώντας έτσι τη ροή της κυκλοφορίας και του εμπορίου, προκαλώντας ύφεση και άλλα προβλήματα. Είναι η αποταμίευση πραγματικά απειλή;

Κατ' αρχάς, αυτό που απλώς έχει συμβεί είναι μια αυξημένη ζήτηση για χρήμα από την πλευρά του τσιγκούνη. Ως αποτέλεσμα, οι τιμές των αγαθών πέφτουν και η αγοραστική δύναμη της ουγγιάς χρυσού ανεβαίνει. Δεν υπάρχει καμία απώλεια για την κοινωνία, η οποία απλώς συνεχίζει με μικρότερη ενεργή ή διαθέσιμη προσφορά πιο «αγοραστικά ισχυρών» ουγγιών χρυσού.

Ακόμη και υπό αυτό το πρίσμα, λοιπόν, τίποτα δεν έχει πάει στραβά, καθώς η νομισματική ελευθερία δεν έχει δυσμενείς επιπτώσεις. Αλλά υπάρχει κάτι περισσότερο στο εξεταζόμενο πρόβλημα από αυτό. Διότι θα πρέπει να καταδειχθεί ότι δεν είναι καθόλου παράλογο για τους ανθρώπους να επιθυμούν περισσότερο ή λιγότερο χρήμα στα ταμειακά τους αποθέματα.

Ας μελετήσουμε, σε αυτό το σημείο, τα ταμειακά αποθέματα περαιτέρω. Γιατί οι άνθρωποι διατηρούν ταμειακά αποθέματα (οικονομίες); Ας υποθέσουμε ότι όλοι μας μπορούσαμε να προβλέψουμε το μέλλον με απόλυτη βεβαιότητα. Σε αυτή την περίπτωση, κανείς δεν θα χρειαζόταν

---

¹⁶ Η εξόρυξη χρυσού δεν είναι, φυσικά, περισσότερο κερδοφόρα από οποιαδήποτε άλλη επιχείρηση· μακροπρόθεσμα, το ποσοστό απόδοσής της θα ισούται με το καθαρό ποσοστό απόδοσης σε οποιοδήποτε άλλο κλάδο.

να διατηρεί ταμειακά αποθέματα στο χέρι. Όλοι θα γνώριζαν ακριβώς πόσο θα ξοδέψουν και πόσο εισόδημα θα λάβουν σε όλες τις μελλοντικές ημερομηνίες. Δεν θα χρειαζόταν να κρατάμε χρήματα στο χέρι. Αλλά, βεβαίως, ζούμε αναγκαστικά σε έναν κόσμο αβεβαιότητας. Οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν ακριβώς τι θα τους συμβεί ή ποια θα είναι τα μελλοντικά τους εισοδήματα ή κόστη. Όσο πιο αβέβαιοι και φοβισμένοι είναι, τόσο περισσότερα ταμειακά αποθέματα θα θέλουν να κρατήσουν· όσο πιο ασφαλείς, τόσο λιγότερα χρήματα θα θέλουν να κρατούν στο χέρι. Ένας άλλος λόγος για τη διατήρηση μετρητών είναι μια λειτουργία του πραγματικού κόσμου της αβεβαιότητας. Αν οι άνθρωποι περιμένουν ότι η τιμή του χρήματος θα πέσει στο άμεσο μέλλον, θα ξοδέψουν τα χρήματά τους τώρα ενώ το χρήμα είναι πιο πολύτιμο, «απο-αποθησαυρίζοντας» έτσι και μειώνοντας τη ζήτησή τους για χρήμα. Αντίστροφα, αν περιμένουν ότι η τιμή του χρήματος θα ανέβει, θα περιμένουν να ξοδέψουν χρήμα αργότερα όταν είναι πιο πολύτιμο, και η ζήτησή τους για μετρητά θα αυξηθεί. Η ζήτηση των ανθρώπων για ταμειακά αποθέματα, λοιπόν, ανεβαίνει και πέφτει για καλούς και στέρεους λόγους.

Οι οικονομολόγοι κάνουν λάθος αν πιστεύουν ότι κάτι πάει στραβά όταν το χρήμα δεν βρίσκεται σε συνεχή, ενεργή «κυκλοφορία». Το χρήμα είναι χρήσιμο μόνο για την αξία ανταλλαγής, αλήθεια, αλλά δεν είναι χρήσιμο μόνο τη στιγμή της ανταλλαγής. Αυτή η αλήθεια έχει συχνά παραβλεφθεί. Το χρήμα είναι εξίσου χρήσιμο όταν «παραμένει αδρανές» στο ταμειακό απόθεμα κάποιου, ακόμη και στο «θησαυροφυλάκιο» ενός τσιγκούνη.¹⁷ Διότι αυτό το χρήμα διατηρείται τώρα σε αναμονή για πιθανή μελλοντική ανταλλαγή –παρέχει στον κατόχο του, ακριβώς τώρα, την ωφέλεια να επιτρέψει ανταλλαγές ανά πάσα στιγμή –παρούσα ή μελλοντική– που μπορεί να επιθυμήσει ο κάτοχος.

Πρέπει να θυμόμαστε ότι όλος ο χρυσός πρέπει να ανήκει σε κάποιον, και επομένως ότι όλος ο χρυσός πρέπει να κρατείται στα ταμειακά αποθέματα των ανθρώπων. Αν υπάρχουν 3.000 τόνοι χρυσού στην κοινωνία, όλοι οι 3.000 τόνοι πρέπει να ανήκουν και να κρατούνται, ανά πάσα στιγμή, στα ταμειακά αποθέματα μεμονωμένων ανθρώπων. Το συνολικό άθροισμα των ταμειακών αποθεμάτων είναι πάντα ταυτόσημο με τη συνολική προσφορά χρήματος στην κοινωνία. Η ειρωνεία είναι ότι αν δεν υπήρχε η αβεβαιότητα του πραγματικού κόσμου, δεν θα μπορούσε να υπάρξει καθόλου νομισματικό σύστημα! Σε έναν βέβαιο κόσμο, κανείς δεν θα ήταν πρόθυμος να κρατά μετρητά, έτσι η ζήτηση χρήματος στην κοινωνία θα έπεφτε επ' άπειρον, οι τιμές θα εκτοξεύονταν χωρίς τέλος, και οποιοδήποτε νομισματικό σύστημα θα κατέρρεε. Αντί να θεωρείται ένας ενοχλητικός

---

¹⁷ Σε ποιο σημείο το χρηματικό απόθεμα ενός ανθρώπου γίνεται «αποθησαύριση», ή ο συνेतός άνθρωπος μετατρέπεται σε φιλάργυρο; Είναι αδύνατον να καθοριστεί οποιοδήποτε σαφές κριτήριο: γενικώς, η κατηγορία της «αποθησαύρισης» σημαίνει ότι ο Α διατηρεί περισσότερα μετρητά από όσα ο Β θεωρεί σκόπιμο για τον Α.

και προβληματικός παράγοντας, που παρεμβαίνει στη νομισματική ανταλλαγή, η ύπαρξη ταμειακών αποθεμάτων είναι απολύτως απαραίτητη σε οποιαδήποτε νομισματική οικονομία.

Είναι παραπλανητικό, περαιτέρω, να λέμε ότι το χρήμα «κυκλοφορεί». Όπως όλες οι μεταφορές από τις φυσικές επιστήμες, υποδηλώνει κάποιο είδος μηχανικής διαδικασίας, ανεξάρτητης από την ανθρώπινη βούληση, που κινείται με ορισμένη ταχύτητα ροής (speed of flow) ή «ταχύτητα» (“velocity”). Στην πραγματικότητα, το χρήμα δεν «κυκλοφορεί»: μεταφέρεται, από καιρό σε καιρό, από το ταμειακό απόθεμα του ενός ατόμου στο ταμειακό απόθεμα του άλλου. Η ύπαρξη χρήματος, για άλλη μια φορά, εξαρτάται από την προθυμία των ανθρώπων να κρατούν ταμειακά αποθέματα.

Στην αρχή αυτής της ενότητας, είδαμε ότι η «αποταμίευση» δεν φέρνει ποτέ καμία απώλεια στην κοινωνία. Τώρα, θα δούμε ότι η δικύμανση στην τιμή του χρήματος που προκαλείται από αλλαγές στη ζήτηση χρήματος αποφέρει θετικό κοινωνικό όφελος –τόσο θετικό όσο οποιοδήποτε από μια αυξημένη προσφορά αγαθών και υπηρεσιών. Έχουμε δει ότι το συνολικό άθροισμα των ταμειακών αποθεμάτων στην κοινωνία είναι ίσο και ταυτόσημο με τη συνολική προσφορά χρήματος. Ας υποθέσουμε ότι η προσφορά παραμένει σταθερή, ας πούμε στους 3.000 τόνους. Τώρα, ας υποθέσουμε, για οποιονδήποτε λόγο –ίσως αυξανόμενη ανησυχία– ότι η ζήτηση των ανθρώπων για ταμειακά αποθέματα αυξάνεται. Σίγουρα, είναι ένα θετικό κοινωνικό όφελος να ικανοποιηθεί αυτή η ζήτηση. Αλλά πώς μπορεί να ικανοποιηθεί όταν το συνολικό άθροισμα των μετρητών πρέπει να παραμείνει το ίδιο; Απλώς ως εξής: καθώς οι άνθρωποι εκτιμούν τα ταμειακά αποθέματα υψηλότερα, η ζήτηση για χρήμα αυξάνεται και οι τιμές πέφτουν. Ως αποτέλεσμα, το ίδιο συνολικό άθροισμα ταμειακών αποθεμάτων προσφέρει τώρα υψηλότερο «πραγματικό» απόθεμα, δηλαδή είναι υψηλότερο σε αναλογία προς τις τιμές των αγαθών –προς τη δουλειά που πρέπει να κάνει το χρήμα. Με λίγα λόγια, τα αποτελεσματικά ταμειακά αποθέματα του κοινού έχουν αυξηθεί [αφού αγοράζουν περισσότερα αγαθά παρότι δε μεταβλήθηκαν]. Αντίστροφα, μια πτώση στη ζήτηση για μετρητά θα προκαλέσει αυξημένες δαπάνες και υψηλότερες τιμές. Η επιθυμία του κοινού για χαμηλότερα αποτελεσματικά χρηματικά αποθέματα θα ικανοποιηθεί από την ανάγκη το δεδομένο συνολικό χρηματικό απόθεμα να επιτελέσει περισσότερο έργο.

Επομένως, ενώ μια αλλαγή στην τιμή του χρήματος που προέρχεται από αλλαγές στην προσφορά απλώς αλλάζει την αποτελεσματικότητα της νομισματικής μονάδας και δεν προσφέρει κοινωνικό όφελος, μια πτώση ή άνοδος που προκαλείται από αλλαγή στη ζήτηση ταμειακών αποθεμάτων αποφέρει κοινωνικό όφελος –διότι ικανοποιεί μια δημόσια επιθυμία για υψηλότερη ή χαμηλότερη αναλογία ταμειακών αποθεμάτων προς τη δουλειά που κάνουν τα μετρητά. Από την άλλη πλευρά, μια αυξημένη προσφορά χρήματος θα εμποδίσει τη δημόσια ζήτηση για πιο αποτελεσματικό συνολικό άθροισμα μετρητών (πιο αποτελεσματικό σε όρους αγοραστικής δύναμης).

Οι άνθρωποι θα πουν σχεδόν πάντα, αν ρωτηθούν, ότι θέλουν όσο περισσότερα χρήματα μπορούν να πάρουν! Αλλά αυτό που πραγματικά θέλουν δεν είναι περισσότερες μονάδες χρήματος – περισσότερες ουγγιές χρυσού ή «δολάρια»– αλλά πιο αποτελεσματικές μονάδες, δηλαδή μεγαλύτερη κυριαρχία επί αγαθών και υπηρεσιών που αγοράζονται με χρήμα. Έχουμε δει ότι η κοινωνία δεν μπορεί να ικανοποιήσει τη ζήτησή της για περισσότερο χρήμα αυξάνοντας την προσφορά του –γιατί μια αυξημένη προσφορά θα αραιώσει απλώς την αποτελεσματικότητα κάθε ουγγιάς, και το χρήμα δεν θα είναι ουσιαστικά πιο άφθονο από πριν. Το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων (με εξαίρεση τις μη νομισματικές χρήσεις του χρυσού) δεν μπορεί να αυξηθεί με την εξόρυξη περισσότερου χρυσού. Αν οι άνθρωποι θέλουν πιο αποτελεσματικές ουγγιές χρυσού στα ταμειακά τους αποθέματα, μπορούν να τις πάρουν μόνο μέσω μιας πτώσης στις τιμές και μιας ανόδου στην αποτελεσματικότητα κάθε ουγγιάς.

10.

Να Σταθεροποιήσουμε το Επίπεδο Τιμών;

Ορισμένοι θεωρητικοί ισχυρίζονται ότι ένα ελεύθερο νομισματικό σύστημα θα ήταν απερίσκεπτο, διότι δεν θα «σταθεροποιούσε το επίπεδο τιμών», δηλαδή την τιμή της νομισματικής μονάδας. Το χρήμα, λένε, υποτίθεται ότι είναι ένα σταθερό μέτρο που δε θα έπρεπε να αλλάζει ποτέ. Επομένως, η αξία του, ή η αγοραστική του δύναμη, πρέπει να σταθεροποιηθεί. Εφόσον η τιμή του χρήματος ομολογουμένως θα είχε διακυμάνσεις στην ελεύθερη αγορά, η ελευθερία πρέπει να υπερκεραστεί με κρατική διαχείριση ώστε να εξασφαλιστεί η σταθερότητα.¹⁸ Η σταθερότητα θα παρείχε δικαιοσύνη, για παράδειγμα, σε οφειλέτες και πιστωτές, οι οποίοι θα ήταν βέβαιοι ότι θα ελάμβαναν/επέστρεφαν δολάρια ή ουγγιές χρυσού με την ίδια αγοραστική δύναμη με αυτήν στην οποία δάνεισαν/δανείστηκαν.

Ωστόσο, αν οι πιστωτές και οι οφειλέτες θέλουν να προστατευθούν από μελλοντικές αλλαγές στην αγοραστική δύναμη, μπορούν να το κάνουν εύκολα στην ελεύθερη αγορά. Όταν συνάπτουν τις συμβάσεις τους, μπορούν να συμφωνήσουν ότι η αποπληρωμή θα γίνει σε ποσό χρήματος *προσαρμοσμένο* από κάποιο συμφωνημένο δείκτη αλλαγών [επιτόκιο] στην αξία του χρήματος. Οι υπέρμαχοι της σταθερότητας έχουν από καιρό προτείνει τέτοια μέτρα, αλλά, παραδόξως, οι ίδιοι οι δανειστές και οι δανειζόμενοι που υποτίθεται ότι ωφελούνται περισσότερο από τη σταθερότητα,

---

¹⁸ Πώς θα το έκανε η κυβέρνηση αυτό δεν έχει σημασία εδώ. Κατά βάση, κάτι τέτοιο θα ενείχε κυβερνητικούς χειρισμούς και αλλαγές στην ποσότητα (προσφορά) του χρήματος.

σπάνια έχουν εκμεταλλευτεί αυτή την ευκαιρία. Πρέπει λοιπόν η κυβέρνηση να επιβάλλει ορισμένα «οφέλη» σε ανθρώπους που τα έχουν ήδη απορρίψει εξ ιδίας βούλησης; Προφανώς, οι επιχειρηματίες προτιμούν να πάρουν τα ρίσκα τους, σε αυτόν τον κόσμο της αδυσώπητης αβεβαιότητας, χρησιμοποιώντας την ικανότητά τους να προβλέπουν τις συνθήκες της αγοράς. Άλλωστε, η τιμή του χρήματος δεν διαφέρει από οποιαδήποτε άλλη ελεύθερη τιμή στην αγορά. Μπορεί να αλλάζει ως απάντηση στις αλλαγές στη ζήτηση των ατόμων· γιατί όχι και η νομισματική τιμή;

Η τεχνητή σταθεροποίηση θα παραμόρφωνε σοβαρά και θα εμπόδιζε στην πραγματικότητα τη λειτουργία της αγοράς. Όπως έχουμε επισημάνει, οι άνθρωποι θα ήταν αναπόφευκτα ενοχλημένοι στις επιθυμίες τους να αλλάξουν την πραγματική αναλογία των ταμειακών τους αποθεμάτων· δεν θα υπήρχε δυνατότητα να αλλάξουν τα ταμειακά αποθέματα σε αναλογία με τις τιμές. Επιπλέον, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του κόσμου λαμβάνει χώρα από τους καρπούς των κεφαλαιουχικών επενδύσεων. Η αυξημένη παραγωγικότητα τείνει να μειώνει τις τιμές (και τα κόστη) και έτσι να διανέμει τους καρπούς της ελεύθερης επιχειρηματικότητας σε όλο τον κόσμο, ανεβάζοντας το βιοτικό επίπεδο όλων των καταναλωτών. Η βίαιη στήριξη του επιπέδου τιμών εμποδίζει αυτή την εξάπλωση του υψηλότερου βιοτικού επιπέδου.

Το χρήμα, με λίγα λόγια, δεν είναι «σταθερό μέτρο». Είναι ένα εμπόρευμα που λειτουργεί ως μέσο ανταλλαγών. Η ευελιξία στην αξία του ως απάντηση στις επιθυμίες των καταναλωτών είναι εξίσου σημαντική και εξίσου ωφέλιμη όσο οποιαδήποτε άλλη ελεύθερη τιμή στην αγορά.

11.

Συνυπάρχοντα Χρήματα

Μέχρι τώρα έχουμε σκιαγραφήσει την ακόλουθη εικόνα του χρήματος σε μια καθαρά ελεύθερη οικονομία: χρυσός ή ασήμι που χρησιμοποιείται ως μέσο ανταλλαγής· χρυσός που κόβεται από ανταγωνιστικές ιδιωτικές επιχειρήσεις, κυκλοφορεί κατά βάρος· τιμές που κυμαίνονται ελεύθερα στην αγορά ως απάντηση στις επιθυμίες των καταναλωτών και στην προσφορά παραγωγικών πόρων. Η ελευθερία των τιμών συνεπάγεται αναγκαστικά την ελευθερία διακύμανσης της αγοραστικής δύναμης της νομισματικής μονάδας· θα ήταν αδύνατο να χρησιμοποιηθεί βία και να παρεμβληθεί στις διακυμάνσεις της αξίας του χρήματος χωρίς ταυτόχρονα να παραλύσει η ελευθερία των τιμών για όλα τα αγαθά.

Η προκύπτουσα ελεύθερη οικονομία δεν θα ήταν χαοτική. Αντίθετα, η οικονομία θα κινούνταν γρήγορα και αποδοτικά για να ικανοποιήσει τις επιθυμίες των καταναλωτών. Η νομισματική αγορά μπορεί επίσης να είναι ελεύθερη.

Μέχρι εδώ, έχουμε απλοποιήσει το πρόβλημα υποθέτοντας ότι υπάρχει μόνο ένα νομισματικό μέταλλο –ας πούμε ο χρυσός. Ας υποθέσουμε ότι δύο ή περισσότερα είδη χρήματος συνεχίζουν να κυκλοφορούν στην παγκόσμια αγορά –ας πούμε χρυσός και ασήμι. Πιθανώς, ο χρυσός θα είναι το χρήμα σε μια περιοχή και το ασήμι σε άλλη, ή και τα δύο μπορεί να κυκλοφορούν παράλληλα. Ο χρυσός, για παράδειγμα, όντας ουγγιά προς ουγγιά πιο πολύτιμος στην αγορά από το ασήμι, μπορεί να χρησιμοποιείται για μεγαλύτερες συναλλαγές και το ασήμι για μικρότερες. Δεν θα ήταν δύο είδη χρήματος απίστευτα χαοτικά; Δεν θα έπρεπε η κυβέρνηση να παρέμβει και να επιβάλει μια σταθερή αναλογία μεταξύ των δύο («διμεταλλισμός») ή με κάποιον τρόπο να «απονομισματοποιήσει» το ένα ή το άλλο μέταλλο (να επιβάλει «μονομεταλλισμό»);

Είναι πολύ πιθανό η αγορά, αν αφεθεί ελεύθερη, να καταφέρει τελικά να εγκαθιδρύσει ένα μόνο μέταλλο ως χρήμα. Αλλά κατά τη διάρκεια των τελευταίων αιώνων, το ασήμι επέμενε στο να θέτει το χρυσό σε αμφισβήτηση. Δεν είναι όμως απαραίτητο η κυβέρνηση να παρέμβει και να σώσει την αγορά από τη δική της ανοησία να διατηρεί δύο χρήματα [τα οποία η ίδια επέβαλε στο παρελθόν]. Το ασήμι παρέμεινε σε κυκλοφορία ακριβώς επειδή ήταν βολικό (για μικρές συναλλαγές, για παράδειγμα). Το ασήμι και ο χρυσός μπορούσαν εύκολα να κυκλοφορούν παράλληλα, όπως το έχουν κάνει στο παρελθόν. Οι σχετικές προσφορές και ζητήσεις των δύο μετάλλων θα καθορίσουν την ισοτιμία ανταλλαγής μεταξύ τους, και αυτή η ισοτιμία, όπως οποιαδήποτε άλλη τιμή, θα κυμαίνεται συνεχώς ως απάντηση σε αυτές τις μεταβαλλόμενες δυνάμεις. Σε μια εποχή, για παράδειγμα, ουγγιές ασημιού και χρυσού μπορεί να ανταλλάσσονται σε 16:1, σε άλλη σε 15:1 κ.ο.κ. Ποιό μέταλλο θα λειτουργεί ως μονάδα λογισμού εξαρτάται από τις συγκεκριμένες συνθήκες της αγοράς. Αν ο χρυσός είναι το χρήμα λογισμού, τότε οι περισσότερες συναλλαγές θα υπολογίζονται σε ουγγιές χρυσού, και οι ουγγιές ασημιού θα ανταλλάσσονται σε μια ελεύθερα κυμαινόμενη τιμή σε όρους χρυσού.

Πρέπει να καταστεί σαφές ότι η ισοτιμία και η αγοραστική δύναμη των μονάδων των δύο μετάλλων θα τείνουν πάντα να είναι αναλογικές. Αν οι τιμές των αγαθών είναι δεκαπέντε φορές μεγαλύτερες σε ασήμι από ό,τι σε χρυσό, τότε η ισοτιμία ανταλλαγής θα τείνει να καθοριστεί στο 15:1. Αν όχι, θα είναι συμφέρον να ανταλλάξουμε από το ένα στο άλλο μέχρι να επιτευχθεί η ισοτιμία. Έτσι, αν οι τιμές των αγαθών είναι δεκαπέντε φορές μεγαλύτερες σε όρους ασημιού από ό,τι σε χρυσό ενώ η ισοτιμία ασήμι/χρυσός είναι 20:1, οι άνθρωποι θα σπεύσουν να πουλήσουν τα αγαθά τους για χρυσό, να αγοράσουν ασήμι και στη συνέχεια να ξαναγοράσουν τα αγαθά με ασήμι, αποκομίζοντας σημαντικό κέρδος στη διαδικασία. Αυτό θα αποκαταστήσει γρήγορα την «ισοτιμία αγοραστικής

δύναμης» της ισοτιμίας ανταλλαγής· καθώς ο χρυσός γίνεται φθηνότερος σε όρους ασημιού, οι τιμές των αγαθών σε ασήμι ανεβαίνουν και οι τιμές σε χρυσό πέφτουν.

Η ελεύθερη αγορά, με λίγα λόγια, είναι *εξαιρετικά ομαλή* όχι μόνο όταν το χρήμα είναι ελεύθερο αλλά ακόμη και όταν κυκλοφορούν περισσότερα από ένα χρήματα.

Ποιο είδος «κανόνα» θα παρέχει ένα ελεύθερο χρήμα; Το σημαντικό είναι ότι ο κανόνας δεν μπορεί να επιβάλλεται με κρατική εντολή. Αν αφηθεί στον εαυτό της, η αγορά μπορεί να καθιερώσει τον χρυσό ως μοναδικό χρήμα («κανόνας του χρυσού»), το ασήμι ως μοναδικό χρήμα («κανόνας του ασημιού») ή, ίσως το πιο πιθανό, και τα δύο ως χρήματα με ελεύθερα κυμαινόμενες ισοτιμίες ανταλλαγής μεταξύ των δύο μετάλλων («παράλληλοι κανόνες»¹⁹).

12.

Αποθήκες Χρήματος

Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι η ελεύθερη αγορά έχει εγκαθιδρύσει τον χρυσό ως χρήμα (ξεχνώντας πάλι το ασήμι χάριν απλότητας). Ακόμη και σε βολική μορφή νομισμάτων, ο χρυσός είναι συχνά δύσκολος να μεταφερθεί και να χρησιμοποιηθεί άμεσα σε ανταλλαγές. Για μεγαλύτερες συναλλαγές, είναι αδέξιο και δαπανηρό να μεταφερθούν αρκετές εκατοντάδες λίβρες χρυσού. Αλλά η ελεύθερη αγορά, πάντα έτοιμη να ικανοποιήσει κοινωνικές ανάγκες, έρχεται να λύσει το πρόβλημα. Ο χρυσός, κατ' αρχάς, πρέπει να αποθηκεύεται κάπου, και όπως η εξειδίκευση είναι πιο αποδοτική σε άλλους κλάδους επιχειρήσεων, έτσι θα είναι πιο αποδοτική και στην επιχείρηση αποθήκευσης. Ορισμένες επιχειρήσεις, λοιπόν, θα επιτύχουν στην αγορά παρέχοντας υπηρεσίες αποθήκευσης. Μερικές θα είναι αποθήκες χρυσού και θα αποθηκεύουν χρυσό για τους μυριάδες ιδιοκτήτες του. Όπως σε όλες τις αποθήκες, το δικαίωμα του ιδιοκτήτη στα αποθηκευμένα αγαθά καθιερώνεται με μια απόδειξη της αποθήκης που λαμβάνει σε αντάλλαγμα για την αποθήκευση των αγαθών. Η απόδειξη δίνει στον ιδιοκτήτη το δικαίωμα να απαιτήσει τα αγαθά του ανά πάσα στιγμή το επιθυμεί. Αυτή η αποθήκη θα βγάζει κέρδος με τρόπο όχι διαφορετικό από οποιαδήποτε άλλη –δηλαδή χρεώνοντας ένα τίμημα για τις υπηρεσίες αποθήκευσής της.

---

¹⁹ Για ιστορικά παραδείγματα παράλληλων νομισματικών προτύπων, βλέπε W. Stanley Jevons, *Money and the Mechanism of Exchange* (London: Kegan Paul, 1905), σελ. 88–96, and Robert S. Lopez, *Back to Gold, 1252*, *Economic History Review* (December 1956): 224. Το χρυσό νόμισμα εισήχθη στη σύγχρονη Ευρώπη σχεδόν ταυτόχρονα στη Γένοβα και στη Φλωρεντία. Η Φλωρεντία καθιέρωσε διμεταλλισμό, ενώ «η Γένοβα, αντιθέτως, σύμφωνα με την αρχή του περιορισμού της κρατικής παρέμβασης όσο το δυνατόν περισσότερο, δεν προσπάθησε να επιβάλλει σταθερή σχέση μεταξύ νομισμάτων διαφορετικών μετάλλων. Σχετικά με τη θεωρία των παράλληλων κανόνων, βλέπε Mises, *Theory of Money and Credit*, σελ. 179f. Για μια πρόταση ώστε οι Ηνωμένες Πολιτείες να υιοθετήσουν παράλληλο νομισματικό πρότυπο, από αξιωματούχο του Γραφείου Δοκιμών των ΗΠΑ, βλέπε I.W. Sylvester, *Bullion Certificates as Currency* (New York, 1882).

Υπάρχει κάθε λόγος να πιστεύουμε ότι οι αποθήκες χρυσού, ή αποθήκες χρήματος, θα ανθίσουν στην ελεύθερη αγορά όπως και όλες οι άλλες αποθήκες. Στην πραγματικότητα, η αποθήκευση παίζει ακόμη πιο σημαντικό ρόλο στην περίπτωση του χρήματος. Διότι όλα τα άλλα αγαθά καταναλώνονται και έτσι πρέπει να φύγουν από την αποθήκη μετά από λίγο για να χρησιμοποιηθούν στην παραγωγή ή την κατανάλωση. Αλλά το χρήμα, όπως έχουμε δει, δεν «χρησιμοποιείται»: αντίθετα, χρησιμοποιείται για ανταλλαγή με άλλα αγαθά και για να περιμένει τέτοιες ανταλλαγές στο μέλλον. Με λίγα λόγια, το χρήμα δεν «καταναλώνεται» τόσο όσο απλώς μεταβιβάζεται από το ένα άτομο στο άλλο.

Σε μια τέτοια κατάσταση και χάριν ευκολίας οδηγούμαστε αναπόφευκτα στη μεταβίβαση της απόδειξης αποθήκης αντί για τον ίδιο τον φυσικό χρυσό. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο Σμιθ και ο Τζόουνς αποθηκεύουν και οι δύο τον χρυσό τους στην ίδια αποθήκη. Ο Τζόουνς πουλάει στον Σμιθ ένα αυτοκίνητο για 100 ουγγιές χρυσού. Θα μπορούσαν να περάσουν από τη δαπανηρή διαδικασία ο Σμιθ να εξαργυρώσει την απόδειξή του και να μεταφέρει τον χρυσό τους στο γραφείο του Τζόουνς, με τον Τζόουνς να τον επανακαταθέτει αμέσως. Αλλά αναμφίβολα θα επιλέξουν μια πολύ πιο βολική πορεία: ο Σμιθ απλώς δίνει στον Τζόουνς μια απόδειξη αποθήκης για 100 ουγγιές χρυσού.

Με αυτόν τον τρόπο, οι αποδείξεις αποθήκης για χρήμα έρχονται όλο και περισσότερο στο να λειτουργούν ως υποκατάστατα χρήματος (*money substitutes*). Ολοένα και λιγότερες συναλλαγές ενέχουν φυσική μετακίνηση του χρυσού· σε όλο και περισσότερες περιπτώσεις χρησιμοποιούνται χάρτινοι τίτλοι για τον χρυσό. Καθώς αναπτύσσεται η αγορά, θα υπάρχουν τρεις περιορισμοί στην πρόοδο αυτής της διαδικασίας υποκατάστασης. Ο **ένας** ένα είναι το το εύρος των ανθρώπων που χρησιμοποιούν αυτές τις αποθήκες χρήματος –που ονομάζονται *τράπεζες*– αντί για μετρητά. Είναι φανερό ότι αν ο Τζόουνς, για κάποιο λόγο, δεν ήθελε να χρησιμοποιεί τράπεζα, ο Σμιθ θα έπρεπε να μεταφέρει τον πραγματικό χρυσό. Ο **δεύτερος** περιορισμός είναι ο αριθμός των πελατών κάθε τράπεζας. Με άλλα λόγια, όσο περισσότερες συναλλαγές γίνονται μεταξύ πελατών διαφορετικών τραπεζών, τόσο περισσότερος χρυσός θα πρέπει να μεταφέρεται. Όσο περισσότερες ανταλλαγές γίνονται από πελάτες της ίδιας τράπεζας, τόσο μικρότερη η ανάγκη για μεταφορά χρυσού. Αν ο Τζόουνς και ο Σμιθ ήταν πελάτες διαφορετικών αποθηκών (τραπεζών), η τράπεζα του Σμιθ (ή ο ίδιος ο Σμιθ) θα έπρεπε να μεταφέρει τον χρυσό στην τράπεζα του Τζόουνς. **Τρίτος** περιορισμός, η πελατεία πρέπει να έχει εμπιστοσύνη στην αξιοπιστία των τραπεζών της. Αν ξαφνικά ανακαλύψει, για παράδειγμα, ότι οι τραπεζικοί υπάλληλοι έχουν ποινικό μητρώο, η τράπεζα πιθανότατα θα χάσει τη δουλειά της σε σύντομο χρονικό διάστημα. Από αυτή την άποψη, όλες οι αποθήκες –και όλες οι

επιχειρήσεις που βασίζονται στην καλή φήμη– είναι παρόμοιες (διέπονται από τους ίδιους κανόνες).

Καθώς οι τράπεζες μεγαλώνουν και αναπτύσσεται η εμπιστοσύνη σε αυτές, οι πελάτες τους μπορεί να βρουν πιο βολικό σε πολλές περιπτώσεις να παραιτηθούν από το δικαίωμά τους σε χάρτινες αποδείξεις –που ονομάζονται *τραπεζογραμμάτια*– και, αντίθετα, να κρατούν τους τίτλους τους ως ανοιχτούς λογαριασμούς βιβλίου (*open book accounts*). Στο νομισματικό πεδίο, αυτά έχουν ονομαστεί *τραπεζικές καταθέσεις* (*bank deposits*). Αντί να μεταβιβάζει χάρτινες αποδείξεις, ο πελάτης έχει μια αξίωση βιβλίου στην τράπεζα· κάνει ανταλλαγές γράφοντας εντολή στην αποθήκη του να μεταβιβάσει ένα μέρος αυτού του λογαριασμού σε κάποιον άλλο. Έτσι, στο παράδειγμά μας, ο Σμιθ θα διατάξει την τράπεζα να μεταβιβάσει τον τίτλο βιβλίου των 100 ουγγιών χρυσού του στον Τζόουνς. Αυτή η γραπτή εντολή ονομάζεται *επιταγή* (*check*).

Πρέπει να είναι σαφές ότι, οικονομικά, δεν υπάρχει καμία διαφορά μεταξύ τραπεζογραμματίου και τραπεζικής κατάθεσης. Και τα δύο είναι αξιώσεις ιδιοκτησίας αποθηκευμένου χρυσού· και τα δύο μεταβιβάζονται παρόμοια ως υποκατάστατα χρήματος [χρυσού], και και τα δύο έχουν τους ίδιους τρεις περιορισμούς στην έκταση χρήσης τους. Ο πελάτης μπορεί να επιλέξει, προς εξυπηρέτησή του, αν θέλει να κρατήσει τον τίτλο του σε μορφή γραμματίου [όπως τα μετρητά σήμερα] ή κατάθεσης [όπως ένας καταθετικός λογαριασμός].²⁰

Τώρα, τι έχει συμβεί στην προσφορά χρήματός τους ως αποτέλεσμα όλων αυτών των λειτουργιών; Αν χρησιμοποιούνται χάρτινα γραμμάτια ή τραπεζικές καταθέσεις ως «υποκατάστατα χρήματος», σημαίνει αυτό ότι η αποτελεσματική προσφορά χρήματος στην οικονομία έχει αυξηθεί παρόλο που το απόθεμα χρυσού παρέμεινε το ίδιο; Σίγουρα όχι. Διότι τα υποκατάστατα χρήματος είναι απλώς αποδείξεις αποθήκης για πραγματικά κατατεθειμένο χρυσό. Αν ο Τζόουνς καταθέσει 100 ουγγιές χρυσού στην αποθήκη του και πάρει απόδειξη γι' αυτό, η απόδειξη μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην αγορά ως χρήμα, αλλά *μόνο ως κάτι που βολικά αντιπροσωπεύει τον ήδη κατατεθειμένο χρυσό, και όχι μια προσθήκη*. Ο χρυσός στο θησαυροφυλάκιο δεν είναι πλέον μέρος της ενεργού προσφοράς χρήματος, αλλά διατηρείται ως αποθεματικό για την απόδειξη κατοχής του, ώστε να μπορεί να διεκδικηθεί ανά πάσα στιγμή από τον κατοχό του. Μια αύξηση ή μείωση στη χρήση υποκαταστάτων, λοιπόν, δεν ασκεί καμία αλλαγή στην προσφορά χρήματος. Μόνο η μορφή της προσφοράς αλλάζει, όχι το σύνολο. Έτσι η προσφορά χρήματος μιας κοινότητας μπορεί να ξεκινήσει ως δέκα εκατομμύρια ουγγιές χρυσού. Στη συνέχεια, έξι εκατομμύρια μπορεί να κατατεθούν σε τράπεζες, σε

---

²⁰ Μια τρίτη μορφή υποκαταστάτου χρήματος θα είναι τα κέρματα για πολύ μικρές ανταλλαγές. Αυτά είναι, στην ουσία, ισοδύναμα με τραπεζογραμμάτια (χαρτονομίσματα), αλλά «τυπωμένα» σε βασικό μέταλλο αντί για χαρτί.

αντάλλαγμα για χρυσά τραπεζογραμμάτια, οπότε η ενεργή προσφορά θα είναι τώρα: τέσσερα εκατομμύρια ουγγιές χρυσού, έξι εκατομμύρια ουγγιές χρυσού σε αξιώσεις χάρτινων γραμματίων. Η συνολική προσφορά χρήματος παρέμεινε η ίδια.

Παραδόξως, πολλοί άνθρωποι έχουν ισχυριστεί ότι θα ήταν αδύνατο για τις τράπεζες να κερδίζουν χρήμα αν λειτουργούσαν σε αυτή τη βάση «100% αποθεματικού» (με το χρυσό να αντιπροσωπεύεται πάντα από την απόδειξή του). Ωστόσο, δεν υπάρχει πραγματικό πρόβλημα, τουλάχιστον όχι μεγαλύτερο από ό,τι για οποιαδήποτε αποθήκη. Σχεδόν όλες οι αποθήκες κρατούν όλα τα αγαθά για τους ιδιοκτήτες τους (100% αποθεματικό) ως πρακτική ρουτίνας –στην πραγματικότητα, θα θεωρούνταν απάτη ή κλοπή να κάνουν διαφορετικά. Τα κέρδη τους προέρχονται από χρεώσεις υπηρεσιών στους πελάτες τους. Οι τράπεζες μπορούν να χρεώνουν για τις υπηρεσίες τους με τον ίδιο τρόπο. Αν αντιταχθεί ότι οι πελάτες δεν θα πληρώσουν τις υψηλές χρεώσεις υπηρεσιών, αυτό σημαίνει ότι οι υπηρεσίες των τραπεζών δεν είναι σε πολύ μεγάλη ζήτηση, και η χρήση των υπηρεσιών τους θα πέσει στα επίπεδα που οι καταναλωτές βρίσκουν άξια χρήσης.

Φτάνουμε τώρα στο ίσως πιο ακανθώδες πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο νομισματικός οικονομολόγος: μια αξιολόγηση της «τραπεζικής με κλασματικά αποθέματα». [ΣτΜ: *Το κλασματικό τραπεζικό σύστημα αποθεμάτων (fractional reserve banking) είναι σήμερα το κυρίαρχο μοντέλο λειτουργίας των τραπεζών: οι τράπεζες κρατούν μόνο ένα μικρό κλάσμα των καταθέσεων όψεως (συνήθως 10% ή λιγότερο) ως αποθεματικά και δανείζουν το υπόλοιπο. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούν χρήμα «ex nihilo» μέσω του πολλαπλασιασμού χρημάτων – τα δάνεια γίνονται νέες καταθέσεις, οι οποίες δανείζονται εκ νέου, πολλαπλασιάζοντας την προσφορά χρήματος. Από την άποψη της Αυστριακής Οικονομικής Σχολής (Mises, Hayek, Rothbard), το σύστημα αυτό είναι δομικά απατηλό: οι τράπεζες υπόσχονται πλήρη και άμεση ρευστότητα σε καταθέσεις ζήτησης, ενώ στην πραγματικότητα δεν έχουν 100% κάλυψη. Αποτέλεσμα είναι η τεχνητή επέκταση πίστωσης, ο πληθωρισμός, οι φούσκες περιουσιακών στοιχείων και οι αναπόφευκτες οικονομικές κρίσεις (boom-bust cycles) που προκαλούνται από τη μη βιώσιμη αυτή επέκταση.]*

Πρέπει να θέσουμε το ερώτημα: θα επιτρεπόταν η τραπεζική με κλασματικά αποθέματα σε μια ελεύθερη αγορά, ή θα απαγορευόταν ως απάτη; Είναι γνωστό ότι οι τράπεζες σπάνια παρέμειναν σε βάση «100%» για πολύ καιρό. Εφόσον το χρήμα μπορεί να παραμείνει στην αποθήκη για μεγάλο χρονικό διάστημα, η τράπεζα μπαίνει στον πειρασμό να χρησιμοποιήσει μέρος του χρήματος για δικό της λογαριασμό – μπαίνει στον πειρασμό επίσης επειδή οι άνθρωποι συνήθως δεν νοιάζονται αν τα χρυσά νομίσματα που λαμβάνουν πίσω από την αποθήκη είναι τα ίδια χρυσά νομίσματα που κατέθεσαν. Η τράπεζα μπαίνει στον πειρασμό, λοιπόν, να χρησιμοποιήσει τα χρήματα άλλων ανθρώπων για να αποκομίσει κέρδος για τον εαυτό της.

Αν οι τράπεζες ξεκινήσουν να δανείζουν απευθείας τον χρυσό, οι αποδείξεις, φυσικά, είναι πλέον μερικώς άκυρες. Υπάρχουν τώρα κάποιες αποδείξεις χωρίς χρυσό πίσω από αυτές [αφού ο χρυσός έχει δανειστεί]· με λίγα λόγια, η τράπεζα είναι ουσιαστικά αφερέγγυα, διότι δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να εκπληρώσει τις δικές της υποχρεώσεις αν κληθεί να το κάνει. Δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να παραδώσει τον χρυσό στους πελάτες της, αν όλοι το επιθυμήσουν. Γενικά, οι τράπεζες, αντί να πάρουν απευθείας τον χρυσό, τυπώνουν ακάλυπτες ή «ψευδείς» αποδείξεις αποθήκης, δηλαδή αποδείξεις αποθήκης για χρυσό που δεν υπάρχει και δεν μπορεί να υπάρξει. Αυτές στη συνέχεια δανείζονται με κέρδος. Είναι φανερό ότι το οικονομικό αποτέλεσμα είναι το ίδιο. *Τυπώνονται περισσότερες αποδείξεις αποθήκης από τον χρυσό που υπάρχει στα θησαυροφυλάκια.* Αυτό που έχει κάνει η τράπεζα είναι να εκδώσει αποδείξεις αποθήκης χρυσού που δεν αντιπροσωπεύουν τίποτα, αλλά υποτίθεται ότι αντιπροσωπεύουν το 100% της ονομαστικής τους αξίας σε χρυσό. Οι ψευδείς αποδείξεις ρίχνονται στην αγορά (που εμπιστεύεται την τράπεζα) με τον ίδιο τρόπο όπως οι αληθινές αποδείξεις, και έτσι προστίθενται στην ενεργή προσφορά χρήματος της χώρας. Στο παραπάνω παράδειγμα, αν οι τράπεζες εκδώσουν τώρα δύο εκατομμύρια ουγγιές ψευδών αποδείξεων, χωρίς να τις καλύπτει χρυσός, η προσφορά χρήματος της χώρας θα αυξηθεί από δέκα σε δώδεκα εκατομμύρια ουγγιές χρυσού –τουλάχιστον μέχρι να ανακαλυφθεί η απάτη και να διορθωθεί. Υπάρχουν τώρα, επιπλέον των τεσσάρων εκατομμυρίων ουγγιών χρυσού που κατέχονται από το κοινό, οκτώ εκατομμύρια ουγγιές υποκαταστάτων χρήματος, εκ των οποίων τα δύο εκατομμύρια δεν καλύπτονται από χρυσό.

Η έκδοση ψευδών αποδείξεων, όπως και η πλαστογράφηση νομισμάτων, είναι ένα παράδειγμα πληθωρισμού, ο οποίος θα μελετηθεί περαιτέρω παρακάτω. Ο πληθωρισμός μπορεί να οριστεί ως **οποιαδήποτε αύξηση στην προσφορά χρήματος της οικονομίας που δεν συνίσταται σε αύξηση του αποθέματος του νομισματικού μετάλλου**. Οι τράπεζες με κλασματικά αποθέματα, επομένως, είναι εκ φύσεως πληθωριστικοί θεσμοί.

Οι υπερασπιστές των τραπεζών απαντούν ως εξής: οι τράπεζες απλώς λειτουργούν όπως οι άλλες επιχειρήσεις –αναλαμβάνουν ρίσκα. Ομολογουμένως, αν όλοι οι καταθέτες ζητούσαν τα χρήματά τους ταυτόχρονα, οι τράπεζες θα χρεωκοπούσαν, αφού οι εκκρεμείς αποδείξεις υπερβαίνουν τον χρυσό στα θησαυροφυλάκια. Αλλά, οι τράπεζες απλώς τζογάρουν –συνήθως δικαιολογημένα– ότι οι καταθέτες δεν θα ζητήσουν όλοι τον χρυσό τους ταυτόχρονα. Η μεγάλη διαφορά, ωστόσο, μεταξύ της «τραπεζικής με κλασματικά αποθέματα» και όλων των άλλων επιχειρήσεων είναι η εξής: οι άλλοι επιχειρηματίες χρησιμοποιούν το δικό τους ή δανεισμένο κεφάλαιο σε εγχειρήματα, και αν δανείζονται με πίστωση, υπόσχονται να πληρώσουν σε μελλοντική ημερομηνία, φροντίζοντας να έχουν αρκετά χρήματα στο χέρι εκείνη την ημερομηνία για να εκπληρώσουν την υποχρέωσή τους.

Αν ο Σμιθ δανειστεί 100 ουγγιές χρυσού για ένα χρόνο, θα φροντίσει να έχει 100 ουγγιές χρυσού διαθέσιμες εκείνη τη μελλοντική ημερομηνία. Αλλά η τράπεζα δεν δανείζεται από τους καταθέτες της· δεν δεσμεύεται να επιστρέψει χρυσό σε ορισμένη ημερομηνία στο μέλλον. Αντίθετα, δεσμεύεται να πληρώσει την απόδειξη σε χρυσό ανά πάσα στιγμή, κατ' απαίτηση. Με λίγα λόγια, το τραπεζογραμμάτιο ή η κατάθεση δεν είναι ΙΟΥ, ή χρέος· είναι απόδειξη αποθήκης για την ιδιοκτησία άλλων ανθρώπων. Επιπλέον, όταν ένας επιχειρηματίας δανείζει ή δανείζεται χρήμα, δεν προσθέτει στην προσφορά χρήματος. Τα δανεισμένα κεφάλαια είναι αποταμιευμένα κεφάλαια, μέρος της υπάρχουσας προσφοράς χρήματος που μεταβιβάζεται από αυτόν που αποταμιεύει στον δανειζόμενο. Οι εκδόσεις τραπεζών, από την άλλη, τεχνητά αυξάνουν την προσφορά χρήματος αφού ψευδείς αποδείξεις εγχέονται στην αγορά.

Μια τράπεζα, λοιπόν, δεν αναλαμβάνει το συνηθισμένο επιχειρηματικό ρίσκο. Δεν κανονίζει, όπως όλοι οι επιχειρηματίες, το χρονικό πρότυπο των περιουσιακών της στοιχείων ανάλογα με το χρονικό πρότυπο των υποχρεώσεών της, δηλαδή δεν φροντίζει να έχει αρκετά χρήματα, στις ημερομηνίες λήξης, για να πληρώσει τους λογαριασμούς της. Αντίθετα, οι περισσότερες υποχρεώσεις της είναι άμεσες, αλλά τα περιουσιακά της στοιχεία δεν είναι.

Η τράπεζα δημιουργεί νέο χρήμα από τον αέρα, και δεν χρειάζεται, όπως οποιαδήποτε άλλη επιχείρηση, να αποκτήσει χρήμα παράγοντας και πουλώντας τις υπηρεσίες της. Με λίγα λόγια, η τράπεζα είναι ήδη και ανά πάσα στιγμή χρεοκοπημένη· αλλά η χρεοκοπία της αποκαλύπτεται μόνο όταν οι πελάτες καταστούν καχύποπτοι και κάνουν «τραπεζικές επιδρομές» (*bank runs*). Καμία άλλη επιχείρηση δεν βιώνει ένα φαινόμενο όπως η «επιδρομή». Καμία άλλη επιχείρηση δεν μπορεί να βυθιστεί σε χρεοκοπία από τη μια μέρα στην άλλη απλώς επειδή οι πελάτες της αποφασίζουν να ανακτήσουν την ίδια τους την ιδιοκτησία. Καμία άλλη επιχείρηση δεν δημιουργεί πλασματικό νέο χρήμα, το οποίο δε θα είναι εκεί όταν μετρηθεί πραγματικά.

Οι καταστροφικές οικονομικές επιδράσεις του τραπεζικού χρήματος με κλασματικά αποθέματα θα εξεταστούν στο επόμενο κεφάλαιο. Εδώ συμπεραίνουμε ότι, ηθικά, τέτοιου είδους τραπεζικός τομέας δεν θα είχε περισσότερο δικαίωμα να υπάρχει σε μια πραγματικά ελεύθερη αγορά όπως δε θα είχε οποιαδήποτε άλλη μορφή έμμεσης κλοπής. Είναι αλήθεια ότι το γραμμάτιο ή η κατάθεση δεν λείπει πραγματικά στην όψη του ότι η αποθήκη εγγυάται να κρατά πλήρες αποθεματικό χρυσού ανά πάσα στιγμή. Αλλά η τράπεζα υπόσχεται να εξαργυρώσει κατ' απαίτηση, και έτσι όταν εκδίδει οποιαδήποτε ψευδή απόδειξη, τότε ήδη διαπράττει απάτη, εφόσον γίνεται αμέσως αδύνατο για την τράπεζα να τηρήσει την υπόσχεσή της και να εξαργυρώσει όλα τα γραμμάτια και τις καταθέσεις της.²¹ Απάτη,

---

²¹ Δείτε Amasa Walker, *The Science of Wealth*, 3rd ed. (Boston: Little, Brown, 1867), σελ. 139–41; and σελ. 126–232 για μια εξαιρετική συζήτηση των προβλημάτων ενός νομισματικού συστήματος με κλασματικό αποθεματικό.

επομένως, διαπράττεται αμέσως όταν λαμβάνει χώρα η πράξη έκδοσης ψευδών αποδείξεων. Ποιές συγκεκριμένες αποδείξεις είναι προϊόν απάτης μπορεί να ανακαλυφθεί μόνο μετά από μια επιδρομή πελατών για εξαργύρωση στην τράπεζα (εφόσον όλες οι αποδείξεις μοιάζουν), και βέβαια αυτοί που έρχονται στο ταμείο τελευταίοι μένουν στον αέρα.²² Αν η απάτη πρόκειται να απαγορευτεί σε μια ελεύθερη κοινωνία, τότε η τραπεζική επιχείρηση με κλασματικά αποθέματα θα έπρεπε να γνωρίσει την ίδια τύχη.²³

Ας υποθέσουμε, ωστόσο, ότι επιτρέπονται η απάτη και η τραπεζική με κλασματικό απόθεμα, με τις τράπεζες να υποχρεούνται μόνο να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους για εξαργύρωση σε χρυσό κατά την απαίτηση. Οποιαδήποτε αποτυχία να το πράξουν θα σήμαινε άμεση πτώχευση. Ένα τέτοιο σύστημα στο οποίο έχει γίνει αναφορά ονομάζεται «ελεύθερη τραπεζική». Θα υπήρχε τότε βαριά και με πρόθεση εξαπάτησης έκδοση υποκαταστάτων χρήματος, με αποτέλεσμα την τεχνητή δημιουργία νέου χρήματος; Πολλοί άνθρωποι έχουν υποθέσει ότι ναι, και πίστευαν ότι αυτή η «τραπεζική Άγριας Δύσης» θα δημιουργούσε αστρονομικό πληθωρισμό στην προσφορά χρήματος. Όμως, αντίθετα, η «ελεύθερη τραπεζική» θα οδηγούσε σε πολύ «σκληρότερο» νομισματικό σύστημα από αυτό που έχουμε σήμερα.

Οι τράπεζες θα ελέγχονταν από τους ίδιους τρεις περιορισμούς που σημειώσαμε παραπάνω, και μάλλον αυστηρά. Κατ' αρχάς, η επέκταση κάθε τράπεζας θα περιοριζόταν από απώλεια χρυσού προς άλλες τράπεζες. Διότι μια τράπεζα μπορεί να επεκτείνει χρήμα μόνο εντός των ορίων της δικής της πελατείας. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι η Τράπεζα Α, με 10.000 ουγγιές χρυσού κατατεθειμένες, εκδίδει τώρα 2.000 ουγγιές ψευδών αποδείξεων αποθήκης για χρυσό και τις δανείζει σε διάφορες επιχειρήσεις ή τις επενδύει σε τίτλους. Ο δανειζόμενος, ή ο πρώην κάτοχος τίτλων, θα ξοδέψει το νέο χρήμα σε διάφορα αγαθά και υπηρεσίες. Τελικά, το χρήμα που κυκλοφορεί θα φτάσει σε ιδιοκτήτη που είναι πελάτης άλλης τράπεζας, Β.

Σε εκείνο το σημείο, η Τράπεζα Β θα καλέσει την Τράπεζα Α να εξαργυρώσει την απόδειξή της σε χρυσό, ώστε ο χρυσός να μεταφερθεί στα θησαυροφυλάκια της Τράπεζας Β. Είναι φανερό ότι όσο ευρύτερη είναι η έκταση της πελατείας κάθε τράπεζας και όσο περισσότερο οι πελάτες συναλλάσσονται μεταξύ τους, τόσο μεγαλύτερο πεδίο υπάρχει για κάθε τράπεζα να επεκτείνει

---

²² Ίσως ένα φιλελεύθερο (libertarian) σύστημα θα θεωρούσε τα «γενικά αποδεικτικά αποθήκευσης» (τα οποία επιτρέπουν στην αποθήκη να επιστρέψει οποιοδήποτε ομοιογενές αγαθό στον καταθέτη) ως «ειδικά αποδεικτικά αποθήκευσης», τα οποία, όπως οι φορτωτικές, τα ενεχυραστικά, τα αποδεικτικά αποβάθρας κ.λπ., καθιερώνουν την ιδιοκτησία σε συγκεκριμένα, ξεχωριστά επισημασμένα αντικείμενα. Διότι, στην περίπτωση ενός γενικού αποδεικτικού αποθήκευσης, η αποθήκη μπαίνει στον πειρασμό να αντιμετωπίζει τα αγαθά ως δική της ιδιοκτησία, αντί για είναι ιδιοκτησία των πελατών της. Αυτό ακριβώς έχουν κάνει οι τράπεζες. Βλέπε Jevons, *Money and the Medium of Exchange*, σελ. 207–12.

²³ Η απάτη συνιστά έμμεση κλοπή, καθόσον σημαίνει ότι μια σύμβαση δεν έχει εκπληρωθεί μετά την παραλαβή της αντίστοιχης αξίας. Με λίγα λόγια, αν ο Α πωλήσει στον Β ένα κουτί με την ετικέτα «νιφάδες καλαμποκιού» και κατά το άνοιγμά του αποδειχθεί ότι περιέχει άχυρο, η απάτη του Α είναι στην πραγματικότητα κλοπή της ιδιοκτησίας του Β. Ομοίως, η έκδοση αποδεικτικών αποθήκευσης για ανύπαρκτα αγαθά, τα οποία είναι πανομοιότυπα με τα γνήσια αποδεικτικά, συνιστά απάτη εις βάρος όσων κατέχουν απαιτήσεις επί ανύπαρκτης ιδιοκτησίας.

πιστώσεις της και την προσφορά χρήματός της. Διότι αν η πελατεία της τράπεζας είναι στενή, τότε σύντομα μετά την έκδοση του δημιουργημένου [από τον αέρα] χρήματος, θα κληθεί να εξαργυρώσει –και, όπως έχουμε δει, δεν έχει τα μέσα να εξαργυρώσει περισσότερο από ένα κλάσμα των υποχρεώσεών της. Για να αποφύγει την απειλή χρεοκοπίας από αυτή την πλευρά, λοιπόν, όσο στενότερη είναι η έκταση της πελατείας μιας τράπεζας, τόσο μεγαλύτερο κλάσμα χρυσού πρέπει να κρατά ως αποθεματικό και τόσο λιγότερο μπορεί να επεκταθεί. Αν υπάρχει μία τράπεζα σε κάθε χώρα, θα υπάρχει πολύ μεγαλύτερο πεδίο επέκτασης από ό,τι αν υπάρχει μία τράπεζα για κάθε δύο άτομα στην κοινότητα. Τηρουμένων των αναλογιών, λοιπόν, όσο περισσότερες τράπεζες υπάρχουν και όσο μικρότερο το μέγεθός τους, τόσο «σκληρότερη» –και καλύτερη– θα είναι η προσφορά χρήματος. Ομοίως, η πελατεία μιας τράπεζας θα περιορίζεται επίσης από εκείνους που δεν χρησιμοποιούν καθόλου τράπεζα. Όσο περισσότεροι άνθρωποι χρησιμοποιούν πραγματικό χρυσό αντί για τραπεζικό χρήμα, τόσο λιγότερος χώρος υπάρχει για τραπεζικό πληθωρισμό.

Ας υποθέσουμε, ωστόσο, ότι οι τράπεζες σχηματίζουν καρτέλ και συμφωνούν να πληρώνουν τις αποδείξεις η μία της άλλης και να μην καλούν για εξαργύρωση. Και ας υποθέσουμε περαιτέρω ότι το τραπεζικό χρήμα χρησιμοποιείται από όλους. Υπάρχουν ακόμη όρια στην επέκταση των τραπεζών; Ναι, παραμένει ακόμη ο έλεγχος της εμπιστοσύνης των πελατών στις τράπεζες. Καθώς η τραπεζικές πιστώσεις και η προσφορά χρήματος επεκτείνονται όλο και περισσότερο, όλο και περισσότεροι πελάτες θα ανησυχούν για τη μείωση του κλάσματος αποθεματικού. Και, σε μια πραγματικά ελεύθερη κοινωνία, όσοι γνωρίζουν την αλήθεια για την πραγματική αφερεγγυότητα του τραπεζικού συστήματος θα μπορούν να σχηματίσουν Συνδέσμους Κατά των Τραπεζών για να προτρέπουν τους πελάτες να πάρουν τα χρήματά τους πριν είναι πολύ αργά. Με λίγα λόγια, σύνδεσμοι που προτρέπουν σε τραπεζικές επιδρομές, ή η απειλή σχηματισμού τους, θα μπορούν να σταματήσουν και να αντιστρέψουν την νομισματική επέκταση.

Τίποτε από αυτή τη συζήτηση δεν έχει σκοπό να αμφισβητήσει τη γενική πρακτική της πίστωσης, η οποία έχει σημαντική και ζωτική λειτουργία στην ελεύθερη αγορά. Σε μια συναλλαγή πίστωσης, ο κάτοχος χρήματος (ενός αγαθού χρήσιμου στο παρόν) το ανταλλάσσει με ένα IOU²⁴ πληρωτέο σε κάποια μελλοντική ημερομηνία (το IOU είναι ένα «μελλοντικό αγαθό») και η χρέωση τόκου αντανakλά την υψηλότερη αποτίμηση των παρόντων αγαθών έναντι των μελλοντικών αγαθών στην

---

²⁴ ΣτΜ: IOU (από τα αρχικά I Owe You = «Σου χρωστάω») είναι μια άτυπη γραπτή αναγνώριση χρέους: ένα απλό σημείωμα ή απόδειξη με την οποία ο εκδότης δηλώνει ότι χρωστάει συγκεκριμένο ποσό σε χρήμα (ή σε χρυσό) στον κάτοχο και δεσμεύεται να το εξοφλήσει όταν του ζητηθεί. Στο πλαίσιο της Αυστριακής Οικονομικής Επιστήμης (και ιδιαίτερα στις συζητήσεις για τράπεζες και υποκατάστατα χρήματος), το IOU λειτουργεί ως πρωτόγονο υποκατάστατο χρήματος ή πιστωτικό μέσο: είναι ακριβώς όπως ένα τραπεζογραμμάτιο ή μια απόδειξη αποθήκης που υπόσχεται «θα σου δώσω χρυσό/μετρητά όποτε το ζητήσεις». Αν εκδοθεί χωρίς πλήρες αποθεματικό αλλά κλασματικό (fractional-reserve), μετατρέπεται σε απάτη/έμμεση κλοπή, όπως ακριβώς περιγράψαμε στις προηγούμενες μεταφράσεις. Με λίγα λόγια: είναι η πιο απλή μορφή «χάρτινης υπόσχεσης» που, όταν χρησιμοποιείται μαζικά από τράπεζες, δημιουργεί τεχνητό χρήμα και οικονομικούς κύκλους.

αγορά. Αλλά τα τραπεζογραμμάτια ή οι καταθέσεις δεν είναι πίστωση· είναι αποδείξεις αποθήκης, άμεσες αξιώσεις για μετρητά (π.χ. χρυσό) στα θησαυροφυλάκια της τράπεζας. Ο οφειλέτης φροντίζει να πληρώσει το χρέος του όταν η πληρωμή γίνει απαιτητή· ο τραπεζίτης με κλασματικά αποθέματα δεν μπορεί ποτέ να πληρώσει περισσότερο από ένα μικρό κλάσμα των εκκρεμών υποχρεώσεών του.

Στρεφόμαστε, στο επόμενο κεφάλαιο, σε μια μελέτη των διάφορων μορφών κρατικής παρέμβασης στο νομισματικό σύστημα –οι περισσότερες σχεδιασμένες, όχι για να καταστείλουν την απατηλή έκδοση, αλλά **αντίθετα**, για να αφαιρέσουν αυτούς και άλλους φυσικούς ελέγχους και περιορισμούς στον πληθωρισμό.

13.

Περίληψη

Τι μάθαμε για το χρήμα σε μια ελεύθερη κοινωνία; Μάθαμε ότι όλο το χρήμα έχει προέλθει, και πρέπει να προέρχεται, από ένα χρήσιμο εμπόρευμα που επιλέγεται από την ελεύθερη αγορά ως μέσο ανταλλαγής. Η μονάδα χρήματος είναι απλώς μια μονάδα βάρους του νομισματικού εμπορεύματος –συνήθως ένα μέταλλο, όπως χρυσός ή ασήμι. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, τα εμπορεύματα που επιλέγονται ως χρήμα, το σχήμα και η μορφή τους, αφήνονται στις εθελούσιες αποφάσεις ελεύθερων ατόμων. Η ιδιωτική κοπή νομισμάτων, επομένως, είναι εξίσου νόμιμη και σημαντική όσο οποιαδήποτε άλλη επιχειρηματική δραστηριότητα. Η «τιμή» του χρήματος είναι η αγοραστική του δύναμη σε όρους όλων των αγαθών στην οικονομία, και αυτή καθορίζεται από την προσφορά του και από τη ζήτηση κάθε ατόμου για χρήμα. Οποιαδήποτε προσπάθεια της κυβέρνησης να καθορίσει την τιμή θα παρέμβει στην ικανοποίηση των επιθυμιών των ανθρώπων για χρήμα. Αν οι άνθρωποι βρίσκουν πιο βολικό να χρησιμοποιούν περισσότερα από ένα μέταλλα ως χρήμα, η ισοτιμία ανταλλαγής μεταξύ τους στην αγορά θα καθοριστεί από τη σχετική ζήτηση και προσφορά, και θα τείνει να ισούται με τις αναλογίες της αντίστοιχης αγοραστικής τους δύναμης. Μόλις υπάρχει αρκετή προσφορά ενός μετάλλου ώστε η αγορά να το επιλέξει ως χρήμα, καμία αύξηση στην προσφορά δεν μπορεί να βελτιώσει τη νομισματική του λειτουργία. Μια αύξηση στην προσφορά χρήματος θα αραιώσει, αποδυναμώσει τότε απλώς την αποτελεσματικότητα κάθε ουγγιάς χρήματος χωρίς να βοηθήσει την οικονομία. Ένα αυξημένο απόθεμα χρυσού ή ασημιού, ωστόσο, ικανοποιεί περισσότερες μη νομισματικές ανάγκες (κοσμήματα, βιομηχανικούς σκοπούς κ.λπ.) που εξυπηρετούνται από το μέταλλο, και είναι επομένως κοινωνικά χρήσιμο. Ο πληθωρισμός (αύξηση

σε υποκατάστατα χρήματος που δεν καλύπτεται από αύξηση στο απόθεμα μετάλλου) δεν είναι ποτέ κοινωνικά χρήσιμος, αλλά απλώς ωφελεί ένα σύνολο ανθρώπων σε βάρος άλλου. Ο πληθωρισμός, όντας απατηλή εισβολή και προσβολή της ιδιοκτησίας, δεν θα μπορούσε να λάβει χώρα στην ελεύθερη αγορά.

Συνοψίζοντας, μια ελεύθερη αγορά μπορεί να τρέξει ένα νομισματικό σύστημα τόσο καλά όσο τρέχει και την υπόλοιπη οικονομία. Αντίθετα με πολλούς συγγραφείς, δεν υπάρχει τίποτα ιδιαίτερο στο χρήμα που να απαιτεί εκτεταμένη κρατική προσταγή, υπαγόρευση. Κι εδώ, οι ελεύθεροι άνθρωποι θα ικανοποιήσουν καλύτερα και πιο ομαλά όλες τις οικονομικές τους ανάγκες. Για το χρήμα όπως και για όλες τις άλλες δραστηριότητες του ανθρώπου, «η ελευθερία είναι η μητέρα, όχι η κόρη, της τάξης».

III.

ΚΡΑΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟ ΧΡΗΜΑ

1.

Το Εισόδημα της Κυβέρνησης

Οι κυβερνήσεις, σε αντίθεση με όλους τους άλλους οργανισμούς, δεν αποκτούν το εισόδημά τους ως πληρωμή για τις υπηρεσίες τους. Συνεπώς, οι κυβερνήσεις αντιμετωπίζουν ένα οικονομικό πρόβλημα ριζικά διαφορετικό από αυτό όλων των υπολοίπων. Οι ιδιώτες που θέλουν να αποκτήσουν περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες από τους συνανθρώπους τους οφείλουν να παράγουν και να προσφέρουν στην αγορά περισσότερα από όσα οι άλλοι επιθυμούν. Αντίθετα, οι κυβερνήσεις χρειάζεται απλώς να ανακαλύψουν κάποια μέθοδο ιδιοποίησης (αναγκαστικής απαλλοτρίωσης) περισσότερων αγαθών χωρίς τη συναίνεση του ιδιοκτήτη τους.

Σε μια οικονομία ανταλλαγής, οι κυβερνητικοί λειτουργοί μπορούν να ιδιοποιηθούν πόρους μόνο με έναν τρόπο: με την άμεση κατάσχεση αγαθών σε είδος. Σε μια οικονομία με νόμισμα, αντιθέτως, τους είναι πολύ ευκολότερο να κατάσχουν νομισματικά περιουσιακά στοιχεία και κατόπιν να χρησιμοποιήσουν αυτό το χρήμα είτε για να προμηθευτούν αγαθά και υπηρεσίες για τις ανάγκες της κυβέρνησης, είτε για να το μεταβιβάσουν ως επιδοτήσεις σε ομάδες που ευνοούν. Αυτή η αναγκαστική ιδιοποίηση ονομάζεται φορολογία.²⁵

Η φορολογία, ωστόσο, είναι συχνά αντιδημοφιλής και, σε λιγότερο ήρεμες περιόδους, συχνά προκαλούσε επαναστάσεις. Η ανάδυση του χρήματος, ενώ υπήρξε μεγάλη ευλογία για το ανθρώπινο γένος, άνοιξε παράλληλα έναν πιο διακριτικό και λεπτό δρόμο για την κυβερνητική ιδιοποίηση πόρων. Στην ελεύθερη αγορά, το χρήμα αποκτάται είτε παράγοντας και πωλώντας αγαθά και υπηρεσίες που επιθυμούν οι άνθρωποι, είτε μέσω της εξόρυξης (μια επιχείρηση που, μακροπρόθεσμα, δεν είναι περισσότερο κερδοφόρα από οποιαδήποτε άλλη). Αν όμως η κυβέρνηση καταφέρει να ασχοληθεί με την πλαστογράφιση —δηλαδή τη δημιουργία νέου χρήματος από το

---

²⁵ Συνεπώς, η άμεση κατάσχεση αγαθών δεν είναι πλέον τόσο εκτεταμένη όσο η ιδιοποίηση σε μια οικονομία με έμμεση ανταλλαγή (νόμισμα). Τα περιστατικά της πρώτης που εξακολουθούν να λαμβάνουν χώρα περιλαμβάνουν την κατάσχεση γης μέσω «νόμιμης διαδικασίας» (due process) στο πλαίσιο του δικαιώματος αναγκαστικής απαλλοτρίωσης (eminent domain), την επίταξη στρατευμάτων σε κατεχόμενη χώρα, και ιδίως την αναγκαστική κατάσχεση υπηρεσιών εργασίας (όπως η στρατιωτική θητεία, η υποχρεωτική υπηρεσία ενόρκων, καθώς και η επιβολή στις επιχειρήσεις να τηρούν φορολογικά αρχεία και να εισπράττουν φόρους παρακράτησης).

τίποτα—, τότε μπορεί να παράγει το δικό της χρήμα γρήγορα και χωρίς τον κόπο να προσφέρει υπηρεσίες στην αγορά ή να εξορύσσει χρυσό. Κατόπιν, μπορεί να ιδιοποιηθεί πόρους με πονηρό, σχεδόν αθόρυβο τρόπο, χωρίς να ξυπνήσει την εχθρότητα που προκαλεί η άμεση φορολογία. Στην πραγματικότητα, η πλαστογράφιση μπορεί να δημιουργήσει στα ίδια τα θύματά της την γαλήνια ψευδαίσθηση μιας πρωτοφανούς ευημερίας.

Η πλαστογράφιση δεν είναι παρά ένα άλλο όνομα για τον πληθωρισμό —αμφότερα δημιουργούν νέο «χρήμα» που δεν συνιστά κανονικό χρυσό ή ασήμι και λειτουργούν με ουσιαστικά πανομοιότυπο τρόπο. Και εδώ γίνεται φανερό γιατί οι κυβερνήσεις είναι εκ φύσεως πληθωριστικές: διότι ο πληθωρισμός αποτελεί ένα ισχυρό και εξαιρετικά λεπτό μέσο για την απόκτηση από την κυβέρνηση των πόρων του δημοσίου, μια ανώδυνη και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ακόμη πιο επικίνδυνη μορφή φορολογίας.

2.

Οι Οικονομικές Επιπτώσεις του Πληθωρισμού

Για να εκτιμήσουμε τις οικονομικές συνέπειες του πληθωρισμού, ας δούμε τι συμβαίνει όταν μια ομάδα πλαστογράφων νομισμάτων αρχίζει τη δουλειά της. Ας υποθέσουμε ότι η οικονομία διαθέτει απόθεμα 10.000 ουγγιών χρυσού και ότι οι πλαστογράφοι, τόσο ικανοί ώστε να μην μπορούν να εντοπιστούν, δημιουργούν αποδείξεις για επιπλέον 2.000 «ουγγιές». Ποιες θα είναι οι συνέπειες; Πρώτον, θα υπάρξει σαφές κέρδος για τους πλαστογράφους. Παίρνουν το νεοδημιουργηθέν χρήμα και το χρησιμοποιούν για να αγοράσουν αγαθά και υπηρεσίες. Με τα λόγια του διάσημου σκίτσου του *New Yorker*, που δείχνει μια ομάδα πλαστογράφων να παρατηρεί σοβαρά το έργο της: «Οι καταναλωτικές δαπάνες πρόκειται να λάβουν μια αναγκαία ένεση». Ακριβώς. Οι τοπικές δαπάνες όντως λαμβάνουν μια ένεση. Το νέο χρήμα διαχέεται βήμα-βήμα σε ολόκληρο το οικονομικό σύστημα. Καθώς το νέο χρήμα εξαπλώνεται, ανεβάζει τις τιμές —αφού όπως έχουμε δει, το νέο χρήμα μπορεί μόνο να αραιώσει, να αποδυναμώσει την αποτελεσματικότητα κάθε δολαρίου. Αυτή η αραιώση όμως απαιτεί χρόνο και επομένως είναι άνιση· έτσι, κάποιοι κερδίζουν και κάποιοι άλλοι χάνουν. Με λίγα λόγια, οι πλαστογράφοι και οι τοπικοί λιανοπωλητές τους βλέπουν τα εισοδήματά τους να αυξάνονται προτού αυξηθούν οι τιμές των πραγμάτων που αγοράζουν. Αντίθετα, οι άνθρωποι σε απομακρυσμένες περιοχές της οικονομίας, που δεν έχουν ακόμη λάβει το νέο χρήμα, βλέπουν τις τιμές αγοράς τους να ανεβαίνουν προτού αυξηθούν τα εισοδήματά τους. Οι λιανοπωλητές στην άλλη

άκρη της χώρας, για παράδειγμα, θα υποστούν ζημιές. Οι πρώτοι αποδέκτες του νέου χρήματος κερδίζουν τα περισσότερα, και εις βάρος των τελευταίων αποδεκτών.

Ο πληθωρισμός, λοιπόν, δεν προσφέρει κανένα γενικό κοινωνικό όφελος· αντίθετα, αναδιανέμει τον πλούτο υπέρ των πρώτων που καταφθάνουν και εις βάρος εκείνων που μένουν πίσω στον αγώνα. Και ο πληθωρισμός είναι, στην ουσία, ένας αγώνας –για το ποιος θα πάρει το νέο χρήμα πρώτος. Οι καθυστερημένοι –αυτοί που μένουν με τη ζημία– συχνά ονομάζονται «ομάδες σταθερού εισοδήματος». Ιερείς, δάσκαλοι, μισθωτοί, μένουν ως γνωστόν πίσω από άλλες ομάδες στην απόκτηση του νέου χρήματος. Ιδιαίτερα θύματα θα είναι όσοι εξαρτώνται από συμβάσεις σταθερού χρήματος –συμβάσεις που συνήφθησαν πριν από την πληθωριστική άνοδο των τιμών. Οι δικαιούχοι ασφαλειών ζωής και οι συνταξιούχοι με ετήσιες παροχές, οι συνταξιούχοι που ζουν από συντάξεις, οι ιδιοκτήτες με μακροχρόνιες μισθώσεις, οι ομολογιούχοι και άλλοι πιστωτές, όσοι κατέχουν μετρητά, όλοι αυτοί θα σηκώσουν το βάρος του πληθωρισμού. Αυτοί είναι εκείνοι που “φορολογούνται”.²⁶

Ο πληθωρισμός έχει και άλλες καταστροφικές επιπτώσεις. Παραμορφώνει εκείνο τον ακρογωνιαίο λίθο της οικονομίας μας: τον επιχειρηματικό υπολογισμό. Εφόσον οι τιμές δεν αλλάζουν όλες ομοιόμορφα και με την ίδια ταχύτητα, καθίσταται πολύ δύσκολο για τις επιχειρήσεις να διαχωρίσουν το διαρκές από το μεταβατικό και να εκτιμήσουν με ακρίβεια τις απαιτήσεις των καταναλωτών ή το πραγματικό κόστος των λειτουργιών τους. Για παράδειγμα, η λογιστική πρακτική καταγράφει το «κόστος» ενός περιουσιακού στοιχείου στο ποσό που πλήρωσε η επιχείρηση γι’ αυτό. Αλλά αν παρέμβει πληθωρισμός, το κόστος αντικατάστασης του περιουσιακού στοιχείου όταν φθαρεί θα είναι πολύ μεγαλύτερο από αυτό που είναι καταγεγραμμένο στα βιβλία. Ως αποτέλεσμα, η λογιστική των επιχειρήσεων θα υπερεκτιμά σοβαρά τα κέρδη τους κατά τη διάρκεια του πληθωρισμού –και μπορεί ακόμη και να καταναλώνει κεφάλαιο ενώ φαινομενικά αυξάνει τις επενδύσεις της.²⁷ Ομοίως, οι μέτοχοι και οι κάτοχοι ακινήτων θα αποκτούν κεφαλαιακά κέρδη κατά τη διάρκεια του πληθωρισμού που στην πραγματικότητα δεν είναι καθόλου «κέρδη». Αλλά μπορεί να ξοδεύουν μέρος αυτών των κερδών χωρίς να συνειδητοποιούν ότι έτσι καταναλώνουν το αρχικό τους κεφάλαιο.

Δημιουργώντας πλασματικά κέρδη και παραμορφώνοντας τον οικονομικό υπολογισμό, ο πληθωρισμός αναστέλλει την τιμωρία των αναποτελεσματικών επιχειρήσεων και την ανταμοιβή των

---

²⁶ Έχει γίνει μόδα να χλευάζεται η ανησυχία που επιδεικνύουν οι «συντηρητικοί» για τις «χήρες και τα ορφανά» που πλήττονται από τον πληθωρισμό. Κι όμως, αυτό ακριβώς είναι ένα από τα κύρια προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν. Είναι πραγματικά «προοδευτικό» να ληστεύεις τις χήρες και τα ορφανά και να χρησιμοποιείς τα έσοδα για να επιδοτείς τους αγρότες και τους εργάτες των εξοπλιστικών βιομηχανιών;

²⁷ Αυτό το σφάλμα θα είναι μεγαλύτερο στις επιχειρήσεις που διαθέτουν τον παλαιότερο εξοπλισμό και στους κλάδους με τη μεγαλύτερη ένταση κεφαλαίου. Ως εκ τούτου, κατά τη διάρκεια του πληθωρισμού θα εισρεύσει υπερβολικός αριθμός επιχειρήσεων σε αυτούς τους κλάδους. Για περαιτέρω συζήτηση αυτού του λογιστικού σφάλματος κόστους, βλέπε W.T. Baxter, *The Accountant's Contribution to the Trade Cycle*, *Economica* (May 1955): 99–112.

αποδοτικών από την ελεύθερη αγορά. Σχεδόν όλες οι επιχειρήσεις θα φαίνονται να ευημερούν. Η γενική ατμόσφαιρα μιας «αγοράς πωλητών» θα οδηγήσει σε πτώση της ποιότητας των αγαθών και της εξυπηρέτησης προς τους καταναλωτές, καθώς οι καταναλωτές συχνά αντιστέκονται λιγότερο στις αυξήσεις τιμών όταν αυτές λαμβάνουν τη μορφή υποβάθμισης της ποιότητας.²⁸ Η ποιότητα της εργασίας θα υποχωρήσει κατά τον πληθωρισμό και για έναν πιο λεπτό λόγο: οι άνθρωποι γοητεύονται από σχέδια τύπου «πλουτίστε γρήγορα», τα οποία φαίνονται εφικτά σε μια εποχή συνεχώς αυξανόμενων τιμών, και συχνά περιφρονούν τη σοβαρή προσπάθεια. Ο πληθωρισμός τιμωρεί επίσης την αποταμίευση και ενθαρρύνει το χρέος, διότι οποιοδήποτε ποσό δανείζεται κανείς, θα αποπληρωθεί σε δολάρια με χαμηλότερη αγοραστική δύναμη από εκείνη που είχε όταν δόθηκε αρχικά. Το κίνητρο, λοιπόν, είναι να δανείζεσαι και να αποπληρώνεις αργότερα παρά να αποταμιεύεις και να δανείζεις. Ο πληθωρισμός, επομένως, μειώνει το γενικό βιοτικό επίπεδο ενώ την ίδια στιγμή δημιουργεί μια ψεύτικη ατμόσφαιρα «ευημερίας».

Ευτυχώς, ο πληθωρισμός δεν μπορεί να συνεχίζεται για πάντα. Διότι τελικά οι άνθρωποι ξυπνούν και ανακαλύπτουν αυτή τη μορφή φορολογίας και συνειδητοποιούν τη συνεχή συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης του δολαρίου τους.

Αρχικά, όταν οι τιμές ανεβαίνουν, οι άνθρωποι λένε: «Λοιπόν, αυτή η ανωμαλία, πρέπει να είναι προϊόν κάποιας έκτακτης ανάγκης. Θα αναβάλω τις αγορές μου και θα περιμένω μέχρι να πέσουν οι τιμές». Αυτή είναι η κοινή στάση κατά την πρώτη φάση ενός πληθωρισμού. Αυτή η αντίληψη μετριάζει την ίδια την άνοδο των τιμών και συγκαλύπτει περαιτέρω τον πληθωρισμό, αφού αυξάνεται έτσι η ζήτηση για χρήμα. Αλλά καθώς ο πληθωρισμός προχωρά, οι άνθρωποι αρχίζουν να συνειδητοποιούν ότι οι τιμές ανεβαίνουν διαρκώς εξαιτίας του διαρκούς πληθωρισμού. Τώρα θα πουν: «Θα αγοράσω τώρα, έστω και αν οι τιμές είναι «υψηλές», γιατί αν περιμένω, οι τιμές θα ανέβουν ακόμα περισσότερο». Ως αποτέλεσμα, η ζήτηση για χρήμα τώρα πέφτει και οι τιμές ανεβαίνουν περισσότερο (αναλογικά) από ό,τι αυξάνεται η προσφορά χρήματος. Σε αυτό το σημείο, η κυβέρνηση συχνά καλείται να «ανακουφίσει την έλλειψη χρήματος» που προκαλείται από την επιταχυνόμενη άνοδο των τιμών, και τυπώνει χρήμα ακόμα πιο γρήγορα. Σύντομα, η χώρα φτάνει στο στάδιο του «κραχ-μπουμ» (*crack-up boom*), όταν οι άνθρωποι λένε: «Πρέπει να αγοράσω οτιδήποτε τώρα –οτιδήποτε για να ξεφορτωθώ το χρήμα που χάνει αξία στα χέρια μου». Η προσφορά χρήματος εκτοξεύεται, η ζήτηση καταρρέει και οι τιμές ανεβαίνουν αστρονομικά. Η παραγωγή πέφτει απότομα, καθώς οι άνθρωποι ξοδεύουν όλο και περισσότερο χρόνο βρίσκοντας τρόπους να ξεφορτωθούν το χρήμα τους. Το νομισματικό σύστημα, στην ουσία, έχει καταρρεύσει εντελώς και η

---

²⁸ Στις μέρες μας, με την έντονη προσοχή που δίνεται στους «δείκτες κόστους ζωής» (π.χ. συμβάσεις μισθών με αυτόματη κλιμάκωση), υπάρχει ισχυρό κίνητρο να αυξηθούν οι τιμές με τέτοιο τρόπο ώστε η αλλαγή να μην αποκαλυφθεί στον δείκτη.

οικονομία επιστρέφει σε άλλα χρήματα, αν είναι διαθέσιμα –άλλα μέταλλα, ξένα νομίσματα αν πρόκειται για πληθωρισμό μιας μόνο χώρας, ή ακόμα και επιστροφή σε συνθήκες ανταλλαγής. Το νομισματικό σύστημα έχει καταρρεύσει υπό την επίδραση του πληθωρισμού.

Αυτή η κατάσταση υπερπληθωρισμού είναι ιστορικά γνωστή στα assignats της Γαλλικής Επανάστασης, στα Continentals της Αμερικανικής Επανάστασης, και ιδιαίτερα στην κρίση της Γερμανίας το 1923, καθώς και στα κινεζικά και άλλα νομίσματα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.²⁹

Μια τελική μομφή εναντίον του πληθωρισμού είναι ότι όποτε το νεοεκδοθέν χρήμα χρησιμοποιείται πρώτα ως δάνεια προς τις επιχειρήσεις, ο πληθωρισμός προκαλεί τον φοβερό «οικονομικό κύκλο».

Αυτή η σιωπηλή αλλά θανατηφόρα διαδικασία, που παρέμεινε ανεντόπιστη για γενιές, λειτουργεί ως εξής: το νέο χρήμα εκδίδεται από το τραπεζικό σύστημα, υπό την αιγίδα της κυβέρνησης, και το χρήμα δανείζεται στις επιχειρήσεις. Για τους επιχειρηματίες, τα νέα κεφάλαια φαίνονται γνήσιες επενδύσεις, αλλά αυτά τα κεφάλαια δεν προέρχονται, όπως οι επενδύσεις της ελεύθερης αγοράς, από εθελοντικές αποταμιεύσεις. Το νέο χρήμα επενδύεται από τους επιχειρηματίες σε διάφορα έργα και πληρώνεται σε εργάτες και άλλους παράγοντες με τη μορφή υψηλότερων μισθών και τιμών. Καθώς το νέο χρήμα φιλτράρεται προς ολόκληρη την οικονομία, οι άνθρωποι τείνουν να επαναφέρουν τις παλιές τους αναλογίες εθελοντικής κατανάλωσης/αποταμίευσης. Με λίγα λόγια, αν οι άνθρωποι επιθυμούν να αποταμιεύουν και να επενδύουν περίπου το 20% των εισοδημάτων τους και να καταναλώνουν το υπόλοιπο, το νέο τραπεζικό χρήμα που δανείζεται στις επιχειρήσεις κάνει αρχικά την αναλογία αποταμίευσης να φαίνεται υψηλότερη. Όταν το νέο χρήμα φτάσει στο κοινό, επανέρχεται η παλιά αναλογία 20-80 και πολλές επενδύσεις αποκαλύπτονται τώρα ως αναποτελεσματικές (σπάταλες). Η εκκαθάριση/πτώχευση των σπάταλων επενδύσεων του πληθωριστικού μπουμ συνιστά τη φάση της ύφεσης του οικονομικού κύκλου.³⁰

3.

Υποχρεωτικό Μονοπώλιο της Νομισματοκοπίας

Για να χρησιμοποιήσει η κυβέρνηση την κιβδηλεία/πλαστογραφία με σκοπό να προσθέσει στα εισοδημάτά της, πρέπει να διανυθούν πολλά μακρά βήματα μακριά από την ελεύθερη αγορά. Η κυβέρνηση δεν θα μπορούσε απλώς να εισβάλει σε μια λειτουργούσα ελεύθερη αγορά και να τυπώσει τα δικά της «χάρτινα εισιτήρια». Αν γινόταν τόσο απότομα, λίγοι άνθρωποι θα δέχονταν το χρήμα

²⁹ Για τη Γερμανική περίπτωση βλέπε Costantino Bresciani-Turroni, *The Economics of Inflation* (London: George Allen and Unwin, 1937).

³⁰ Για περαιτέρω συζήτηση βλέπε Murray N. Rothbard, *America's Great Depression* (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1963), Μέρος Ι.

της κυβέρνησης. Ακόμη και στις σύγχρονες ημέρες, πολλοί άνθρωποι σε «οπισθοδρομικές χώρες» έχουν απλώς αρνηθεί να δεχτούν χάρτινο χρήμα και επιμένουν να συναλλάσσονται μόνο σε χρυσό. Η κρατική εισβολή, επομένως, έπρεπε να είναι πολύ πιο λεπτή και σταδιακή. Μέχρι πριν από λίγους αιώνες, δεν υπήρχαν τράπεζες, και επομένως η κυβέρνηση δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει την τραπεζική μηχανή για παραγωγή μαζικού πληθωρισμού όπως μπορεί σήμερα. Τι μπορούσε να κάνει όταν κυκλοφορούσαν μόνο χρυσός και ασήμι;

Το πρώτο βήμα, που πάρθηκε σταθερά από κάθε κυβέρνηση, ήταν να αποκτήσει το μονοπώλιο της επιχείρησης της νομισματοκοπίας. Αυτό ήταν το απαραίτητο μέσο για να αποκτήσει έλεγχο της προσφοράς νομισμάτων. Η εικόνα του βασιλιά ή του άρχοντα σφραγιζόταν στα νομίσματα, και διαδόθηκε ο μύθος ότι η νομισματοκοπία είναι ουσιώδες προνόμιο της βασιλικής «κυριαρχίας». Το μονοπώλιο νομισματοκοπίας επέτρεψε στην κυβέρνηση να προμηθεύει την αγορά με όποιες ονομαστικές αξίες νομισμάτων ήθελε αυτή, και όχι το κοινό. Ως αποτέλεσμα, η ποικιλία των νομισμάτων στην αγορά μειώθηκε βίαια. Επιπλέον, η νομισματοκοπία μπορούσε τώρα να χρεώνει υψηλή τιμή, μεγαλύτερη από τα κόστη («seigniorage»), μια τιμή που μόλις κάλυπτε τα κόστη («brassage»), ή να προμηθεύει νομίσματα δωρεάν. Το seigniorage ήταν τιμή μονοπωλίου, και επέβαλε ειδικό βάρος στη μετατροπή bullion σε νόμισμα· η δωρεάν νομισματοκοπία, από την άλλη, υπερδιέγειρε την κατασκευή νομισμάτων από bullion και ανάγκαζε τον φορολογούμενο να πληρώνει για υπηρεσίες νομισματοκοπίας.

Αφού απέκτησαν το μονοπώλιο νομισματοκοπίας, οι κυβερνήσεις προώθησαν τη χρήση του ονόματος της νομισματικής μονάδας, κάνοντας ό,τι μπορούσαν για να διαχωρίσουν το όνομα από τη πραγματική του βάση στο υποκείμενο βάρος του νομίσματος. Αυτό, επίσης, ήταν ένα εξαιρετικά σημαντικό βήμα, διότι απελευθέρωσε κάθε κυβέρνηση από την ανάγκη να συμμορφώνεται με το κοινό χρήμα της παγκόσμιας αγοράς. Αντί να χρησιμοποιούν κόκκους ή γραμμάρια χρυσού ή ασημιού, κάθε Κράτος προώθησε το δικό του εθνικό όνομα στα υποτιθέμενα συμφέροντα του νομισματικού πατριωτισμού: δολάρια, μάρκα, φράγκα κ.λπ.. Η μετάβαση κατέστησε δυνατό το κύριο μέσο κρατικής κιβδηλείας νομισμάτων: τη νόθευση του νομίσματος.

4.

Νόθευση

Η νόθευση ήταν η μέθοδος του Κράτους να πλαστογραφεί τα ίδια τα νομίσματα τα οποία είχε απαγορεύσει στις ιδιωτικές επιχειρήσεις να δημιουργούν, στο όνομα της προστασίας του

νομισματικού προτύπου. Μερικές φορές, η κυβέρνηση διέπραττε κοινή απάτη, μυστικά αραιώνοντας τον χρυσό με ένα βάσιμο κράμα, φτιάχνοντας νομίσματα με ελλιπές βάρος. Πιο χαρακτηριστικά, η νομισματοκοπία έλιωνε και ξαναέκοβε όλα τα νομίσματα του βασιλείου, δίνοντας στους υπηκόους πίσω τον ίδιο αριθμό «λιρών» ή «μάρκων», αλλά με ελαφρύτερο βάρος. Οι εναπομείνουσες ουγγιές χρυσού ή ασημιού τσεπώνονταν από τον Βασιλιά και χρησιμοποιούνταν για να πληρώσει τα έξοδά του. Με αυτόν τον τρόπο, η κυβέρνηση συνεχώς ανακάτευε και επαναπροσδιόριζε το ίδιο το πρότυπο που είχε δεσμευτεί να προστατεύσει. Τα κέρδη της νόθευσης διεκδικούνταν υπεροπτικά ως «*seigniorage*» από τους ηγεμόνες.

Η γρήγορη και έντονη νόθευση ήταν χαρακτηριστικό του Μεσαίωνα, σχεδόν σε κάθε χώρα της Ευρώπης. Έτσι, το 1200 μ.Χ., η γαλλική *livre tournois* οριζόταν σε ενενήντα οκτώ γραμμάρια καθαρού ασημιού· μέχρι το 1600 μ.Χ. είχε πέσει στα έντεκα μόνο γραμμάρια. Ένα εντυπωσιακό παράδειγμα είναι το *dinar*, νόμισμα των Σαρακηνών στην Ισπανία. Το *dinar* αρχικά αποτελούνταν από εξήντα πέντε χρυσούς κόκκους, όταν κόπηκε πρώτη φορά στο τέλος του έβδομου αιώνα. Οι Σαρακηνοί ήταν αξιοσημείωτα σώφρονες σε νομισματικά θέματα, και μέχρι τα μέσα του δωδέκατου αιώνα, το *dinar* ήταν ακόμη εξήντα κόκκοι. Σε εκείνο το σημείο, οι χριστιανοί βασιλείς κατέκτησαν την Ισπανία, και μέχρι τις αρχές του δέκατου τρίτου αιώνα, το *dinar* (τόρα ονομαζόμενο *maravedi*) είχε μειωθεί σε δεκατέσσερις κόκκους. Σύντομα το χρυσό νόμισμα ήταν πολύ ελαφρύ για να κυκλοφορεί, και μετατράπηκε σε ασημένιο νόμισμα που ζύγιζε είκοσι έξι κόκκους ασημιού. Και αυτό υποβαθμίστηκε, και μέχρι τα μέσα του δέκατου πέμπτου αιώνα, το *maravedi* ήταν μόνο 1,5 ασημένιοι κόκκοι, και πάλι πολύ μικρό για να κυκλοφορεί.³¹

5.

Ο Νόμος του Gresham και η Νομισματοκοπία

A. Διμεταλλισμός

Η κυβέρνηση επιβάλλει ελέγχους τιμών κυρίως για να αποσπάσει την προσοχή του κοινού από τον κρατικό πληθωρισμό στα υποτιθέμενα δεινά της ελεύθερης αγοράς. Όπως έχουμε δει, ο «νόμος του Gresham» –ότι ένα τεχνητά υπερτιμημένο χρήμα τείνει να εκδιώξει από την κυκλοφορία ένα τεχνητά υποτιμημένο χρήμα– είναι παράδειγμα των γενικών συνεπειών του ελέγχου τιμών. Η κυβέρνηση θέτει, στην πραγματικότητα, μια μέγιστη τιμή σε έναν τύπο χρήματος σε όρους του άλλου. Η μέγιστη

---

³¹ Για τη νόθευση βλέπε Elgin Groseclose, *Money and Man* (New York: Frederick Ungar, 1961), σελ. 57–76.

τιμή προκαλεί έλλειψη –εξαφάνιση σε αποταμιεύσεις ή εξαγωγές– του νομίσματος που υφίσταται τη μέγιστη τιμή (τεχνητά υποτιμημένο), και το οδηγεί να αντικατασταθεί στην κυκλοφορία από το υπερτιμημένο χρήμα.

Έχουμε δει πώς λειτουργεί αυτό στην περίπτωση νέων έναντι φθαρμένων νομισμάτων, ένα από τα πρώτα παραδείγματα του νόμου του Gresham. Αλλάζοντας το νόημα του χρήματος από βάρος σε απλή ονομαστική αξία, και τυποποιώντας τις ονομαστικές αξίες για δική τους και όχι για δημόσια ευκολία, οι κυβερνήσεις ονόμαζαν νέα και φθαρμένα νομίσματα με το ίδιο όνομα, παρόλο που είχαν διαφορετικό βάρος. Ως αποτέλεσμα, οι άνθρωποι αποταμίευαν ή εξήγαγαν τα πλήρους βάρους νέα νομίσματα, και κυκλοφορούσαν τα φθαρμένα νομίσματα, με τις κυβερνήσεις να ρίχνουν κατάρες σε «κερδοσκόπους», ξένους ή την ελεύθερη αγορά γενικά, για μια κατάσταση που είχε προκληθεί από την ίδια την κυβέρνηση.

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό παράδειγμα του νόμου του Gresham ήταν το αιώνιο πρόβλημα του «κανόνα». Είδαμε ότι η ελεύθερη αγορά καθιέρωσε «παράλληλους κανόνες» χρυσού και ασημιού, καθένα ελεύθερα κυμαινόμενο σε σχέση με το άλλο σύμφωνα με την προσφορά και ζήτηση της αγοράς. Όμως οι κυβερνήσεις αποφάσισαν ότι θα βοηθούσαν την αγορά παρεμβαίνοντας για να «απλοποιήσουν» τα πράγματα. Πόσο πιο ξεκάθαρα θα ήταν τα πράγματα, ένιωθαν, αν ο χρυσός και το ασημί καθορίζονταν σε μια ορισμένη αναλογία, ας πούμε, είκοσι ουγγιές ασημιού προς μία ουγγιά χρυσού! Τότε, και τα δύο χρήματα θα μπορούσαν μόνιμα να κυκλοφορούν σε σταθερή αναλογία – και, πολύ πιο ουσιωδώς, η κυβέρνηση θα μπορούσε τελικά να απαλλαγεί από το βάρος να αντιμετωπίζει το χρήμα κατά βάρος αντί κατά ονομαστική αξία. Ας φανταστούμε μια μονάδα, το «tur», που ορίζεται από τους Ρουριτανούς ως 1/20 ουγγιάς χρυσού. Έχουμε δει πόσο ζωτικής σημασίας είναι για την κυβέρνηση να πείσει το κοινό να θεωρεί το «tur» ως αφηρημένη μονάδα από μόνη της, μόνο χαλαρά συνδεδεμένη με τον χρυσό. Ποιός καλύτερος τρόπος να το κάνει αυτό από το να καθορίσει την αναλογία χρυσού/ασημιού; Τότε, το «tur» γίνεται όχι μόνο 1/20 ουγγιάς χρυσού, αλλά και μία ουγγιά ασημιού. Το ακριβές νόημα της λέξης «tur» –ένα όνομα για βάρος χρυσού– χάνεται τώρα, και οι άνθρωποι αρχίζουν να σκέφτονται το «tur» ως κάτι ουσιώδες, που έχει καθοριστεί κάπως από την κυβέρνηση, για καλούς και αποδοτικούς σκοπούς, ως ίσο με ορισμένα βάρη και χρυσού και ασημιού.

Τώρα βλέπουμε τη σημασία του να αποφεύγουμε πατριωτικές ή εθνικές ονομασίες για ουγγιές ή κόκκους χρυσού. Μόλις μια τέτοια ετικέτα αντικαταστήσει τις αναγνωρισμένες παγκόσμιες μονάδες βάρους, καθίσταται πολύ ευκολότερο για τις κυβερνήσεις να χειραγωγήσουν τη νομισματική μονάδα και να της προσδώσουν μια φαινομενικά αυτοτελή ύπαρξη. Η επινόηση της σταθερής αναλογίας χρυσού-ασημιού, γνωστή ως διμεταλλισμός, επέτυχε αυτό το έργο πολύ καθαρά. Δεν εκπλήρωσε,

ωστόσο, το άλλο της έργο να απλοποιήσει το νόμισμα της χώρας. Διότι, για άλλη μια φορά, ο νόμος του Gresham ήρθε στο προσκήνιο. Η κυβέρνηση συνήθως καθόριζε την αναλογία αρχικά στο ισχύον ποσοστό στην ελεύθερη αγορά (ας πούμε 20/1). Αλλά η αναλογία της αγοράς, όπως όλες οι τιμές της αγοράς, αναπόφευκτα μεταβάλλεται με τον χρόνο, καθώς αλλάζουν οι συνθήκες προσφοράς και ζήτησης. Καθώς συμβαίνουν αυτές οι αλλαγές, η σταθερή διμεταλλική αναλογία αναπόφευκτα καθίσταται παρωχημένη. Η αλλαγή καθιστά είτε τον χρυσό είτε το ασήμι υπερτιμημένο. Αν π.χ. συμβεί το δεύτερο, ο χρυσός εξαφανίζεται σε χρηματικά αποθέματα, στη μαύρη αγορά ή στις εξαγωγές, ενώ το ασήμι εισρέει από το εξωτερικό και βγαίνει από τα χρηματικά αποθέματα για να γίνει το μοναδικό κυκλοφορούν νόμισμα στη Ρουριτανία. Επί αιώνες, όλες οι χώρες πάλευαν με τις καταστροφικές συνέπειες των ξαφνικών εναλλαγών της ιστοτιμίας μεταλλικών νομισμάτων. Πρώτα το ασήμι εισέρρεε και ο χρυσός εξαφανιζόταν· στη συνέχεια, καθώς άλλαζαν οι σχετικές αναλογίες της αγοράς, ο χρυσός εισέρρεε και το ασήμι εξαφανιζόταν.³²

Τελικά, μετά από κουραστικούς αιώνες διμεταλλικής αναστάτωσης, οι κυβερνήσεις επέλεξαν ένα μέταλλο ως κανόνα, γενικά τον χρυσό. Το ασήμι υποβιβάστηκε σε καθεστώς «κέρματος» για μικρές ονομαστικές αξίες, αλλά όχι με πλήρες βάρος. (Η κοπή κερμάτων μονοπωλήθηκε επίσης από την κυβέρνηση και, επειδή δεν υποστηριζόταν κατά 100% από χρυσό, αποτέλεσε μέσο επέκτασης της προσφοράς χρήματος.) Η εξάλειψη του ασημιού ως χρήματος σίγουρα έβλαψε πολλούς ανθρώπους που προτιμούσαν να χρησιμοποιούν ασήμι για διάφορες συναλλαγές. Υπήρχε αλήθεια στο πολεμικό σύνθημα των διμεταλλιστών ότι είχε διαπραχθεί «έγκλημα κατά του ασημιού»· αλλά το πραγματικό έγκλημα ήταν η αρχική επιβολή του διμεταλλισμού αντί των παράλληλων κανόνων. Ο διμεταλλισμός δημιούργησε μια αδύνατη να αντιμετωπιστεί κατάσταση, την οποία η κυβέρνηση μπορούσε είτε να λύσει επιστρέφοντας στην πλήρη νομισματική ελευθερία (παράλληλοι κανόνες) είτε επιλέγοντας ένα από τα δύο μέταλλα ως χρήμα (κανόνας του χρυσού ή του ασημιού). Η πλήρης νομισματική ελευθερία, μετά από τόσο καιρό, θεωρήθηκε παράλογη και ουτοπική· και έτσι, γενικά, υιοθετήθηκε ο χρυσός κανόνας.

B. Νόμιμο Μέσο Πληρωμής

«Πώς μπόρεσε η κυβέρνηση να επιβάλει τους ελέγχους τιμών στις νομισματικές ιστοτιμίες συναλλαγής; Μέσω ενός μηχανισμού γνωστής ως νόμοι νομίμου μέσου πληρωμής (*legal tender laws*). Το χρήμα χρησιμοποιείται για την πληρωμή παλαιών χρεών, καθώς και για παρούσες συναλλαγές «με μετρητά». Με το όνομα του χρήματος της χώρας να κυριαρχεί πλέον στη λογιστική

---

³² Πολλές υποτιμήσεις νομισμάτων, στην πραγματικότητα, πραγματοποιήθηκαν κρυφά, με τις κυβερνήσεις να ισχυρίζονται ότι απλώς έφερναν την επίσημη αναλογία χρυσού-ασήμι σε μεγαλύτερη ευθυγράμμιση με την αγορά.

αντί για το πραγματικό του βάρος, οι συμβάσεις άρχισαν να δεσμεύουν την πληρωμή σε ορισμένα ποσά «χρήματος». Οι νόμοι νομίμου μέσου πληρωμής υπαγόρευαν τι μπορούσε να είναι αυτό το «χρήμα». Όταν στην αρχή μόνο τα χρυσά ή ασημένια νόμισματα χαρακτηρίζονταν ως «νόμιμο μέσο πληρωμής», οι άνθρωποι θεώρησαν τον όρο «νόμιμο μέσο πληρωμής» αβλαβή, αν και θα έπρεπε να έχουν συνειδητοποιήσει ότι είχε τεθεί ένα επικίνδυνο προηγούμενο για τον κυβερνητικό έλεγχο του χρήματος. Άλλωστε αν η κυβέρνηση σκόπευε να μείνει στο αρχικό χρήμα, ο νόμος νομίμου μέσου πληρωμής θα ήταν περιττός και άνευ ουσίας.³³ Όμως τώρα με την επινόηση του «νομίμου μέσου πληρωμής» η κυβέρνηση μπορούσε να κηρύξει ως νόμιμο μέσο πληρωμής ένα νόμισμα κατώτερης ποιότητας παράλληλα με το αρχικό. Έτσι, η κυβέρνηση μπορούσε να ορίσει ότι τα φθαρμένα νομίσματα είναι ισότιμα με τα νέα στην εξόφληση χρέους, ή ότι το ασήμι και ο χρυσός είναι ισοδύναμα μεταξύ τους στην σταθερή αναλογία. Οι νόμοι νομίμου μέσου πληρωμής όμως θέτουν σε ισχύ τον Νόμο του Gresham.

Όταν οι νόμοι νομίμου μέσου πληρωμής καθιερώνουν ένα υπερτιμημένο χρήμα, έχουν και άλλο αποτέλεσμα· ευνοούν τους οφειλέτες εις βάρος των πιστωτών. Διότι τότε οι οφειλέτες επιτρέπεται να αποπληρώσουν τα χρέη τους με πολύ φθηνότερο χρήμα από αυτό που είχαν δανειστεί, και οι πιστωτές εξαπατούνται μη λαμβάνοντας το χρήμα που δικαιούνται. Αυτή η δήμευση της ιδιοκτησίας των πιστωτών, ωστόσο, ωφελεί μόνο τους υφιστάμενους οφειλέτες· οι μελλοντικοί οφειλέτες θα επιβαρυνθούν από την έλλειψη πίστωσης που θα επέλθει ως συνέπεια από τη μνήμη της [προηγούμενης] κυβερνητικής λεηλασίας των πιστωτών.

6.

Περίληψη: Κυβέρνηση και Νομισματοκοπία

Το υποχρεωτικό μονοπώλιο κοπής νομισμάτων και η νομοθεσία περί νομίμου μέσου πληρωμής αποτέλεσαν το επιστέγασμα στην προσπάθεια των κυβερνήσεων να αποκτήσουν τον έλεγχο του χρήματος των εθνών τους. Ενισχύοντας αυτά τα μέτρα, κάθε κυβέρνηση προχώρησε στην κατάργηση της κυκλοφορίας όλων των νομισμάτων που είχαν κοπεί από ανταγωνιστικές κυβερνήσεις.³⁴ Εντός

---

³³ Λόρδος Farrer, *Studies in Currency 1898* (London: Macmillan, 1898), σελ. 43. «Ο νόμος των συμβάσεων κάνει όλα όσα είναι απαραίτητα χωρίς κανέναν νόμο που να αποδίδει ειδικές λειτουργίες σε συγκεκριμένες μορφές νομίσματος. Έχουμε υιοθετήσει τη χρυσή λίρα ως μονάδα μας. . . . Αν υποσχεθώ να πληρώσω 100 χρυσές λίρες, δεν χρειάζεται κανένας ειδικός νόμος νομίσματος περί νομίμου χρήματος για να πει ότι είμαι υποχρεωμένος να πληρώσω 100 χρυσές λίρες, και ότι, αν απαιτηθεί να πληρώσω τις 100 χρυσές λίρες, δεν μπορώ να εκπληρώσω την υποχρέωσή μου πληρώνοντας οτιδήποτε άλλο.»

³⁴ Η χρήση αλλοδαπών νομισμάτων ήταν διαδεδομένη κατά τον Μεσαίωνα και στις Ηνωμένες Πολιτείες μέχρι τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.

κάθε χώρας, πλέον, μόνο το νόμισμά της μπορούσε να χρησιμοποιηθεί· στις συναλλαγές μεταξύ των χωρών, χρησιμοποιούνταν χρυσός και άργυρος σε μορφή ράβδων. Αυτό έσπασε περαιτέρω τα δεσμά μεταξύ διαφόρων τομέων της παγκόσμιας αγοράς, αποξενώνοντας ακόμη περισσότερο τη μία χώρα από την άλλη και διαταράσσοντας τον διεθνή καταμερισμό (κατανομή) εργασίας. Ωστόσο, το καθαρά σκληρό χρήμα δεν άφηνε μεγάλο περιθώριο για κυβερνητικό πληθωρισμό. Υπήρχαν όρια στην υποτίμηση που μπορούσαν να επιφέρουν οι κυβερνήσεις, ενώ το γεγονός ότι όλες οι χώρες χρησιμοποιούσαν χρυσό και άργυρο έθετε σαφή όρια στον έλεγχο που κάθε κυβέρνηση προσπαθούσε να θέσει επί του εδάφους της. Οι ηγεμόνες παρέμεναν ακόμη υπό έλεγχο από την πειθαρχία του διεθνούς μεταλλικού χρήματος.

Μόνο όταν τα υποκατάστατα χρήματος απέκτησαν κυρίαρχη θέση κατά τους τελευταίους αιώνες, ο κυβερνητικός έλεγχος του χρήματος μπόρεσε να γίνει απόλυτος και η πλαστογράφηση ανενόχλητη. Η εμφάνιση του χάρτινου χρήματος και των τραπεζικών καταθέσεων —μια πραγματική οικονομική ευλογία όταν αυτά καλύπτονταν πλήρως από χρυσό ή άργυρο— αποτέλεσε την Κερκόπορτα που άνοιξε στην κυβέρνηση τον δρόμο προς την απόλυτη εξουσία επί του χρήματος και, κατ' επέκταση, επί ολόκληρου του οικονομικού συστήματος.

7.

Επιτρέποντας στις Τράπεζες να Αρνούνται Πληρωμές

Η σύγχρονη οικονομία, με την εκτεταμένη χρήση τραπεζών και υποκαταστάτων χρήματος, προσφέρει στη κυβέρνηση τη χρυσή ευκαιρία να θεμελιώσει τον έλεγχό της επί της προσφοράς χρήματος και να επιτρέψει τον πληθωρισμό κατά το δοκούν. Όπως είδαμε στην παράγραφο 12 της προηγούμενης ενότητας (σελ. 32-40), υπό ένα σύστημα «ελεύθερης τραπεζικής» υπάρχουν τρεις κύριοι περιορισμοί στην ικανότητα οποιασδήποτε τράπεζας να προκαλεί πληθωρισμό: (1) το εύρος της πελατείας κάθε μεμονωμένης τράπεζας· (2) το εύρος της πελατείας ολόκληρου του τραπεζικού συστήματος, δηλαδή ο βαθμός χρήσης υποκαταστάτων χρήματος από το κοινό· και (3) το επίπεδο εμπιστοσύνης των πελατών προς τις τράπεζές τους. Όσο πιο κλειστή είναι η πελατεία κάθε τράπεζας ή του συστήματος στο σύνολό του, ή όσο πιο εύθραυστη η εμπιστοσύνη, τόσο πιο αυστηρά τα όρια στον πληθωρισμό. Ο έλεγχος που ασκεί η κυβέρνηση στο τραπεζικό σύστημα έχει κύριο σκοπό να αναστείλει αυτούς τους περιορισμούς.

Φυσικά, όλα αυτοί οι περιορισμοί στηρίζονται σε μία και μόνη θεμελιώδη υποχρέωση: το καθήκον των τραπεζών να εξαργυρώνουν επί τη εμφανίσει τις συμβατικές τους υποχρεώσεις. Όπως είδαμε, καμία τράπεζα κλασματικού αποθεματικού δεν είναι σε θέση να εξαργυρώσει όλες τις υποχρεώσεις της· αυτό είναι το διακύβευμα, το στοίχημα που αναλαμβάνει κάθε τράπεζα. Όμως για κάθε σύστημα βασισμένο στην ιδιωτική ιδιοκτησία είναι απαραίτητο οι συμβατικές υποχρεώσεις να εκπληρώνονται. Ο πιο ωμός τρόπος, λοιπόν, με τον οποίο η κυβέρνηση ευνοεί τον πληθωρισμό είναι να παραχωρεί στις τράπεζες το ειδικό προνόμιο να αρνούνται την πληρωμή των υποχρεώσεών τους, ενώ εξακολουθούν να λειτουργούν κανονικά. Ενώ όλοι οι άλλοι οφείλουν να πληρώσουν τα χρέη τους και αν αδυνατούν να οδηγηθούν στην πτώχευση, οι τράπεζες επιτρέπεται να αρνηθούν την εξαργύρωση των αποδείξεών που εξέδωσαν, ενώ ταυτόχρονα αναγκάζουν τους δικούς τους οφειλότες να πληρώσουν όταν λήγουν τα δάνειά τους. Η συνήθης ονομασία για την αδυναμία εξαργύρωσης είναι «αναστολή πληρωμών σε είδος». Μια πιο ακριβής ονομασία θα ήταν «άδεια κλοπής»· διότι τι άλλο είναι μια κυβερνητική άδεια να συνεχίζει κανείς τη λειτουργία του χωρίς να τηρεί τις συμβατικές του υποχρεώσεις;

Στις Ηνωμένες Πολιτείες η μαζική αναστολή πληρωμών σε είδος σε περιόδους τραπεζικών δυσκολιών έγινε σχεδόν παράδοση. Ξεκίνησε στον Πόλεμο του 1812. Οι περισσότερες τράπεζες της χώρας βρίσκονταν στη Νέα Αγγλία (New England), μια περιοχή εχθρική προς την εμπλοκή της Αμερικής στον πόλεμο. Αυτές οι τράπεζες αρνήθηκαν να χορηγήσουν δάνεια για πολεμικούς σκοπούς, με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να δανειστεί από νεοσύστατες τράπεζες στις υπόλοιπες πολιτείες. Οι τράπεζες αυτές εξέδωσαν νέο χάρτινο χρήμα για να καλύψουν τα δάνεια. Ο πληθωρισμός ήταν τόσο έντονος που οι απαιτήσεις εξαργύρωσης πλημμύρισαν τις νέες τράπεζες, ιδίως από τις συντηρητικές τράπεζες της Νέας Αγγλίας που δεν επεκτάθηκαν [που δεν τύπωσαν χρήμα από τον αέρα], όπου η κυβέρνηση δαπανούσε τα περισσότερα χρήματα για πολεμικό υλικό. Ως αποτέλεσμα, το 1814 σημειώθηκε μαζική «αναστολή πληρωμών», η οποία διήρκεσε πάνω από δύο χρόνια (πολύ μετά τη λήξη του πολέμου)· στη διάρκειά της οι τράπεζες πολλαπλασιάστηκαν, εκδίδοντας χαρτονομίσματα χωρίς καμία υποχρέωση εξαργύρωσης σε χρυσό ή άργυρο.

Αυτή η αναστολή έθεσε προηγούμενο για τις επόμενες οικονομικές κρίσεις· 1819, 1837, 1857 και ούτω καθεξής. Ως αποτέλεσμα αυτής της παράδοσης, οι τράπεζες συνειδητοποίησαν ότι δεν χρειάζεται να φοβούνται την πτώχευση μετά από έναν πληθωρισμό, και αυτό, φυσικά, διέγειρε τον πληθωρισμό και την «τραπεζική Άγριας Δύσης». Εκείνοι οι συγγραφείς που παρουσιάζουν την Αμερική του 19ου αιώνα ως φρικτό παράδειγμα «ελεύθερης τραπεζικής», αποτυγχάνουν να αναγνωρίσουν τη σημασία αυτής της ξεκάθαρης παράβασης καθήκοντος από τις πολιτείες σε κάθε χρηματοπιστωτική κρίση.

Οι κυβερνήσεις και οι τράπεζες έπεισαν το κοινό για το δίκαιο των πράξεών τους. Στην ουσία, όποιος προσπαθούσε να πάρει πίσω τα χρήματά του κατά τη διάρκεια μιας κρίσης θεωρούνταν «μη πατριώτης» και πλιατσικολόγος έναντι των συνανθρώπων του, ενώ οι τράπεζες συχνά επαινούσαν για το πατριωτικό τους έργο να σώζουν την κοινότητα σε καιρούς δυσκολίας. Πολλοί άνθρωποι, ωστόσο, απογοητεύτηκαν με όλη αυτήν την υπόθεση και από αυτό το συναίσθημα γεννήθηκε το διάσημο κίνημα του «σκληρού χρήματος» των Τζακσονιανών που άνθισε πριν από τον Εμφύλιο Πόλεμο.³⁵

Παρά τη χρήση του στις Ηνωμένες Πολιτείες, αυτό το περιοδικό προνόμιο προς τις τράπεζες δεν καθιερώθηκε ως γενική πολιτική στον σύγχρονο κόσμο. Ήταν ένα χονδροειδές εργαλείο, που χρησιμοποιήθηκε σποραδικά (δεν μπορούσε να είναι μόνιμο, αφού λίγοι άνθρωποι θα εμπιστεύονταν τράπεζες που ποτέ δεν εκπλήρωναν τις υποχρεώσεις τους) – και, επιπλέον, δεν παρείχε κανένα μέσο κυβερνητικού ελέγχου πάνω στο τραπεζικό σύστημα. Αυτό που θέλουν τελικά οι κυβερνήσεις δεν είναι απλώς πληθωρισμός, αλλά πληθωρισμός πλήρως ελεγχόμενος και κατευθυνόμενος από τις ίδιες. Δεν πρέπει να υπάρχει κανένας κίνδυνος να χάσουν τον έλεγχο από τις τράπεζες. Έτσι, επινοήθηκε μια πολύ πιο λεπτή και πιο μόνιμη μέθοδος, η οποία παρουσιάστηκε στο κοινό ως σύμβολο του ίδιου του πολιτισμού – η Κεντρική Τραπεζική.

8.

Κεντρική Τραπεζική: Καταργώντας τους Περιορισμούς στον Πληθωρισμό

Η Κεντρική Τραπεζική τοποθετείται πλέον στην ίδια κατηγορία με τις σύγχρονες υδραυλικές εγκαταστάσεις και αποχετευτικά δίκτυα και τους καλούς δρόμους: οποιαδήποτε οικονομία δεν τη διαθέτει χαρακτηρίζεται «καθυστερημένη», «πρωτόγονη», απελπιστικά εκτός εποχής. Η υιοθέτηση από τις ΗΠΑ του Ομοσπονδιακού Αποθεματικού Συστήματος (Federal Reserve) –της Κεντρικής μας Τράπεζας– το 1913 χαιρετίστηκε ως η τελική ένταξή μας στις τάξεις των «προηγμένων» εθνών.

Οι Κεντρικές Τράπεζες συχνά ανήκουν ονομαστικά σε ιδιώτες ή, όπως στις Ηνωμένες Πολιτείες, από κοινού σε ιδιωτικές τράπεζες· αλλά πάντοτε διοικούνται από αξιωματούχους διορισμένους από την κυβέρνηση και λειτουργούν ως βραχίονας της κυβέρνησης. Όπου ανήκουν ιδιωτικά, όπως στην αρχική Τράπεζα της Αγγλίας ή στη Δεύτερη Τράπεζα των Ηνωμένων Πολιτειών, τα προσοκώμενα κέρδη τους προστίθενται στην συνήθη κυβερνητική επιθυμία για πληθωρισμό.

---

³⁵ Βλ. Horace White, *Money and Banking*, 4th ed. (Boston: Ginn, 1911), σελ. 322–27.

Μια Κεντρική Τράπεζα αποκτά την κυρίαρχη θέση της από το κρατικά παραχωρημένο μονοπώλιο της έκδοσης χαρτονομισμάτων. Αυτό είναι συχνά το αδίκως υποτιμημένο κλειδί της ισχύος της. Απαρέγκλιτα, οι ιδιωτικές τράπεζες απαγορεύεται να εκδίδουν χαρτονομίσματα, και το προνόμιο της Κεντρικής Τράπεζας είναι αποκλειστικό. Οι ιδιωτικές τράπεζες μπορούν μόνο να χορηγούν καταθέσεις. Επομένως, αν οι πελάτες τους θελήσουν ποτέ να μετατρέψουν τις καταθέσεις τους σε χαρτονομίσματα, οι τράπεζες πρέπει να προσφύγουν στην Κεντρική Τράπεζα για να τα προμηθευτούν. Εξ ου και η υψηλή θέση της Κεντρικής Τράπεζας ως «τράπεζα των τραπεζιτών». Είναι τράπεζα των τραπεζιτών διότι οι τραπεζίτες αναγκάζονται να συναλλάσσονται μαζί της. Ως αποτέλεσμα, [με την σύσταση των Κεντρικών Τραπεζών] οι τραπεζικές καταθέσεις έγιναν εξαργυρώσιμες όχι μόνο σε χρυσό, αλλά και σε χαρτονομίσματα της Κεντρικής Τράπεζας. Και αυτά τα νέα χαρτονομίσματα δεν ήταν απλά τραπεζικά χαρτονομίσματα. Ήταν υποχρεώσεις της Κεντρικής Τράπεζας, ενός ιδρύματος που επενδύθηκε με όλη την μεγαλοπρέπεια του ίδιου του κράτους. Άλλωστε, η κυβέρνηση είναι αυτή που διορίζει τους αξιωματούχους της Τράπεζας και συντονίζει την πολιτική αυτής με τις λοιπές κρατικές πολιτικές. Δέχεται τα χαρτονομίσματα ως φόρους και τα κηρύσσει νόμιμο χρήμα.

Ως αποτέλεσμα αυτών των μέτρων, όλες οι τράπεζες της χώρας έγιναν πελάτες της Κεντρικής Τράπεζας.³⁶ Ο χρυσός άρχισε να ρέει μαζικά προς την Κεντρική Τράπεζα από τις ιδιωτικές τράπεζες. Σε αντάλλαγμα, το κοινό λάμβανε χαρτονομίσματα της Κεντρικής Τράπεζας και εγκατέλειπε σταδιακά τη χρήση χρυσών νομισμάτων. Τα χρυσά νομίσματα χλευάζονταν από «επίσημα χείλη» ως άβολα, παλιομοδίτικα και αναποτελεσματικά — ένα αρχαίο «φετίχ», χρήσιμο ίσως μόνο για να γεμίζουν τις κάλτσες των παιδιών τα Χριστούγεννα, αλλά για τίποτα περισσότερο. Πόσο πιο ασφαλής, πιο βολικός και πιο σύγχρονος είναι ο χρυσός όταν παραμένει ως ράβδος στα απόρθητα θησαυροφυλάκια της Κεντρικής Τράπεζας! Υπό την επήρεια αυτής της προπαγάνδας, αλλά και επηρεασμένοι από την ευκολία χρήσης και την κρατική εγγύηση των χαρτονομισμάτων, οι πολίτες σταδιακά σταμάτησαν να χρησιμοποιούν χρυσά νομίσματα στην καθημερινότητά τους. Αναπόφευκτα, ο χρυσός κατέληξε στην Κεντρική Τράπεζα, όπου, πιο «συγκεντρωμένος» πλέον, επέτρεπε πολύ μεγαλύτερο βαθμό πληθωρισμού στα υποκατάστατα χρήματος.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο νόμος *Federal Reserve Act* υποχρεώνει τις τράπεζες να τηρούν ελάχιστη αναλογία αποθεματικών προς καταθέσεις και, από το 1917 και μετά, τα αποθεματικά αυτά μπορούσαν να αποτελούνται αποκλειστικά από καταθέσεις στην Τράπεζα του Ομοσπονδιακού

---

³⁶ Στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι τράπεζες υποχρεώθηκαν διά νόμου να ενταχθούν στο Ομοσπονδιακό Αποθεματικό Σύστημα και να τηρούν τους λογαριασμούς τους στις Τράπεζες του Ομοσπονδιακού Αποθεματικού. (Οι «τραπεζικές εταιρείες των πολιτειών» που δεν είναι μέλη του Ομοσπονδιακού Αποθεματικού Συστήματος τηρούν τα αποθεματικά τους σε μέλη τράπεζες.)

Αποθεματικού. Ο χρυσός δεν μπορούσε πλέον να αποτελεί μέρος των νόμιμων αποθεματικών μιας τράπεζας· έπρεπε να κατατεθεί στην Τράπεζα του Ομοσπονδιακού Αποθεματικού.

Ολόκληρη η διαδικασία απομάκρυνε το κοινό από τη συνήθεια του χρυσού και τοποθέτησε τον χρυσό του λαού στη φροντίδα του Κράτους — μια φροντίδα όχι ιδιαίτερα τρυφερή — όπου μπορούσε να δημευτεί σχεδόν ανώδυνα. Οι διεθνείς έμποροι εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούν χρυσό σε ράβδους στις συναλλαγές μεγάλης κλίμακας, αλλά αποτελούσαν ασήμαντο ποσοστό του εκλογικού σώματος.

Ένας από τους λόγους για τους οποίους το ευρύ κοινό μπόρεσε να δελεαστεί και να μετακινηθεί από τον χρυσό στα χαρτονομίσματα των τραπεζών ήταν η μεγάλη εμπιστοσύνη που έτρεφε προς την Κεντρική Τράπεζα. Σίγουρα, η Κεντρική Τράπεζα, που κατείχε σχεδόν όλο τον χρυσό του βασιλείου, υποστηριζόμενη από τη δύναμη και το κύρος της κυβέρνησης, δεν θα μπορούσε να αποτύχει και να πτωχεύσει! Και είναι πράγματι αλήθεια ότι ποτέ, καμία Κεντρική Τράπεζα στην καταγεγραμμένη ιστορία δεν έχει χρεοκοπήσει. Αλλά γιατί; Επειδή υπήρχε ένας κανόνας, άλλοτε γραπτός και άλλοτε άγραφος αλλά πολύ σαφής: δεν επιτρέπεται να αποτύχει! Αν οι κυβερνήσεις ενίοτε επέτρεπαν στις ιδιωτικές τράπεζες να αναστείλουν τις πληρωμές, πόσο πιο πρόθυμα θα επέτρεπαν στην Κεντρική Τράπεζα — το δικό τους όργανο — να αναστείλει όταν βρισκόταν σε δυσκολία! Το προηγούμενο είχε τεθεί στην ιστορία της κεντρικής τραπεζικής όταν η Αγγλία επέτρεψε στην Τράπεζα της Αγγλίας να αναστείλει τις πληρωμές στα τέλη του 18ου αιώνα και επέτρεψε αυτή την αναστολή για περισσότερα από είκοσι χρόνια.

Έτσι, η Κεντρική Τράπεζα απέκτησε σχεδόν απεριόριστη εμπιστοσύνη από το κοινό. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, το κοινό δεν μπορούσε να δει ότι η Κεντρική Τράπεζα επιτρεπόταν να πλαστογραφεί κατά βούληση και παρέμενε άτρωτη από οποιαδήποτε ευθύνη αν αμφισβητούνταν η καλή της πίστη. Άρχισε να βλέπει την Κεντρική Τράπεζα απλώς ως μια μεγάλη εθνική τράπεζα που παρέχει δημόσια υπηρεσία και προστατεύεται από την αποτυχία επειδή αποτελεί ουσιαστικά βραχίονα της κυβέρνησης.

Η Κεντρική Τράπεζα προχώρησε στην επένδυση του να κερδίσει την εμπιστοσύνη του κοινού και προς τις ιδιωτικές τράπεζες. Αυτό ήταν ένα δυσκολότερο έργο. Η Κεντρική Τράπεζα έκανε γνωστό ότι θα λειτουργούσε πάντα ως «δανειστής ανάγκης» (*lender of the last resort*) για τις τράπεζες — δηλαδή ότι θα ήταν έτοιμη να δανείσει χρήμα σε οποιαδήποτε τράπεζα αντιμετώπιζε προβλήματα, ιδιαίτερα όταν πολλές τράπεζες καλούνταν να εξωφλήσουν τις υποχρεώσεις τους.

Οι κυβερνήσεις συνέχισαν επίσης να στηρίζουν τις τράπεζες αποθαρρύνοντας τις «καταρρεύσεις» των τραπεζών (*bank runs*), δηλαδή τις περιπτώσεις όπου πολλοί πελάτες υποψιάζονται απάτη και

ζητούν να πάρουν πίσω την περιουσία τους. Ενίοτε επέτρεπαν στις τράπεζες να αναστείλουν τις πληρωμές, όπως στις υποχρεωτικές τραπεζικές «αργίες» του 1933. Ψηφίστηκαν νόμοι που απαγόρευαν την δημόσια προτροπή σε bank runs, και, όπως κατά την ύφεση του 1929 στην Αμερική, η κυβέρνηση πραγματοποίησε εκστρατεία κατά των «εγωιστών» και «αντιπατριωτών» «αποθησαυριστών» χρυσού. Η Αμερική «έλυσε» τελικά το ενοχλητικό πρόβλημα των τραπεζικών χρεοκοπιών όταν υιοθέτησε την Ομοσπονδιακή Ασφάλιση Καταθέσεων το 1933. Η Federal Deposit Insurance Corporation διαθέτει μόνο ελάχιστο ποσοστό «εγγύησης» για τις τραπεζικές καταθέσεις που «ασφαλίζει». Ωστόσο, στο κοινό έχει δημιουργηθεί η εντύπωση (και αυτή μπορεί κάλλιστα να είναι ακριβής) ότι η ομοσπονδιακή κυβέρνηση θα είναι έτοιμη να τυπώσει αρκετό νέο χρήμα για να εξαργυρώσει όλες τις ασφαλισμένες καταθέσεις. Ως αποτέλεσμα, η κυβέρνηση κατάφερε να μεταβιβάσει τη δική της τεράστια δημόσια εμπιστοσύνη σε ολόκληρο το τραπεζικό σύστημα, καθώς και στην Κεντρική Τράπεζα.

Όπως είδαμε, με τη δημιουργία μιας Κεντρικής Τράπεζας οι κυβερνήσεις, αν δεν κατήργησαν εντελώς, τουλάχιστον αποδυνάμωσαν σημαντικά δύο από τους τρεις κύριους περιορισμούς στον πληθωρισμό τραπεζικού πιστωτικού χρήματος. Τι γίνεται με τον άλλο περιορισμό — το πρόβλημα του περιορισμένου εύρους πελατείας κάθε τράπεζας; Η κατάργηση αυτού του ορίου υπήρξε ένας από τους κύριους λόγους ύπαρξης της Κεντρικής Τράπεζας. Σε ένα σύστημα ελεύθερης τραπεζικής, ο πληθωρισμός από οποιαδήποτε μεμονωμένη τράπεζα θα οδηγούσε σύντομα σε απαιτήσεις εξαργύρωσης από τις άλλες τράπεζες, αφού η πελατεία κάθε τράπεζας θα ήταν αυστηρά περιορισμένη. Αλλά η Κεντρική Τράπεζα, διοχετεύοντας αποθεματικά σε όλες τις τράπεζες, μπορεί να εξασφαλίσει ότι όλες θα επεκταθούν ταυτόχρονα και με ομοιόμορφο ρυθμό. Αν όλες οι τράπεζες επεκτείνονται, τότε δεν υπάρχει πρόβλημα εξαργύρωσης μεταξύ τους, και κάθε τράπεζα διαπιστώνει ότι η πελατεία της είναι στην πραγματικότητα ολόκληρη η χώρα. Με λίγα λόγια, τα όρια στην επέκταση των τραπεζών διευρύνονται ανυπολόγιστα, από την πελατεία κάθε τράπεζας στην πελατεία ολόκληρου του τραπεζικού συστήματος. Φυσικά, αυτό σημαίνει ότι καμία τράπεζα δεν μπορεί να επεκταθεί περισσότερο από όσο επιθυμεί η Κεντρική Τράπεζα. Έτσι, η κυβέρνηση απέκτησε τελικά την ικανότητα να ελέγχει και να κατευθύνει τον πληθωρισμό του τραπεζικού συστήματος.

Επιπλέον της κατάργησης των περιορισμών στον πληθωρισμό, η ίδια η πράξη ίδρυσης μιας Κεντρικής Τράπεζας έχει άμεσο πληθωριστικό αντίκτυπο. Πριν από την ίδρυση της Κεντρικής Τράπεζας, οι τράπεζες διατηρούσαν τα αποθεματικά τους σε χρυσό· τώρα ο χρυσός έρεε προς στην Κεντρική Τράπεζα με αντάλλαγμα καταθέσεις στην Τράπεζα, οι οποίες πλέον λειτουργούν ως αποθεματικό για τις εμπορικές τράπεζες. Αλλά η ίδια η Κεντρική Τράπεζα διατηρεί μόνο κλασματικό

αποθεματικό χρυσού έναντι των δικών της υποχρεώσεων! Συνεπώς, η ίδρυση μιας Κεντρικής Τράπεζας πολλαπλασιάζει σημαντικά το πληθωριστικό δυναμικό της χώρας.³⁷

9.

Κεντρική Τραπεζική: Καθοδήγηση του Πληθωρισμού

Ακριβώς πώς επιτελεί η Κεντρική Τράπεζα το έργο της ρύθμισης των ιδιωτικών τραπεζών; Ελέγχοντας τα «αποθεματικά» των τραπεζών — δηλαδή τους λογαριασμούς καταθέσεων τους στην Κεντρική Τράπεζα. Οι τράπεζες τείνουν να διατηρούν έναν ορισμένο λόγο (αναλογία) αποθεματικών προς τις συνολικές υποχρεώσεις τους από καταθέσεις, και στις Ηνωμένες Πολιτείες ο κυβερνητικός έλεγχος διευκολύνεται από την επιβολή μιας νομοθετικά οριζόμενης ελάχιστου αναλογίας στις τράπεζες. Η Κεντρική Τράπεζα μπορεί, λοιπόν, να διεγείρει τον πληθωρισμό είτε εγγέοντας αποθεματικά στο τραπεζικό σύστημα, είτε μειώνοντας την αναλογία αποθεματικών, επιτρέποντας έτσι μια πανεθνική επέκταση τραπεζικού πιστωτικού χρήματος. Αν οι τράπεζες διατηρούν αναλογία αποθεματικών/καταθέσεων 1:10, τότε «πλεονάζοντα αποθεματικά» (πάνω από την απαιτούμενη αναλογία) δέκα εκατομμυρίων δολαρίων επιτρέπουν και ενθαρρύνουν μια πανεθνική τραπεζική πληθωριστική επέκταση ύψους 100 εκατομμυρίων δολαρίων. Επειδή οι τράπεζες κερδίζουν από την επέκταση πίστωσης και επειδή η κυβέρνηση έχει καταστήσει σχεδόν αδύνατη την πτώχευσή τους, συνήθως προσπαθούν να είναι «πλήρως δανεισμένες» μέχρι το επιτρεπόμενο ανώτατο όριο.

Η Κεντρική Τράπεζα αυξάνει την ποσότητα των τραπεζικών αποθεματικών αγοράζοντας περιουσιακά στοιχεία στην αγορά. Τι συμβαίνει, για παράδειγμα, αν η Τράπεζα αγοράσει ένα περιουσιακό στοιχείο (οποιοδήποτε) από τον κ. Jones αξίας 1.000 δολαρίων; Η Κεντρική Τράπεζα εκδίδει μια επιταγή 1.000 δολαρίων στον κ. Jones για να πληρώσει το περιουσιακό στοιχείο. Η Κεντρική Τράπεζα δεν τηρεί ατομικούς λογαριασμούς, οπότε ο κ. Jones παίρνει την επιταγή και την καταθέτει στην τράπεζά του. Η τράπεζα του Jones πιστώνει τον λογαριασμό του με 1.000 δολάρια και παρουσιάζει την επιταγή στην Κεντρική Τράπεζα, η οποία υποχρεούται να πιστώσει την τράπεζα με επιπλέον 1.000 δολάρια σε αποθεματικά. Αυτά τα 1.000 δολάρια σε αποθεματικά επιτρέπουν μια

---

³⁷ Με αυτόν τον τρόπο, η ίδρυση του Federal Reserve αύξησε κατά τρεις φορές την επεκτατική δύναμη του τραπεζικού συστήματος των Ηνωμένων Πολιτειών. Το Ομοσπονδιακό Αποθεματικό Σύστημα μείωσε παράλληλα τον μέσο νόμιμο λόγο αποθεματικών όλων των τραπεζών από περίπου 21% το 1913 σε 10% έως το 1917, διπλασιάζοντας έτσι περαιτέρω το πληθωριστικό δυναμικό — με αποτέλεσμα μια συνολική εξαπλάσια αύξηση του πληθωριστικού δυναμικού. Βλέπε, Chester A. Phillips, T.F. McManus, and R.W. Nelson, *Banking and the Business Cycle* (New York: Macmillan, 1937), σελ. 23ff.

πολλαπλή τραπεζική επέκταση πίστωσης, ιδιαίτερα αν τέτοια πλεονάζοντα αποθεματικά εγχέονται με αυτόν τον τρόπο σε πολλές τράπεζες σε όλη τη χώρα.

Αν η Κεντρική Τράπεζα αγοράσει ένα περιουσιακό στοιχείο απευθείας από μια τράπεζα, το αποτέλεσμα είναι ακόμη πιο σαφές: η τράπεζα αυξάνει τα αποθεματικά της και δημιουργείται βάση για πολλαπλή επέκταση πίστωσης.

Αναμφίβολα, το αγαπημένο περιουσιακό στοιχείο για αγορές από την Κεντρική Τράπεζα είναι οι κρατικοί τίτλοι. Με αυτόν τον τρόπο, η κυβέρνηση εξασφαλίζει αγορά για τα δικά της χρεόγραφα. Η κυβέρνηση μπορεί εύκολα να πολλαπλασιάσει την προσφορά χρήματος εκδίδοντας νέα ομόλογα και διατάσσοντας την Κεντρική Τράπεζα να τα αγοράσει. Συχνά η Κεντρική Τράπεζα αναλαμβάνει την στήριξη της τιμής των κρατικών τίτλων σε ένα ορισμένο επίπεδο, προκαλώντας έτσι μια συνεχή ροή τίτλων προς την Τράπεζα και, κατά συνέπεια, έναν μόνιμο πληθωρισμό.

Εκτός από την αγορά περιουσιακών στοιχείων, η Κεντρική Τράπεζα μπορεί να δημιουργήσει νέα τραπεζικά αποθεματικά με έναν άλλο τρόπο: δανείζοντάς τα. Το επιτόκιο που χρεώνει η Κεντρική Τράπεζα στις τράπεζες για αυτή την υπηρεσία είναι το «επιτόκιο επαναπροεξόφλησης» (rediscount rate). Είναι προφανές ότι τα δανεισμένα αποθεματικά δεν είναι τόσο ικανοποιητικά για τις τράπεζες όσο τα αποθεματικά που τους ανήκουν πλήρως, διότι υπάρχει πλέον πίεση για αποπληρωμή. Οι μεταβολές στο επιτόκιο επαναπροεξόφλησης λαμβάνουν μεγάλη δημοσιότητα, αλλά είναι σαφώς δευτερευούσης σημασίας σε σχέση με τις μεταβολές στην ποσότητα των τραπεζικών αποθεματικών και στην αναλογία αποθεματικών.

Όταν η Κεντρική Τράπεζα πωλεί περιουσιακά στοιχεία σε τράπεζες ή στο κοινό, μειώνει τα τραπεζικά αποθεματικά και δημιουργεί πίεση για συστολή πίστωσης και αποπληθωρισμό — δηλαδή μείωση — της προσφοράς χρήματος. Όπως είδαμε όμως, οι κυβερνήσεις είναι εκ φύσεως πληθωριστικές· ιστορικά, οι αποπληθωριστικές ενέργειες της κυβέρνησης έχουν υπάρξει αμελητέες και πρόσκαιρες. Ένα πράγμα συχνά λησμονείται: ο αποπληθωρισμός μπορεί να συμβεί μόνο μετά από προηγούμενο πληθωρισμό· μόνο ψευδο-αποδείξεις, όχι χρυσά νομίσματα, μπορούν να αποσυρθούν και να εκκαθαριστούν.

10.

Εγκατάλειψη του Κανόνα του Χρυσού

Η ίδρυση της Κεντρικής Τραπεζικής καταργεί τους περιορισμούς στην επέκταση τραπεζικού πιστωτικού χρήματος και θέτει σε λειτουργία τον πληθωριστικό μηχανισμό. Δεν καταργεί όμως όλα τα φρένα. Παραμένει ακόμη το πρόβλημα της ίδιας της Κεντρικής Τράπεζας. Οι πολίτες θα μπορούσαν θεωρητικά να «επιτεθούν μαζικά για εξαργύρωση» στην Κεντρική Τράπεζα, αλλά αυτό είναι εξαιρετικά απίθανο. Μια πιο σοβαρή απειλή είναι η απώλεια χρυσού προς ξένες χώρες. Διότι, όπως η επέκταση μιας τράπεζας προκαλεί απώλεια χρυσού στους πελάτες άλλων, μη επεκτεινόμενων τραπεζών, έτσι και η νομισματική επέκταση σε μία χώρα προκαλεί απώλεια χρυσού προς τους πολίτες άλλων χωρών. Οι χώρες που δημιουργούν χρήμα από τον αέρα (πληθωρισμός) ταχύτερα, κινδυνεύουν από απώλειες χρυσού και από απαιτήσεις εξαργύρωσης σε χρυσό από το τραπεζικό τους σύστημα. Αυτό ήταν το κλασικό κυκλικό μοτίβο του 19ου αιώνα: η Κεντρική Τράπεζα μιας χώρας προκαλούσε επέκταση τραπεζικού πιστωτικού χρήματος· οι τιμές ανέβαιναν· και καθώς το νέο χρήμα εξαπλωνόταν από την εγχώρια στην ξένη πελατεία, οι ξένοι προσπαθούσαν όλο και περισσότερο να εξαργυρώσουν το νόμισμα σε χρυσό. Τελικά, η Κεντρική Τράπεζα αναγκαζόταν να σταματήσει και να επιβάλει συστολή πίστωσης προκειμένου να σώσει το νομισματικό πρότυπο (κανόνα).

Υπάρχει όμως ένας τρόπος να αποφευχθεί η εξαργύρωση από το εξωτερικό: η συνεργασία μεταξύ των Κεντρικών Τραπεζών. Αν όλες οι Κεντρικές Τράπεζες συμφωνήσουν να αυξάνουν την προσφορά χρήματος με περίπου τον ίδιο ρυθμό, τότε καμία χώρα δεν θα χάσει χρυσό προς την άλλη, και ολόκληρος ο κόσμος (οι κεντρικές τράπεζες) θα μπορούσε να αυξάνει την προσφορά χρήματος σχεδόν χωρίς όριο. Ωστόσο, με κάθε κυβέρνηση υποκείμενη σε διαφορετικές πιέσεις, μια τέτοια «βήμα προς βήμα» συνεργασία έχει αποδειχθεί μέχρι σήμερα σχεδόν αδύνατη. Μία από τις πιο κοντινές προσεγγίσεις υπήρξε η συμφωνία του Αμερικανικού Ομοσπονδιακού Αποθεματικού να προωθήσει εγχώριο πληθωρισμό τη δεκαετία του 1920, προκειμένου να βοηθήσει τη Μεγάλη Βρετανία και να αποτρέψει την απώλεια χρυσού προς τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Στον 20ό αιώνα, οι κυβερνήσεις, αντί να αποπληθωρίσουν ή να περιορίσουν τον δικό τους πληθωρισμό, απλά «εγκατέλειψαν τον κανόνα του χρυσού» όταν αντιμετώπισαν μεγάλες απαιτήσεις για χρυσό. Αυτό, φυσικά, εξασφαλίζει ότι η Κεντρική Τράπεζα δεν μπορεί να αποτύχει, αφού τα χαρτονομίσματά της γίνονται πλέον το πρότυπο χρήμα, ο κανόνας. Με λίγα λόγια, η κυβέρνηση αρνήθηκε τελικά να πληρώσει τα χρέη της και ουσιαστικά απάλλαξε το τραπεζικό σύστημα από αυτή την επαχθή υποχρέωση. Οι ψευδο-αποδείξεις σε χρυσό εκδόθηκαν αρχικά χωρίς κάλυψη και, όταν πλησίαζε η ημέρα του λογαριασμού, η χρεοκοπία ολοκληρώθηκε ξεδιάντροπα με την απλή κατάργηση της εξαργύρωσης σε χρυσό. Ο αποχωρισμός των διαφόρων εθνικών ονομασιών νομισμάτων (δολάριο, λίρα, μάρκο) από τον χρυσό και το ασήμι ήταν πλέον πλήρης.

Αρχικά, οι κυβερνήσεις αρνήθηκαν να παραδεχθούν ότι αυτό ήταν μόνιμο μέτρο. Μιλούσαν για «αναστολή πληρωμών σε είδος» και υπήρχε η εντύπωση ότι, μετά το τέλος του πολέμου ή άλλης «έκτακτης ανάγκης», η κυβέρνηση θα επανερχόταν στην εξαργύρωση των υποχρεώσεών της. Όταν η Τράπεζα της Αγγλίας εγκατέλειψε τον χρυσό στα τέλη του 18ου αιώνα, παρέμεινε σε αυτή την κατάσταση για είκοσι χρόνια, αλλά πάντα με την κατανόηση ότι η πληρωμή σε χρυσό θα επανερχόταν μετά το τέλος των γαλλικών πολέμων.

Οι προσωρινές «αναστολές», ωστόσο, είναι δρόμοι οι οποίοι οδηγούν στην πλήρη άρνηση πληρωμής. Ο κανόνας του χρυσού, άλλωστε, δεν είναι βρύση που μπορεί να ανοίγει και να κλείνει κατά το δοκούν της κυβέρνησης. Είτε μια απόδειξη σε χρυσό είναι εξαργυρώσιμη, είτε δεν είναι· μόλις ανασταλεί η εξαργύρωση, δεν μπορούμε να μιλάμε για κανόνα του χρυσού, καθώς κάτι τέτοιο είναι εμπαιγμός.

Ένα ακόμη βήμα στην σταδιακή εξαφάνιση του χρυσού ως χρήμα ήταν η καθιέρωση του «κανόνα του χρυσού σε ράβδους» (gold bullion standard). Σύμφωνα με αυτό το σύστημα, το νόμισμα δεν ήταν πλέον εξαργυρώσιμο σε νομίσματα· μπορούσε να εξαργυρωθεί μόνο σε μεγάλες, υψηλής αξίας χρυσές ράβδους. Αυτό, στην ουσία, περιόρισε την εξαργύρωση σε χρυσό σε μια χούφτα ειδικευομένων στο εμπόριο στο εξωτερικό. Δεν υπήρχε πλέον πραγματικός κανόνας του χρυσού, αλλά οι κυβερνήσεις μπορούσαν ακόμη να διακηρύσσουν την προσήλωσή τους στον χρυσό. Οι ευρωπαϊκοί «κανόνες του χρυσού» της δεκαετίας του 1920 ήταν ψευδο-κανόνες αυτού του τύπου.

Τελικά, οι κυβερνήσεις εγκατέλειψαν τον χρυσό επίσημα και ολοκληρωτικά, μέσα σε μια καταιγίδα κατηγοριών εναντίον των ξένων και των «μη πατριωτών αποθησαυριστών χρυσού». Το κυβερνητικό χαρτί κατέστη πλέον το χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας – ο κανόνας του αναγκαστικού χρήματος (ο κανόνας του χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας). Μερικές φορές στο παρελθόν, χαρτί του Υπουργείου Οικονομικών αντί της Κεντρικής Τράπεζας έπαιξε το ρόλο του χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας (*fiat money*), ιδιαίτερα πριν από την ανάπτυξη ενός συστήματος κεντρικής τραπεζικής. Τα Αμερικανικά Κοντινένταλς, τα Γκρίνπακς και τα ομόλογα της Συνομοσπονδίας κατά την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου, τα γαλλικά assignats, ήταν όλα χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας που εκδώθηκε από τα Υπουργεία Οικονομικών. Αλλά είτε από το Υπουργείο Οικονομικών είτε από την Κεντρική Τράπεζα, το αποτέλεσμα της έκδοσης χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας είναι το ίδιο: το νομισματικό πρότυπο βρίσκεται πλέον στο έλεος της κυβέρνησης, και οι τραπεζικές καταθέσεις είναι εξαργυρώσιμες σε κυβερνητικό χαρτί.

11.

Χρήμα Αναγκαστικής Κυκλοφορίας (Fiat Money) και το Πρόβλημα του Χρυσού

Όταν μια χώρα εγκαταλείπει τον κανόνα του χρυσού και υιοθετεί τον κανόνα του χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας, αυξάνει τον αριθμό των «χρημάτων» που υπάρχουν. Εκτός από το εμπορευματικό χρήμα, τον χρυσό και τον άργυρο, εμφανίζονται πλέον ανεξάρτητα χρήματα που κατευθύνονται από κάθε κυβέρνηση, επιβάλλοντας τον δικό της αναγκαστικό κανόνα. Και όπως ο χρυσός και ο άργυρος έχουν μια συναλλαγματική ισοτιμία στην ελεύθερη αγορά, έτσι και η αγορά θα καθορίσει συναλλαγματικές ισοτιμίες για όλα τα διάφορα χρήματα. Σε έναν κόσμο χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας, κάθε νόμισμα, εφόσον επιτραπεί, θα κυμαίνεται ελεύθερα σε σχέση με όλα τα άλλα. Όπως έχουμε δει, για οποιαδήποτε δύο χρήματα η συναλλαγματική ισοτιμία καθορίζεται σύμφωνα με τις αναλογικές ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, οι οποίες με τη σειρά τους καθορίζονται από την αντίστοιχη προσφορά και ζήτηση για τα διάφορα νομίσματα. Όταν ένα νόμισμα αλλάζει χαρακτήρα και από απόδειξη χρυσού γίνεται σκέτο χαρτί, η εμπιστοσύνη στη σταθερότητα και την ποιότητά του κλονίζεται και η ζήτησή του μειώνεται. Επιπλέον, τώρα που το χαρτί έχει αποκοπεί από τον χρυσό, γίνεται φανερό η πολύ μεγαλύτερη ποσότητά του σε σχέση με την προηγούμενη κάλυψή του σε χρυσό. Με μεγαλύτερη προσφορά από τον χρυσό και μικρότερη ζήτηση, η αγοραστική του δύναμη —και συνεπώς η συναλλαγματική του ισοτιμία— υποτιμάται γρήγορα σε σχέση με τον χρυσό. Και επειδή η κυβέρνηση είναι εκ φύσεως πληθωριστική, θα συνεχίσει να υποτιμάται όσο περνά ο καιρός.

Μια τέτοια υποτίμηση είναι ιδιαίτερα ενοχλητική για την κυβέρνηση — και πλήττει τους πολίτες που προσπαθούν να εισάγουν αγαθά. Η ύπαρξη χρυσού στην οικονομία λειτουργεί ως διαρκής υπενθύμιση της κακής ποιότητας του κυβερνητικού χαρτιού και αποτελεί πάντα απειλή ότι θα αντικαταστήσει το χαρτί ως χρήμα της χώρας. Ακόμη και όταν η κυβέρνηση προσφέρει όλο το κύρος της και τους νόμους περί νομίμου μέσου πληρωμής για να στηρίξει το χαρτί αναγκαστικής κυκλοφορίας [που επέβαλε με νόμο του Κράτους στην αγορά], τα χρυσά νομίσματα στα χέρια του κοινού θα παραμένουν μόνιμη μομφή και απειλή για την εξουσία της κυβέρνησης επί του χρήματος της χώρας.

Στην πρώτη αμερικανική ύφεση, την περίοδο 1819–1821, τέσσερις δυτικές πολιτείες (Τενεσί, Κεντάκι, Ιλλινόις και Μιζούρι) ίδρυσαν κρατικές τράπεζες που εξέδιδαν χαρτί. Αυτές υποστηρίζονταν από διατάξεις περί νομίμου μέσου πληρωμής σε επίπεδο πολιτείας και ενίοτε από νομική απαγόρευση της υποτίμησης των χαρτονομισμάτων. Ωστόσο, όλα αυτά τα πειράματα, που

γεννήθηκαν με μεγάλες ελπίδες, κατέληξαν γρήγορα σε αποτυχία, καθώς το νέο χαρτί υποτιμήθηκε ραγδαία σε αμελητέα αξία. Τα σχέδια έπρεπε να εγκαταλειφθούν άμεσα.

Αργότερα, τα greenbacks κυκλοφόρησαν ως χαρτί αναγκαστικής κυκλοφορίας στον Βορρά κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου αλλά και μετά από αυτόν. Ωστόσο, στην Καλιφόρνια ο λαός αρνήθηκε να δεχθεί τα greenbacks και συνέχισε να χρησιμοποιεί τον χρυσό ως χρήμα του. Όπως επισήμανε ένας διακεκριμένος οικονομολόγος:

Στην Καλιφόρνια, όπως και στις υπόλοιπες πολιτείες, το χαρτί ήταν νόμιμο μέσο πληρωμής και γινόταν δεκτό για την εξόφληση δημόσιων οφειλών. Δεν υπήρχε καμία ιδιαίτερη δυσπιστία ή εχθρότητα απέναντι στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση. Ωστόσο, επικρατούσε ένα ισχυρό αίσθημα... υπέρ του χρυσού και εναντίον του χαρτιού... Κάθε οφειλέτης είχε το νόμιμο δικαίωμα να εξοφλήσει τα χρέη του με υποτιμημένο χαρτί. Αν όμως το έκανε, «σταμπαριζόταν» (ο πιστωτής συνήθιζε να τον καταγγέλλει δημόσια μέσω εφημερίδων) και ουσιαστικά υφίστατο κοινωνικό μποϊκοτάζ. Καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου, το χαρτί δεν κυκλοφορούσε καθόλου στην Καλιφόρνια. Οι κάτοικοι της πολιτείας διεξήγαν όλες τις συναλλαγές τους σε χρυσό, ενώ σε ολόκληρη την υπόλοιπη Αμερική χρησιμοποιούνταν μετατρέψιμο χαρτί.³⁸

Κατέστη προφανές στις κυβερνήσεις ότι δεν μπορούσαν να ανεχθούν να κατέχουν ή να φυλάσσουν οι πολίτες τον χρυσό τους. Η κυβέρνηση δεν θα μπορούσε ποτέ να θεμελιώσει την απόλυτη εξουσία της επί του νομίσματος μιας χώρας, αν οι άνθρωποι, σε στιγμές ανάγκης, είχαν τη δυνατότητα να απορρίψουν το έγχαρτο χρήμα και να στραφούν στον χρυσό ως πραγματικό τους χρήμα. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, οι κυβερνήσεις απαγόρευσαν την κατοχή χρυσού από τους πολίτες. Ο χρυσός, εκτός από ελάχιστες ποσότητες που επιτρέπονταν για βιομηχανική χρήση και τη δημιουργία κοσμημάτων, έχει πλέον εθνικοποιηθεί. Το να αξιώνει μάλιστα κανείς την επιστροφή της δημευμένης περιουσίας [του τότε δημευμένου χρυσού δηλαδή] του ευρέος κοινού θεωρείται σήμερα απελπιστικά οπισθοδρομικό και παλιομοδίτικο.³⁹

---

³⁸ Frank W. Taussig, *Principles of Economics*, 2nd ed. (New York: Macmillan, 1916), vol. I, σελ. 312. Επίσης βλέπε J.K. Upton, *Money in Politics*, 2nd ed. (Boston: Lothrop Publishing, 1895), σελ. 69 ff.

³⁹ Για μια εμβριθή ανάλυση των σταδίων με τα οποία η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών εθνικοποίησε τον χρυσό του λαού και κατήργησε τον χρυσό κανόνα το 1933, βλ. Gareth Garrett, *The People's Pottage* (Caldwell, Idaho: Caxton Printers, 1953), σελ. 15–41.

Χρήμα Αναγκαστικής Κυκλοφορίας (Fiat Money) και ο Νόμος του Gresham

Με την καθιέρωση του χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας και την απαγόρευση του χρυσού, ο δρόμος άνοιξε για πλήρη, κυβερνητικά ελεγχόμενο πληθωρισμό. Μόνο ένα ευρύ ανασταλτικό όριο παρέμενε: η τελική απειλή της υπερπληθωριστικής κατάρρευσης, του νομισματικού «κραχ». Ο υπερπληθωρισμός (hyper-inflation) εμφανίζεται όταν το κοινό συνειδητοποιεί ότι η κυβέρνηση έχει χάσει το παιχνίδι και ο πληθωρισμός καλπάζει κι έτσι αποφασίζει να αποφύγει τον πληθωριστικό φόρο επί των πόρων του ξοδεύοντας το χρήμα όσο πιο γρήγορα γίνεται, όσο ακόμη αυτό διατηρεί κάποια αξία. Μέχρι όμως να επέλθει ο υπερπληθωρισμός, η κυβέρνηση μπορεί πλέον να διαχειρίζεται το νόμισμα και τον πληθωρισμό ανενόχλητα. Ωστόσο, ανακύπτουν και νέες δυσκολίες. Όπως πάντα, η κυβερνητική παρέμβαση για την επίλυση ενός προβλήματος δημιουργεί πλήθος νέων, απροσδόκητων προβλημάτων. Σε έναν κόσμο χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας, κάθε χώρα έχει το δικό της νόμισμα. Ο διεθνής καταμερισμός εργασίας, που βασιζόταν σε ένα διεθνές νόμισμα (το χρυσό), έχει διαρραγεί και οι χώρες τείνουν να διαιρούνται σε αυτοδύναμες, αυτάρκειες μονάδες. Η έλλειψη νομισματικής βεβαιότητας διαταράσσει περαιτέρω το εμπόριο. Το βιοτικό επίπεδο σε κάθε χώρα μειώνεται ως εκ τούτου. Κάθε χώρα έχει ελεύθερα κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες με όλα τα άλλα νομίσματα. Μια χώρα που αυξάνει την ποσότητα του χρήματος περισσότερο από τις άλλες δεν φοβάται πλέον την απώλεια χρυσού· αντιμετωπίζει όμως άλλες δυσάρεστες συνέπειες. Η συναλλαγματική ισοτιμία του νομίσματός της πέφτει σε σχέση με τα ξένα νομίσματα. Αυτό δεν είναι μόνο ενοχλητικό, αλλά και ανησυχητικό για τους πολίτες της χώρας αυτής οι οποίοι ζουν υπό το φόβο περαιτέρω υποτίμησης. Επιπλέον, αυξάνεται σημαντικά το κόστος των εισαγόμενων αγαθών — κάτι που έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για χώρες που βασίζονται στο διεθνές εμπόριο.

Γι' αυτό, τα τελευταία χρόνια⁴⁰ οι κυβερνήσεις είχαν κινηθεί προς την κατάργηση των ελεύθερα κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών. Αντίθετα, καθόριζαν αυθαίρετες ισοτιμίες με άλλα νομίσματα. Ο νόμος του Gresham μας λέει ακριβώς ποιο είναι το αποτέλεσμα κάθε τέτοιου αυθαίρετου ελέγχου τιμών. Όποια ισοτιμία και αν καθοριστεί, δεν θα είναι η ισοτιμία της ελεύθερης αγοράς, αφού αυτή μπορεί να προσδιοριστεί μόνο ημέρα με την ημέρα στην αγορά. Συνεπώς, το ένα νόμισμα θα είναι πάντα τεχνητά υπερτιμημένο και το άλλο υποτιμημένο. Γενικά, οι κυβερνήσεις έχουν σκόπιμα υπερτιμήσει τα νομίσματά τους — για λόγους γοήτρου, αλλά και λόγω των συνεπειών που ακολουθούν. Όταν ένα νόμισμα υπερτιμάται με διάταγμα, οι άνθρωποι σπεύδουν να το

---

⁴⁰ ΣτΜ: Σημειωτέον ότι το έργο αυτό δημοσιεύθηκε το 1963

ανταλλάξουν με το υποτιμημένο νόμισμα σε αυτές τις ευνοϊκές τιμές· αυτό προκαλεί πλεόνασμα του υπερτιμημένου νομίσματος και έλλειψη του υποτιμημένου. Με λίγα λόγια, η ισοτιμία εμποδίζεται να κινηθεί ώστε να εξισορροπήσει την αγορά συναλλάγματος. Στον σημερινό κόσμο [ΣτΜ: 1963], τα ξένα νομίσματα έχουν γενικά υπερτιμηθεί σε σχέση με το δολάριο. Το αποτέλεσμα είναι το περίφημο φαινόμενο της «έλλειψης δολαρίου» — άλλη μια απόδειξη της λειτουργίας του νόμου του Gresham.

Οι ξένες χώρες, που διαμαρτύρονται για την «έλλειψη δολαρίου», την προκάλεσαν τελικά οι ίδιες με τις πολιτικές τους. Είναι μάλιστα πιθανό ότι οι κυβερνήσεις αυτές καλωσόρισαν αυτή την κατάσταση, διότι (α) τους έδινε πρόσχημα να απαιτούν αμερικανική οικονομική βοήθεια για να «αντιμετωπίσουν την έλλειψη δολαρίου στον ελεύθερο κόσμο» και (β) τους έδινε πρόσχημα να επιβάλλουν περιορισμούς στις εισαγωγές από την Αμερική. Η υποτίμηση του δολαρίου καθιστά τις εισαγωγές από την Αμερική τεχνητά φθηνές και τις εξαγωγές προς την Αμερική τεχνητά ακριβές. Το αποτέλεσμα είναι εμπορικό έλλειμμα και ανησυχία για την «αποστράγγιση δολαρίων». Η ξένη κυβέρνηση παρεμβαίνει τότε για να ανακοινώσει με θλίψη στους πολίτες της ότι δυστυχώς είναι αναγκαίο να επιβάλει περιορισμούς στις εισαγωγές: με το να χορηγεί άδειες στους εισαγωγείς και να καθορίζει τι θα εισάγεται «σύμφωνα με τις εθνικές ανάγκες». Για να επιβάλουν περιορισμούς στις εισαγωγές, πολλές κυβερνήσεις δημεύουν τα συναλλαγματικά αποθέματα των πολιτών τους, υποστηρίζοντας μια τεχνητά υψηλή αποτίμηση του εγχώριου νομίσματος αναγκάζοντας τους πολίτες να δεχθούν πολύ λιγότερα εγχώρια χρήματα [ανά μονάδα αλλοδαπού νομίσματος] από όσα θα μπορούσαν να αποκτήσουν στην ελεύθερη αγορά. Έτσι, το συνάλλαγμα, όπως και ο χρυσός, έχει εθνικοποιηθεί, ενώ οι εξαγωγείς τιμωρούνται. Σε χώρες όπου το εξωτερικό εμπόριο είναι ζωτικής σημασίας, αυτός ο κυβερνητικός «έλεγχος συναλλάγματος» επιβάλλει ουσιαστικά σοσιαλισμό στην οικονομία. Μια τεχνητή συναλλαγματική ισοτιμία δίνει έτσι στις χώρες πρόσχημα να απαιτούν ξένη βοήθεια και να επιβάλλουν σοσιαλιστικούς ελέγχους στο εμπόριο.

Σήμερα, ο κόσμος είναι εγκλωβισμένος σε ένα χαοτικό πλέγμα ελέγχων συναλλάγματος, νομισματικών συνασπισμών, περιορισμών στη μετατρεψιμότητα και πολλαπλών συστημάτων ισοτιμιών. Σε ορισμένες χώρες, μια «μαύρη αγορά» συναλλάγματος ενθαρρύνεται νομίμως για να διαπιστωθεί η πραγματική ισοτιμία, ενώ καθορίζονται τεχνητά πολλαπλές ισοτιμίες για διαφορετικούς τύπους συναλλαγών. Σχεδόν όλες οι χώρες βρίσκονται σε κανόνα χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας, αλλά δεν έχουν το θάρρος να το παραδεχθούν ευθέως, και γι' αυτό διακηρύσσουν τέτοιου είδους παραμύθια όπως «περιορισμένος κανόνας του χρυσού σε ράβδους». Στην πραγματικότητα, ο χρυσός δεν χρησιμοποιείται πλέον ως χρήμα, αλλά για να διευκολύνει τις κυβερνήσεις καθώς: (α) η σύνδεση της ισοτιμίας ενός νομίσματος με τον χρυσό διευκολύνει τον

υπολογισμό οποιασδήποτε συναλλαγματικής ισοτιμίας σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο νόμισμα, και (β) ο χρυσός εξακολουθεί να χρησιμοποιείται μεταξύ των κυβερνήσεων. Εφόσον οι ισοτιμίες είναι σταθερές, κάποιο αγαθό πρέπει να κινείται για να εξισορροπεί τις πληρωμές κάθε χώρας, και ο χρυσός είναι ο ιδανικός υποψήφιος. Με λίγα λόγια, ο χρυσός δεν είναι πλέον το χρήμα του κόσμου· είναι τώρα το χρήμα των κυβερνήσεων, που χρησιμοποιείται στις πληρωμές μεταξύ τους.

Είναι προφανές ότι το όνειρο των υπέρμαχων του πληθωρισμού είναι ένα είδος παγκόσμιου χάρτινου χρήματος, που θα χειρίζεται μια παγκόσμια κυβέρνηση και μια παγκόσμια Κεντρική Τράπεζα, αυξάνοντας την ποσότητά του παντού με κοινό ρυθμό. Αυτό το όνειρο παραμένει ακόμη σε μακρινό μέλλον [ΣτΜ: σημειωτέον ότι το βιβλίο γράφτηκε το 1963]· είμαστε ακόμη μακριά από μια παγκόσμια κυβέρνηση, και τα εθνικά νομισματικά προβλήματα είναι μέχρι στιγμής πολύ διαφορετικά και αντικρουόμενα για να επιτρέψουν την ενσωμάτωσή τους σε μία ενιαία μονάδα. Ωστόσο, ο κόσμος κινείται σταθερά προς αυτή την κατεύθυνση. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, για παράδειγμα, είναι καταρχήν ένας θεσμός σχεδιασμένος να ενισχύει τον εθνικό έλεγχο συναλλάγματος γενικά, και ιδιαίτερα την υποτίμηση του δολαρίου από ξένες χώρες. Το Ταμείο απαιτεί από κάθε χώρα-μέλος να καθορίζει την ισοτιμία του νομίσματός της και στη συνέχεια να συγκεντρώνει χρυσό και δολάρια για να τα δανείζει σε κυβερνήσεις που αντιμετωπίζουν έλλειψη σκληρού νομίσματος.

13.

Κυβέρνηση και Χρήμα

Πολλοί πιστεύουν ότι η ελεύθερη αγορά, παρά τα αναγνωρισμένα πλεονεκτήματά της, είναι εικόνα αταξίας και χάους. Τίποτα δεν «σχεδιάζεται», όλα είναι τυχαία. Αντίθετα, η κυβερνητική επιταγή φαίνεται απλή και σε πλήρη τάξη και αρμονία· εκδίδονται διατάγματα τα οποία εκτελούνται. Σε κανέναν άλλο τομέα της οικονομίας δεν είναι τόσο βαθιά ριζωμένος αυτός ο μύθος όσο στο πεδίο του χρήματος. Φαινομενικά, το χρήμα τουλάχιστον, πρέπει να τεθεί υπό αυστηρό κρατικό έλεγχο. Όμως το χρήμα είναι η καρδιά και το αίμα της οικονομίας· είναι το μέσο για κάθε συναλλαγή. Αν η κυβέρνηση κυριαρχήσει και υπαγορεύει εν σχέσει με το χρήμα, έχει ήδη καταλάβει ένα κρίσιμο φρούριο ελέγχου της οικονομίας και έχει εξασφαλίσει ένα ισχυρό εφιαλτήριο για τον πλήρη σοσιαλισμό. Έχουμε δει ότι μια ελεύθερη αγορά χρήματος, αντίθετα από τη κοινή πεποίθηση, δεν θα ήταν χαοτική· στην πραγματικότητα θα ήταν υπόδειγμα τάξης και αποτελεσματικότητας.

Τι έχουμε μάθει λοιπόν για την κυβέρνηση και το χρήμα; Έχουμε δει ότι, μέσα στους αιώνες, η κυβέρνηση έχει εισβάλει σιγά-σιγά, βήμα-βήμα στην ελεύθερη αγορά και έχει καταφέρει τον πλήρη έλεγχο του νομισματικού συστήματος. Έχουμε δει ότι κάθε νέος έλεγχος, ακόμη και όταν φαινόταν αθώος, έχει γεννήσει νέους και πιο εκτεταμένους ελέγχους. Έχουμε δει ότι οι κυβερνήσεις έχουν εκ φύσεως πληθωριστική φύση, διότι ο πληθωρισμός είναι ένας ιδιαίτερα ελκυστικός τρόπος απόκτησης εσόδων για το Κράτος και τις ομάδες που ευνοεί. Η αργή αλλά αναπόφευκτη κατάληψη των νομισματικών ηνιών έχει χρησιμοποιηθεί συνεπώς (α) για να επεκτείνει το πιστωτικό χρήμα στην οικονομία με ρυθμό που αποφασίζει η ίδια η κυβέρνηση· και (β) για να επιβάλει μια ανελεύθερη, σοσιαλιστική κατεύθυνση σε ολόκληρη την οικονομία.

Επιπλέον, η κυβερνητική ανάμειξη στο χρήμα δεν έχει φέρει μόνο ανυπολόγιστη τυραννία στον κόσμο· έχει φέρει χάος και όχι τάξη. Έχει κατακερματίσει την ειρηνική και παραγωγική παγκόσμια αγορά, θρυμματίζοντάς την σε χίλια κομμάτια, με το εμπόριο και τις επενδύσεις να καθίστανται δυσχερείς και να εμποδίζονται από αμέτρητους περιορισμούς, ελέγχους, τεχνητές ισοτιμίες, νομισματικές καταρρεύσεις κ.λπ. Έχει συμβάλει στην πρόκληση πολέμων μετατρέποντας έναν κόσμο ειρηνικής ανταλλαγής σε ζούγκλα ανταγωνιζόμενων νομισματικών μπλοκ. Με λίγα λόγια, διαπιστώνουμε ότι η βία και ο εξαναγκασμός, στο χρήμα όπως και σε κάθε άλλο ζήτημα, δεν φέρνουν τάξη, αλλά σύγκρουση και χάος.

IV.

Η ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Από την έκδοση της πρώτης έκδοσης αυτού του βιβλίου, τα «κοτόπουλα» των νομισματικών παρεμβατιστών έχουν επιστρέψει στο κοτέτσι κι έχουν κουρνιάσει.

Η παγκόσμια νομισματική κρίση του Φεβρουαρίου–Μαρτίου 1973, ακολουθούμενη από την απότομη πτώση του δολαρίου τον Ιούλιο, δεν ήταν τίποτα περισσότερο παρά η πιο πρόσφατη σε μια επιταχυνόμενη σειρά κρίσεων που αποτελούν πραγματικό εγχειρίδιο εφαρμογής της ανάλυσής μας σχετικά με τις αναπόφευκτες συνέπειες της κυβερνητικής παρέμβασης στο νομισματικό σύστημα. Μετά από κάθε κρίση που προσωρινά «μπαλώνεται» με μια πρόχειρη λύση, οι κυβερνήσεις της Δύσης ανακοινώνουν θριαμβευτικά ότι το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα έχει πλέον τεθεί σε στέρεες βάσεις και ότι οι νομισματικές κρίσεις έχουν πια λυθεί οριστικά. Ο Πρόεδρος Νίξον έφτασε μάλιστα να χαρακτηρίσει τη Συμφωνία Smithsonian Agreement της 18ης Δεκεμβρίου 1971 ως «τη μεγαλύτερη νομισματική συμφωνία στην ιστορία του κόσμου» — μόνο για να δει αυτή τη «μεγαλύτερη συμφωνία όλων» να καταρρέει μέσα σε λίγο περισσότερο από έναν χρόνο. Κάθε «λύση» έχει καταρρεύσει ακόμη πιο γρήγορα από την προηγούμενη.

Για να κατανοήσουμε το σημερινό νομισματικό χάος, πρέπει να παρακολουθήσουμε συνοπτικά τις διεθνείς νομισματικές εξελίξεις του 20ού αιώνα και να δούμε πώς κάθε σειρά από πληθωριστικές (μη υγιείς) παρεμβάσεις κατέρρευσε από τα εγγενή της προβλήματα, προετοιμάζοντας παράλληλα το έδαφος για έναν νέο γύρο παρεμβάσεων. Η ιστορία της παγκόσμιας νομισματικής τάξης στον 20ό αιώνα μπορεί να χωριστεί σε εννέα φάσεις. Ας τις εξετάσουμε μία προς μία.

1.

Φάση I:

Ο Κλασικός Κανόνας του Χρυσού, 1815-1914

Μπορούμε να κοιτάξουμε πίσω στον «κλασικό» κανόνα του χρυσού, τον δυτικό κόσμο του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα και να δούμε κυριολεκτικά και μεταφορικά τη Χρυσή Εποχή.

Με εξαίρεση το ενοχλητικό πρόβλημα του αργύρου, ολόκληρος ο κόσμος βρισκόταν στον κανόνα του χρυσού. Αυτό σήμαινε ότι κάθε εθνικό νόμισμα (το δολάριο, η λίρα, το φράγκο κ.λπ.) δεν ήταν παρά ένα όνομα για ένα ορισμένο, σταθερό βάρος χρυσού. Το «δολάριο», για παράδειγμα, οριζόταν ως 1/20 της ουγγιάς χρυσού, η λίρα στερλίνα ως ελαφρώς λιγότερο από 1/4 της ουγγιάς χρυσού, και ούτω καθεξής. Αυτό σήμαινε ότι οι «συναλλαγματικές ισοτιμίες» μεταξύ των διαφόρων εθνικών νομισμάτων ήταν σταθερές, όχι επειδή επιβάλλονταν αυθαίρετα από την κυβέρνηση, αλλά με τον ίδιο τρόπο που μια λίβρα βάρους ορίζεται ως ίση με δεκαέξι ουγγιές.

Ο διεθνής κανόνας του χρυσού σήμαινε ότι τα οφέλη της ύπαρξης ενός ενιαίου χρήματος επεκτείνονταν σε ολόκληρο τον κόσμο. Ένας από τους λόγους για την ανάπτυξη και την ευημερία των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν το γεγονός ότι απολαμβάναμε ένα ενιαίο χρήμα σε ολόκληρη τη χώρα. Είχαμε κανόνα του χρυσού σε όλη την επικράτεια και δεν υποφέραμε από το χάος που θα δημιουργούσε το ενδεχόμενο κάθε πόλη και κάθε κομητεία να εκδίδει το δικό της χρήμα, το οποίο θα κυμαινόταν σε σχέση με τα χρήματα όλων των άλλων πόλεων και κομητειών. Ο 19ος αιώνας μας έδειξε τα οφέλη ενός ενιαίου [υγιούς] χρήματος σε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο. Ένα ενιαίο χρήμα διευκόλυνε την ελευθερία του εμπορίου, των επενδύσεων και των ταξιδιών σε όλη αυτή την περιοχή όπου ανθούσε το εμπόριο, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη του διεθνούς καταμερισμού εργασίας και εξειδίκευσης.

Πρέπει να τονιστεί ότι ο χρυσός δεν επιλέχθηκε αυθαίρετα από τις κυβερνήσεις ως νομισματικός κανόνας. Ο χρυσός είχε αναδειχθεί επί σειρά αιώνων στην ελεύθερη αγορά ως το καλύτερο χρήμα· ως το εμπόρευμα που παρείχε το πιο σταθερό και επιθυμητό νομισματικό μέσο. Πάνω από όλα, η προσφορά και η παραγωγή χρυσού ήταν υποκείμενες αποκλειστικά στις δυνάμεις της αγοράς και όχι στην αυθαίρετη πρέσα εκτύπωσης χαρτονομισμάτων της κυβέρνησης.

Ο διεθνής κανόνας του χρυσού παρείχε έναν αυτόματο μηχανισμό της αγοράς για τον έλεγχο και περιορισμό του πληθωριστικού δυναμικού της κυβέρνησης. Παρείχε επίσης έναν αυτόματο

μηχανισμό για τη διατήρηση της ισορροπίας του ισοζυγίου πληρωμών κάθε χώρας. Όπως επισήμανε ο φιλόσοφος και οικονομολόγος Ντέιβιντ Χιουμ στα μέσα του 18ου αιώνα, αν μια χώρα, ας πούμε η Γαλλία, επεκτείνει την προσφορά χάρτινων φράγκων, οι τιμές ανεβαίνουν· τα αυξανόμενα εισοδήματα σε χάρτινα φράγκα ενθαρρύνουν τις εισαγωγές από το εξωτερικό, οι οποίες ενισχύονται περαιτέρω από το γεγονός ότι οι τιμές των εισαγόμενων αγαθών είναι τώρα σχετικά φθηνότερες από τις εγχώριες τιμές. Ταυτόχρονα, οι υψηλότερες εγχώριες τιμές αποθαρρύνουν τις εξαγωγές· το αποτέλεσμα είναι έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών, το οποίο πρέπει να εξοφληθεί καθώς οι ξένες χώρες εξαργυρώνουν φράγκα σε χρυσό. Η εκροή χρυσού σημαίνει ότι η Γαλλία πρέπει τελικά να ελαττώσει την υπερβολική προσφορά χάρτινων φράγκων για να αποτρέψει την απώλεια όλου του χρυσού της. Αν η επέκταση έχει λάβει τη μορφή τραπεζικών καταθέσεων, τότε οι γαλλικές τράπεζες πρέπει να ελαττώσουν τα δάνεια και τις καταθέσεις τους για να αποφύγουν την πτώχευση, καθώς οι ξένοι απαιτούν την εξαργύρωση των καταθέσεών τους σε χρυσό. Η ελάττωση αυτή μειώνει τις εγχώριες τιμές και δημιουργεί πλεόνασμα εξαγωγών, αντιστρέφοντας έτσι την εκροή χρυσού, μέχρις ότου τα επίπεδα τιμών εξισορροπηθούν στη Γαλλία και στις υπόλοιπες χώρες.

Είναι αλήθεια ότι οι παρεμβάσεις των κυβερνήσεων πριν από τον 19ο αιώνα εξασθένησαν την ταχύτητα αυτού του μηχανισμού της αγοράς και επέτρεψαν την ύπαρξη ενός οικονομικού κύκλου επέκτασης (αύξησης της ποσότητας του χρήματος) και ύφεσης μέσα στο πλαίσιο του κανόνα του χρυσού. Αυτές οι παρεμβάσεις ήταν ιδιαίτερα: το μονοπώλιο της κυβέρνησης στην κοπή νομισμάτων, οι νόμοι περί νομίμου μέσου πληρωμής, η δημιουργία χάρτινου χρήματος και η θέση σε λειτουργία της πληθωριστικής τραπεζικής που υποστηριζόταν από κάθε κυβέρνηση. Αλλά ενώ αυτές οι παρεμβάσεις επιβράδυναν τις προσαρμογές της αγοράς, οι προσαρμογές αυτές ήταν και αυτές που ήταν τελικά οι υπεύθυνες για την κατάσταση. Έτσι, ενώ ο κλασικός κανόνας του χρυσού του 19ου αιώνα δεν ήταν τέλειος και επέτρεπε σχετικά μικρούς κύκλους άνθισης και κρίσης, παρέμεινε μακράν το καλύτερο νομισματικό σύστημα που έχει γνωρίσει ποτέ ο κόσμος — ένα σύστημα που λειτουργούσε, που δεν άφηνε τους οικονομικούς κύκλους να ξεφύγουν από τον έλεγχο και που επέτρεψε την ανάπτυξη του ελεύθερου διεθνούς εμπορίου, των συναλλαγών και των επενδύσεων.⁴¹

---

⁴¹ Για μια πρόσφατη μελέτη του κλασικού χρυσού κανόνα και μια ιστορική ανάλυση των αρχικών φάσεων της αποσύνθεσής του κατά τον εικοστό αιώνα, βλέπε Melchior Palyi, *The Twilight of Gold, 1914–1936* (Chicago: Henry Regnery, 1972).

2.

Φάση II:

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και Μετά

Αν ο κλασικός κανόνας του χρυσού λειτουργούσε τόσο καλά, γιατί κατέρρευσε;

Κατέρρευσε επειδή οι κυβερνήσεις ανέλαβαν την ευθύνη να τηρούν τις νομισματικές τους υποσχέσεις, να εξασφαλίζουν δηλαδή ότι οι λίρες, τα δολάρια, τα φράγκα κ.λπ. θα ήταν πάντοτε εξαργυρώσιμα σε χρυσό, όπως είχαν δεσμευτεί οι ίδιες και το ελεγχόμενο από αυτές τραπεζικό σύστημα. Δεν ήταν ο χρυσός που απέτυχε· ήταν η ανοησία να πιστέψουμε ότι οι κυβερνήσεις θα τηρούσαν τις υποσχέσεις τους.

Κατά τη διεξαγωγή του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, κάθε κυβέρνηση που συμμετείχε σε αυτόν αναγκάστηκε να επεκτείνει μαζικά την προσφορά χάρτινου και τραπεζικού χρήματος. Ο πληθωρισμός ήταν τόσο έντονος και καλπάζων, ώστε οι εμπόλεμες κυβερνήσεις ήταν αδύνατο να τηρήσουν τις δεσμεύσεις τους και, λίγο μετά την είσοδό τους στον πόλεμο, «εγκατέλειψαν τον κανόνα του χρυσού» — δηλαδή κήρυξαν ουσιαστικά πτώχευση. Όλες, εκτός από τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες μπήκαν στον πόλεμο αργά και δεν επέκτειναν την προσφορά δολαρίων σε βαθμό που θα απειλούνταν η εξαργυρωσιμότητά τους. Με την εξαίρεση των Ηνωμένων Πολιτειών, ο υπόλοιπος κόσμος υπέστη αυτό που ορισμένοι οικονομολόγοι σήμερα αποκαλούν «νιρβάνα» των ελεύθερα κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, ανταγωνιστικές υποτιμήσεις, πολεμικά νομισματικά μπλοκ, ελέγχους συναλλάγματος, δασμούς και περιορισμούς, καθώς και την πλήρη κατάρρευση του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων. Τα φουσκωμένα από τον πληθωρισμό εθνικά νομίσματα όπως λίρες, φράγκα, μάρκα κ.λπ. υποτιμήθηκαν σε σχέση με τον χρυσό και το δολάριο· νομισματικό χάος επικράτησε σε ολόκληρο τον κόσμο.

Ευτυχώς, εκείνη την εποχή, ήταν λίγοι οι οικονομολόγοι που χαιρέτιζαν αυτή την κατάσταση ως νομισματικό ιδεώδες. Υπήρξε γενική παραδοχή ότι η Φάση II αποτέλεσε την είσοδο στη διεθνή καταστροφή, και πολιτικοί και οικονομολόγοι άρχισαν να αναζητούν τρόπους για να αποκαταστήσουν τη σταθερότητα και την ελευθερία του κλασικού κανόνα του χρυσού.

3.

Φάση III:

Ο Χρυσός Κανόνας Συναλλάγματος (Βρετανία και Ηνωμένες Πολιτείες) 1926-1931

Πώς θα μπορούσε να επιστρέψει κανείς στη Χρυσή Εποχή;

Το λογικό και συνετό θα ήταν να αναγνωριστούν τα πραγματικά δεδομένα: η υποτίμηση της λίρας, του φράγκου, του μάρκου κ.λπ., και να επιστρέψει ο κόσμος στον κανόνα του χρυσού με επανακαθορισμένες ισοτιμίες που θα ανταποκρίνονταν στην τότε υφιστάμενη προσφορά χρήματος και στα υφιστάμενα επίπεδα τιμών. Η βρετανική λίρα, για παράδειγμα, παραδοσιακά οριζόταν σε βάρος που την καθιστούσε ίση με 4,86 δολάρια. Ωστόσο, στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο πληθωρισμός στη Βρετανία είχε ρίξει τη λίρα σε περίπου 3,50 δολάρια στην ελεύθερη αγορά συναλλάγματος. Παρόμοια υποτίμηση είχαν υποστεί και τα άλλα νομίσματα. Η συνετή πολιτική θα ήταν η Βρετανία να επιστρέψει στον χρυσό περίπου στα 3,50 δολάρια, και οι υπόλοιπες χώρες των οποίων τα νομίσματά τους είχαν χάσει την αξία τους εξαιτίας του πληθωρισμού που δημιόργησαν, να κάνουν το ίδιο. Η Φάση I θα μπορούσε να αποκατασταθεί ομαλά και γρήγορα. Αντ' αυτού, οι Βρετανοί πήραν την μοιραία απόφαση να επιστρέψουν στον χρυσό στην παλιά ισοτιμία των 4,86 δολαρίων.⁴² Το έκαναν για λόγους εθνικού «γοήτρου» και σε μια μάταιη προσπάθεια να επαναφέρουν το Λονδίνο ως το παγκόσμιο κέντρο «σκληρού χρήματος». Για να πετύχει κάτι τέτοιο όμως, η Βρετανία θα έπρεπε να προχωρήσει σε σκληρή αποπληθωριστική πολιτική, συστέλλοντας δραστικά την προσφορά χρήματος και τα επίπεδα τιμών, διότι με μια λίρα στα 4,86 δολάρια οι βρετανικές τιμές εξαγωγών ήταν υπερβολικά υψηλές για να είναι ανταγωνιστικές στις παγκόσμιες αγορές. Όμως ο αποπληθωρισμός ήταν πλέον πολιτικά αδύνατος. Η ανάπτυξη των συνδικάτων, ενισχυμένη από ένα πανεθνικό σύστημα επιδομάτων ανεργίας, είχε καταστήσει τις μισθολογικές απολαβές άκαμπτες προς τα κάτω. Για να αποπληθωρίσει, η βρετανική κυβέρνηση θα έπρεπε να ανατρέψει την επέκταση του κράτους πρόνοιας. Στην πραγματικότητα, οι Βρετανοί ήθελαν να συνεχίσουν να επεκτείνουν το χρήμα και τις τιμές. Ως αποτέλεσμα του συνδυασμού πληθωρισμού με επιστροφή σε υπερτιμημένη ισοτιμία, οι βρετανικές εξαγωγές ήταν σε ύφεση καθ' όλη τη δεκαετία του 1920 ενώ η ανεργία ήταν μεγάλη σε μια περίοδο κατά την οποία ο υπόλοιπος κόσμος βίωνε οικονομική άνθηση.

---

⁴² Για μια λεπτομερή ανάλυση του μοιραίου βρετανικού λάθους και των συνεπειών του που οδήγησαν στην οικονομική κρίση του 1929, βλέπε Lionel Robbins, *The Great Depression* (New York: Macmillan, 1934).

Πώς προσπάθησαν οι Βρετανοί να έχουν και την πίτα ολόκληρη και τον σκύλο χορτάτο; Δημιουργώντας ένα νέο διεθνές νομισματικό σύστημα που θα παρέσυρε ή θα εξανάγκαζε άλλες κυβερνήσεις είτε να αυξήσουν την ποσότητα του εθνικού τους χρήματος είτε να επιστρέψουν στον χρυσό με υπερτιμημένες ισοτιμίες για τα δικά τους νομίσματα, πλήττοντας έτσι τις δικές τους εξαγωγές και επιδοτώντας τις εισαγωγές από τη Βρετανία. Ακριβώς αυτό έκανε η Βρετανία, αναλαμβάνοντας την ηγεσία στη Διάσκεψη της Γένοβας το 1922 για τη δημιουργία του νέου διεθνούς νομισματικού συστήματος: του χρυσού κανόνα συναλλάγματος (gold-exchange standard).

Το σύστημα του χρυσού κανόνα συναλλάγματος λειτουργούσε ως εξής: Οι Ηνωμένες Πολιτείες παρέμειναν στον κλασικό κανόνα του χρυσού, εξαργυρώνοντας δολάρια σε χρυσό. Η Βρετανία και οι υπόλοιπες χώρες της Δύσης, όμως, επέστρεψαν σε έναν ψευδο-κανόνα — η Βρετανία το 1926 και οι άλλες χώρες περίπου την ίδια εποχή. Οι βρετανικές λίρες και τα άλλα νομίσματα δεν ήταν πλέον εξαργυρώσιμα σε χρυσά νομίσματα, αλλά μόνο σε μεγάλες χρυσές ράβδους, κατάλληλες μόνο για διεθνείς συναλλαγές. Αυτό εμπόδιζε τους απλούς πολίτες της Βρετανίας και των άλλων ευρωπαϊκών χωρών να χρησιμοποιούν χρυσό στην καθημερινή τους ζωή και επέτρεπε ευρύτερο βαθμό πληθωρισμού έγχαρτου και τραπεζικού χρήματος.

Επιπλέον, η Βρετανία εξαργύρωνε τις λίρες όχι μόνο σε χρυσό αλλά και σε δολάρια, ενώ οι άλλες χώρες εξαργύρωναν τα νομίσματά τους όχι σε χρυσό αλλά σε λίρες Αγγλίας. Οι περισσότερες από αυτές τις χώρες πείστηκαν από τη Βρετανία να επιστρέψουν στον χρυσό με υπερτιμημένες ισοτιμίες. Το αποτέλεσμα ήταν μια πυραμίδα: δολάρια πάνω στον χρυσό, βρετανικές λίρες πάνω στα δολάρια και άλλα ευρωπαϊκά νομίσματα πάνω στις λίρες — το σύστημα του χρυσού κανόνα συναλλάγματος, με το δολάριο και τη λίρα ως τα δύο «νομίσματα κλειδιά».

Όταν η Βρετανία επέκτεινε το χρήμα και παρουσίαζε έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών, ο μηχανισμός του κανόνα του χρυσού δεν λειτουργούσε πλέον για να περιορίσει γρήγορα τον βρετανικό πληθωρισμό. Αντί να εξαργυρώνουν τις λίρες σε χρυσό, οι άλλες χώρες τις κρατούσαν και επέκτειναν το δικό τους χρήμα πάνω σε αυτές. Έτσι, η Βρετανία και η Ευρώπη μπόρεσαν να αυξήσουν την ποσότητα του χρήματος ανεξέλεγκτα, και τα βρετανικά ελλείμματα συσσωρεύονταν χωρίς τον περιορισμό που επέβαλλε η πειθαρχία της αγοράς στον κανόνα του χρυσού. Όσον αφορά τις Ηνωμένες Πολιτείες, η Βρετανία κατάφερε να τις πείσει να τυπώσουν δολάρια, ώστε να μην χάσουν πολλά δολαριακά αποθέματα ή χρυσό προς τις ΗΠΑ.

Το ουσιαστικό πρόβλημα του χρυσού κανόνα συναλλάγματος είναι ότι δεν θα μπορούσε να διαρκέσει. Ο λογαριασμός θα έπρεπε τελικά να πληρωθεί, αλλά μόνο μέσα από μια καταστροφική αντίδραση στο μακρόχρονο πληθωριστικό boom. Καθώς οι υποχρεώσεις σε στεργλίνες

συσσωρεύονταν στη Γαλλία, στις Ηνωμένες Πολιτείες και αλλού, η παραμικρή απώλεια εμπιστοσύνης στην όλο και πιο εύθραυστη και πρόχειρα χτισμένη πληθωριστική δομή ήταν βέβαιο ότι θα οδηγούσε σε γενική κατάρρευση. Ακριβώς αυτό συνέβη το 1931. Η αποτυχία υπερπληθωρισμένων τραπεζών σε όλη την Ευρώπη και η προσπάθεια της «σκληρής» Γαλλίας να εξαργυρώσει τις από στερλίνες απαιτήσεις της σε χρυσό οδήγησαν τη Βρετανία στην πλήρη εγκατάλειψη του κανόνα του χρυσού. Σύντομα ακολούθησαν και οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες.

4.

Φάση IV:

Ελεύθερα Κυμαινόμενα Νομίσματα Αναγκαστικής Κυκλοφορίας, 1931-1945

Ο κόσμος είχε επιστρέψει στο νομισματικό χάος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με τη διαφορά ότι τώρα η ελπίδα για επιστροφή στον χρυσό φαινόταν σχεδόν ανύπαρκτη. Η διεθνής οικονομική τάξη είχε διαλυθεί σε ένα χάος καθαρών και βρώμικων κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, ανταγωνιστικών υποτιμήσεων, ελέγχων συναλλάγματος και εμπορικών φραγμών. Μαίνονταν διεθνείς οικονομικοί και νομισματικοί πόλεμοι μεταξύ νομισμάτων και νομισματικών μπλοκ. Το διεθνές εμπόριο και οι επενδύσεις είχαν ουσιαστικά σταματήσει, ενώ το εμπόριο γινόταν πλέον μέσω κυβερνητικών συμφωνιών αντιπραγματισμού, με τις κυβερνήσεις να ανταγωνίζονται και να συγκρούονται η μία με την άλλη. Ο υπουργός Εξωτερικών Cordell Hull επανειλημμένα τόνιζε ότι αυτές οι νομισματικές και οικονομικές συγκρούσεις της δεκαετίας του 1930 ήταν η κύρια αιτία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες παρέμειναν στον κανόνα του χρυσού για δύο χρόνια και στη συνέχεια, το 1933–34, εγκατέλειψαν τον κλασικό κανόνα του χρυσού σε μια μάταιη προσπάθεια να ξεφύγουν από την ύφεση. Οι Αμερικανοί πολίτες δεν μπορούσαν πλέον να εξαργυρώνουν δολάρια σε χρυσό και τους απαγορεύθηκε ακόμη και η κατοχή χρυσού, είτε εντός είτε εκτός Αμερικής. Ωστόσο, μετά το 1934 οι ΗΠΑ παρέμειναν σε μια ιδιόμορφη νέα μορφή κανόνα του χρυσού, όπου το δολάριο —τώρα επανακαθορισμένο σε 1/35 της ουγγιάς χρυσού— ήταν εξαργυρώσιμο σε χρυσό μόνο προς ξένες κυβερνήσεις και Κεντρικές Τράπεζες. Ένας ισχυρός δεσμός με τον χρυσό παρέμενε λοιπόν. Επιπλέον, το νομισματικό χάος στην Ευρώπη οδήγησε σε μαζική εισροή χρυσού προς το μοναδικό σχετικά ασφαλές νομισματικό καταφύγιο: τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Το χάος και ο ανεξέλεγκτος οικονομικός πόλεμος της δεκαετίας του 1930 αναδεικνύει ένα σημαντικό μάθημα: το σοβαρό πολιτικό ελάττωμα (πέρα από τα καθαρά οικονομικά προβλήματα) του

νομισματικού σχεδίου της Σχολής Friedman-Σικάγο για ελεύθερα κυμαινόμενα νομίσματα αναγκαστικής κυκλοφορίας. Αυτό που προτείνουν οι οπαδοί του Friedman —στο όνομα της ελεύθερης αγοράς!— είναι να κοπούν πλήρως όλοι οι δεσμοί με τον χρυσό, να αφηθεί ο απόλυτος έλεγχος κάθε εθνικού νομίσματος στα χέρια της κεντρικής κυβέρνησης που εκδίδει χαρτί ως νόμιμο μέσο πληρωμής, και στη συνέχεια κάθε κυβέρνηση να αφήνει το νόμισμά της να κυμαίνεται ελεύθερα έναντι όλων των άλλων κυβερνητικών νομισμάτων, ενώ παράλληλα δε θα επεκτείνει υπερβολικά την προσφορά του. Το σοβαρό πολιτικό ελάττωμα είναι ότι παραδίδεται ο συνολικός έλεγχος της προσφοράς χρήματος στο Εθνικό Κράτος και στη συνέχεια ελπίζουμε ότι το Κράτος θα απόσχει ή δε θα καταραστεί συτην την εξουσία. Και επειδή πάντα γίνεται κατάχρηση της εξουσίας — συμπεριλαμβανομένης της εξουσίας νόμιμης πλαστογράφησης—, είναι προφανές ότι αυτό το πρόγραμμα εκπονήθηκε από κρατιστές και αφελείς.

Έτσι, η καταστροφική εμπειρία της Φάσης IV —ο κόσμος του κυβερνητικού χάρτινου χρήματος και του οικονομικού πολέμου της δεκαετίας του 1930— οδήγησε τις αμερικανικές αρχές να υιοθετήσουν ως κύριο οικονομικό πολεμικό τους στόχο στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο την αποκατάσταση ενός βιώσιμου διεθνούς νομισματικού συστήματος, πάνω στο οποίο θα μπορούσε να οικοδομηθεί μια αναγέννηση του παγκόσμιου εμπορίου και οι καρποί του διεθνούς καταμερισμού εργασίας.

5.

Φάση V:

Μπρέτον Γουντς και ο Νέος Χρυσός

Κανόνας Συναλλάγματος (Ηνωμένες Πολιτείες)

1945-1968

Το νέο διεθνές νομισματικό σύστημα σχεδιάστηκε και επεβλήθη από τις Ηνωμένες Πολιτείες σε μια διεθνή νομισματική διάσκεψη στο Bretton Woods του Νιου Χάμσαϊρ, στα μέσα του 1944, και επικυρώθηκε από το Κογκρέσο τον Ιούλιο του 1945. Αν και το σύστημα του Bretton Woods λειτούργησε πολύ καλύτερα από την καταστροφή της δεκαετίας του 1930, λειτούργησε μόνο ως μια νέα πληθωριστική αναβίωση του χρυσού κανόνα συναλλάγματος της δεκαετίας του 1920 —και, όπως και τότε, το σύστημα ζούσε μόνο με δανεικό χρόνο.

Το νέο σύστημα ήταν ουσιαστικά ο χρυσός κανόνας συναλλάγματος της δεκαετίας του 1920, με τη διαφορά ότι το δολάριο είχε εκτοπίσει τη βρετανική λίρα ως ένα από τα «νομίσματα κλειδιά». Τώρα το δολάριο, ορισμένο σε 1/35 της συγγιάς χρυσού, ήταν το μοναδικό νόμισμα κλειδί. Η άλλη διαφορά από τη δεκαετία του 1920 ήταν ότι το δολάριο δεν ήταν πλέον εξαργυρώσιμο σε χρυσό για τους Αμερικανούς πολίτες· αντίθετα, συνεχίστηκε το σύστημα της δεκαετίας του 1930, με το δολάριο εξαργυρώσιμο σε χρυσό μόνο προς ξένες κυβερνήσεις και τις Κεντρικές τους Τράπεζες. Μόνο οι κυβερνήσεις —και όχι ιδιώτες— είχαν το προνόμιο να εξαργυρώνουν δολάρια σε χρυσό. Στο σύστημα του Bretton Woods, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχτιζαν πυραμίδα δολαρίων (σε χαρτί και σε τραπεζικές καταθέσεις) πάνω στον χρυσό, τον οποίο μπορούσαν να εξαργυρώνουν οι ξένες κυβερνήσεις· ενώ όλες οι άλλες κυβερνήσεις κρατούσαν δολάρια ως βασικό τους αποθεματικό και έχτιζαν πυραμίδα τα δικά τους νομίσματα πάνω στα δολάρια. Και επειδή οι ΗΠΑ ξεκίνησαν την μεταπολεμική περίοδο με τεράστιο απόθεμα χρυσού (περίπου 25 δισεκατομμύρια δολάρια), υπήρχε ευρύ περιθώριο για την πυραμίδα δολαρίων. Επιπλέον, το σύστημα μπορούσε να «λειτουργήσει» για ένα διάστημα, διότι όλα τα νομίσματα του κόσμου επέστρεψαν στο νέο σύστημα στις προπολεμικές τους ισοτιμίες, οι περισσότερες από τις οποίες ήταν υπερτιμημένες σε σχέση με τον πληθωρισμό και την υποτίμηση που είχαν υποστεί. Η υπερπληθωρισμένη λίρα στερλίνα, για παράδειγμα, επέστρεψε στα 4,86 δολάρια, παρότι η αγοραστική της δύναμη ήταν πολύ χαμηλότερη. Επειδή το δολάριο ήταν τεχνητά υποτιμημένο και τα περισσότερα άλλα νομίσματα υπερτιμημένα το 1945, το δολάριο έγινε σπάνιο και ο κόσμος υπέφερε από την λεγόμενη «έλλειψη δολαρίου», την οποία υποτίθεται ότι ήταν υποχρεωμένος να καλύψει ο Αμερικανός φορολογούμενος με τη μορφή βοήθειας προς ξένες χώρες. Με λίγα λόγια, το πλεόνασμα εξαγωγών που απολάμβανε το υποτιμημένο αμερικανικό δολάριο χρηματοδοτούνταν εν μέρει από τον δυστυχή Αμερικανό φορολογούμενο υπό μορφή βοήθειας σε ξένες χώρες.

Με ευρύ περιθώριο για πληθωρισμό πριν επέλθει η τιμωρία, η αμερικανική κυβέρνηση ξεκίνησε την μεταπολεμική πολιτική της συνεχούς νομισματικής επέκτασης —πολιτική που ακολουθεί χαρούμενα έκτοτε. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, ο συνεχιζόμενος αμερικανικός πληθωρισμός άρχισε να αντιστρέφει το ισοζύγιο του διεθνούς εμπορίου. Ενώ οι ΗΠΑ επέκτειναν το χρήμα και την πίστωση, οι μεγάλες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις —πολλές από τις οποίες επηρεάζονταν από νομισματικούς συμβούλους της Αυστριακής Σχολής οικονομικής σκέψης— ακολούθησαν σχετικά «σκληρή» νομισματική πολιτική (π.χ. Δυτική Γερμανία, Ελβετία, Γαλλία, Ιταλία). Η έντονα πληθωριστική Βρετανία αναγκάστηκε λόγω της εκροής δολαρίων να υποτιμήσει τη λίρα σε πιο ρεαλιστικά επίπεδα (για ένα διάστημα έφτασε περίπου στα 2,40 δολάρια). Όλα αυτά, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη

παραγωγικότητα της Ευρώπης και αργότερα της Ιαπωνίας, οδήγησαν σε συνεχή ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών των ΗΠΑ.

Καθώς πέρασαν τα χρόνια και συγκεκριμένα οι δεκαετίες του 1950 και του 1960, οι ΗΠΑ γίνονταν όλο και πιο πληθωριστικές, τόσο απόλυτα όσο και σχετικά με την Ιαπωνία και τη Δυτική Ευρώπη. Αλλά ο κλασικός κανόνας του χρυσού ως έλεγχος του πληθωρισμού —ιδιαίτερα του αμερικανικού— είχε εξαφανιστεί. Οι κανόνες του Bretton Woods προέβλεπαν ότι οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες έπρεπε να συσσωρεύουν τα αποθεματικά τους σε δολάρια και μάλιστα να χρησιμοποιούν αυτά τα δολάρια ως βάση για να επεκτείνουν το δικό τους χρήμα και πιστώσεις.

Όμως, καθώς προχωρούσαν οι δεκαετίες του 1950 και του 1960, οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης με το «σκληρότερο» χρήμα (αλλά και η Ιαπωνία) άρχισαν να δυσανασχετούν που αναγκάζονταν να συσσωρεύουν δολάρια που γίνονταν όλο και πιο υπερτιμημένα αντί υποτιμημένα. Καθώς η αγοραστική δύναμη —και άρα η πραγματική αξία— των δολαρίων έπεφτε, τα δολάρια γίνονταν όλο και πιο ανεπιθύμητα από τις ξένες κυβερνήσεις. Ωστόσο, ήταν παγιδευμένες σε ένα σύστημα που γινόταν όλο και πιο εφιαλτικό. Η αμερικανική αντίδραση στα παράπονα της Ευρώπης —με επικεφαλής τη Γαλλία και τον κύριο νομισματικό σύμβουλο του Ντε Γκωλ, τον κλασικό οικονομολόγο του κανόνα του χρυσού Jacques Rueff— ήταν απλώς περιφρόνηση και άμεση απόρριψη. Οι Αμερικανοί πολιτικοί και οικονομολόγοι δήλωναν απλώς ότι η Ευρώπη αναγκαστικά χρησιμοποιεί το δολάριο ως νόμισμά της, ότι δεν μπορεί να κάνει τίποτα για τα αυξανόμενα προβλήματά της και ότι, συνεπώς, οι ΗΠΑ μπορούσαν να συνεχίσουν ανέμελα να επεκτείνουν το χρήμα τους, ακολουθώντας πολιτική «αδιαφορίας» απέναντι στις διεθνείς νομισματικές συνέπειες των δικών τους ενεργειών.

Η Ευρώπη όμως είχε το νομικό δικαίωμα να εξαργυρώνει δολάρια σε χρυσό στα 35 δολάρια ανά ουγγιά. Και καθώς το δολάριο γινόταν όλο και πιο υπερτιμημένο σε σχέση με τα «σκληρά» νομίσματα και τον χρυσό, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις άρχισαν να ασκούν όλο και περισσότερο αυτό το δικαίωμα. Ο προαναφερθείς έλεγχος που ασκεί ο κανόνας του χρυσού άρχισε να ενεργοποιείται έτσι ο χρυσός παρουσίαζε σταθερή εκροή από τις Ηνωμένες Πολιτείες επί δύο δεκαετίες μετά τις αρχές της δεκαετίας του 1950, μέχρι που το αμερικανικό απόθεμα χρυσού μειώθηκε από άνω των 20 δισεκατομμυρίων σε 9 δισεκατομμύρια δολάρια. Καθώς τα δολάρια συνέχιζαν να επεκτείνονται πάνω σε ένα συρρικνούμενο χρυσό βάθρο, πώς θα μπορούσαν οι ΗΠΑ να συνεχίσουν να εξαργυρώνουν ξένα δολάρια σε χρυσό —τη θεμέλιο λίθο του συστήματος του Bretton Woods; Αυτά τα προβλήματα δεν επιβράδυναν την συνεχή αμερικανική επέκταση δολαρίων και τιμών, ούτε την πολιτική της «αδιαφορίας», η οποία οδήγησε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 σε επιταχυνόμενη συσσώρευση όχι λιγότερων από 80 δισεκατομμυρίων ανεπιθύμητων δολαρίων στην Ευρώπη (γνωστών ως

ευρωδολάρια). Για να σταματήσουν την εξαργύρωση δολαρίων σε χρυσό από την Ευρώπη, οι ΗΠΑ άσκησαν έντονη πολιτική πίεση στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, παρόμοια αλλά σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα με την πίεση που ασκούσε η Βρετανία στη Γαλλία το 1931 για να μην εξαργυρώσει τις υψηλές απαιτήσεις της σε στερλίνες. Όμως ο οικονομικός νόμος, αργά ή γρήγορα, προφταίνει τις κυβερνήσεις· και αυτό ακριβώς συνέβη στην αρεσκομένη στον πληθωρισμό αμερικανική κυβέρνηση στο τέλος της δεκαετίας του 1960. Το σύστημα του χρυσού κανόνα συναλλάγματος του Bretton Woods —που είχε χαιρετιστεί από την αμερικανική πολιτική και οικονομική ελίτ ως μόνιμο και απόρθητο— άρχισε να ξηλώνεται γρήγορα το 1968.

6.

Φάση VI:

Το Ξήλωμα του Μπρέτον Γουντς, 1968-1971

Καθώς τα δολάρια συσσωρεύονταν στο εξωτερικό και ο χρυσός συνέχιζε να εκρέει, οι Ηνωμένες Πολιτείες δυσκολεύονταν όλο και περισσότερο να διατηρήσουν την τιμή του χρυσού στα 35 δολάρια ανά ουγγιά στις ελεύθερες αγορές χρυσού του Λονδίνου και της Ζυρίχης. Τα 35 δολάρια ανά ουγγιά ήταν ο θεμέλιος λίθος του συστήματος, και ενώ στους Αμερικανούς πολίτες δεν επιτρεπόταν από το 1934 να κατέχουν χρυσό οπουδήποτε στον κόσμο, οι υπόλοιποι πολίτες απολάμβαναν την ελευθερία να κατέχουν χρυσό σε ράβδους και νομίσματα. Έτσι, ένας τρόπος για τους Ευρωπαίους ιδιώτες να εξαργυρώσουν τα δολάριά τους σε χρυσό ήταν να πουλήσουν τα δολάριά τους για χρυσό στα 35 δολάρια ανά ουγγιά στην ελεύθερη αγορά χρυσού.

Καθώς το δολάριο συνέχιζε να επεκτείνεται και να υποτιμάται, και καθώς τα ελλείμματα του αμερικανικού ισοζυγίου πληρωμών συνεχίζονταν, οι Ευρωπαίοι και άλλοι ιδιώτες άρχισαν να επιταχύνουν τις πωλήσεις δολαρίων σε χρυσό. Για να διατηρήσει το δολάριο στα 35 δολάρια ανά ουγγιά, η αμερικανική κυβέρνηση αναγκαζόταν να διαρρέει χρυσό από το συρρικνούμενο απόθεμά της προκειμένου να στηρίξει την τιμή των 35 δολαρίων στο Λονδίνο και τη Ζυρίχη.

Μια κρίση εμπιστοσύνης στο δολάριο στις ελεύθερες αγορές χρυσού οδήγησε τις Ηνωμένες Πολιτείες σε μια θεμελιώδη αλλαγή του νομισματικού συστήματος τον Μάρτιο του 1968. Η ιδέα ήταν να σταματήσει η ενοχλητική ελεύθερη αγορά χρυσού να απειλεί ποτέ ξανά τη συμφωνία του Bretton Woods. Έτσι γεννήθηκε η «δίτιμη αγορά χρυσού». Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θα προσπαθούσαν πλέον να διατηρήσουν την τιμή του χρυσού στην ελεύθερη αγορά στα 35 δολάρια·

θα αγνοούσαν την ελεύθερη αγορά χρυσού, και οι ίδιες μαζί με όλες τις άλλες κυβερνήσεις συμφώνησαν να διατηρήσουν την αξία του δολαρίου στα 35 δολάρια ανά ουγγιά για πάντα. Οι κυβερνήσεις και οι Κεντρικές Τράπεζες ανά τον κόσμο δεν θα αγόραζαν πλέον χρυσό από την «εξωτερική» αγορά και δεν θα πωλούσαν πλέον χρυσό σε αυτήν· από το εξής ο χρυσός θα μετακινούνταν απλώς ως γκισέ από τη μία Κεντρική Τράπεζα στην άλλη, ενώ οι νέες προσφορές χρυσού, η ελεύθερη αγορά χρυσού και η ιδιωτική ζήτηση χρυσού θα ακολουθούσαν τον δικό τους δρόμο, εντελώς αποκομμένες από τις μεταξύ των κεντρικών τραπεζών νομισματικές διευθετήσεις.

Παράλληλα, οι Ηνωμένες Πολιτείες πίεσαν έντονα για την εισαγωγή ενός νέου είδους παγκόσμιου χάρτινου αποθεματικού, των Ειδικών Δικαιωμάτων Συναλλαγής (Special Drawing Rights – SDRs), για τα οποία υπήρχε η ελπίδα ότι θα αντικαθιστούσαν τελικά πλήρως τον χρυσό και θα λειτουργούσαν ως νέο παγκόσμιο χάρτινο νόμισμα που θα εκδιδόταν από μια μελλοντική Παγκόσμια Τράπεζα Αποθεματικών· αν ποτέ δημιουργούνταν ένα τέτοιο σύστημα, τότε οι Ηνωμένες Πολιτείες θα μπορούσαν να επεκτείνουν το χρήμα ανεξέλεγκτα για πάντα, σε συνεργασία με τις άλλες κυβερνήσεις (το μόνο όριο θα ήταν τότε η καταστροφική παγκόσμια υπερπληθωριστική κατάρρευση και η διάλυση του παγκόσμιου χάρτινου νομίσματος). Ωστόσο, τα SDRs, που δέχθηκαν σφοδρή αντίσταση από τη Δυτική Ευρώπη και τις χώρες του «σκληρού χρήματος», παραμένουν μέχρι σήμερα μόνο ένα μικρό συμπλήρωμα στα αμερικανικά και άλλα νομισματικά αποθεματικά.

Όλοι οι οικονομολόγοι υπέρμαχοι του χάρτινου χρήματος, από τους Κεϋνσιανούς μέχρι αυτούς της σχολής του Friedman, ήταν τώρα βέβαιοι ότι ο χρυσός θα εξαφανιζόταν από το διεθνές νομισματικό σύστημα· αποκομμένος από την «στήριξη» του από το δολάριο, προέβλεπαν όλοι με βεβαιότητα ότι η τιμή του χρυσού στην ελεύθερη αγορά θα έπεφτε γρήγορα κάτω από τα 35 δολάρια ανά ουγγιά και ακόμη και στα εκτιμώμενα «βιομηχανικά» μη νομισματικά επίπεδα των 10 δολαρίων ανά ουγγιά. Αντίθετα, η ελεύθερη τιμή του χρυσού, δεν έπεσε ποτέ κάτω από τα 35 δολάρια, συνέχισε να ανεβαίνει σταθερά και στις αρχές του 1973 είχε φτάσει περίπου στα 125 δολάρια ανά ουγγιά —ένα επίπεδο που κανένας οικονομολόγος υπέρμαχος του χάρτινου χρήματος δεν θα θεωρούσε δυνατό μόλις ένα χρόνο νωρίτερα.

Μακριά από την εδραίωση ενός μόνιμου νέου νομισματικού συστήματος, η δίτιμη αγορά χρυσού αγόρασε λίγο μόνο χρόνο· ο αμερικανικός πληθωρισμός και τα ελλείμματα συνεχίστηκαν. Τα ευρωδολάρια συσσωρεύονταν με ταχύτητα, ο χρυσός συνέχιζε να εκρέει, και η υψηλότερη ελεύθερη τιμή του χρυσού απλώς αποκάλυπτε την επιταχυνόμενη απώλεια παγκόσμιας εμπιστοσύνης στο

δολάριο. Το δίτιμο σύστημα κινήθηκε γρήγορα προς την κρίση —και προς την οριστική διάλυση του Bretton Woods.⁴³

7.

Φάση VII:

Το Τέλος του Μπρέτον Γουντς:

Ελεύθερα Κυμαινόμενα Νομίσματα Αναγκαστικής Κυκλοφορίας, Αύγουστος-Δεκέμβριος 1971

Στις 15 Αυγούστου 1971, την ίδια ακριβώς ημέρα που ο Πρόεδρος Νίξον επέβαλε πάγωμα τιμών και μισθών σε μια απέλπιδα προσπάθεια να αναχαιτίσει τον καλπάζοντα πληθωρισμό, ο κ. Νίξον έθεσε τέλος —με τρόπο συντριπτικό— στο μεταπολεμικό σύστημα του Bretton Woods. Καθώς οι ευρωπαϊκές Κεντρικές Τράπεζες απειλούσαν πλέον να εξαργυρώσουν μεγάλο μέρος των υπερβολικά διογκωμένων αποθεμάτων τους σε δολάρια με χρυσό, ο Πρόεδρος Νίξον αποσύρθηκε πλήρως από τον χρυσό. Για πρώτη φορά στην αμερικανική ιστορία, το δολάριο ήταν πλέον καθαρά χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας, χωρίς καμία απολύτως κάλυψη σε χρυσό. Ακόμη και ο ισχνός δεσμός με τον χρυσό που είχε επιβιώσει από το 1933 κόπηκε οριστικά. Ο κόσμος βυθίστηκε ξανά στο σύστημα χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας της δεκαετίας του 1930 —και μάλιστα με χειρότερο τρόπο, αφού τώρα ούτε το ίδιο το δολάριο δεν είχε πλέον την παραμικρή σχέση με τον χρυσό. Μπροστά μας υψωνόταν το εφιαλτικό φάσμα νομισματικών μπλοκ, ανταγωνιστικών υποτιμήσεων, οικονομικού πολέμου και πλήρους κατάρρευσης του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων, με την παγκόσμια ύφεση να ακολουθεί.

Τι έπρεπε να γίνει; Προσπαθώντας να αποκαταστήσουν ένα διεθνές νομισματικό σύστημα χωρίς σύνδεση με τον χρυσό, οι Ηνωμένες Πολιτείες οδήγησαν τον κόσμο στη Συμφωνία *Smithsonian Agreement* της 18ης Δεκεμβρίου 1971.

---

⁴³ Για το σύστημα δύο τιμών στην αγορά χρυσού, βλέπε. Jacques Rueff, *The Monetary Sin of the West* (New York: Macmillan, 1972).

8.

Φάση VIII:

Η Συμφωνία *Smithsonian Agreement*,

Δεκέμβριος 1971-Φεβρουάριος 1973

Η Συμφωνία (*Smithsonian Agreement*) —την οποία ο Πρόεδρος Νίξον είχε επαινέσει ως «τη μεγαλύτερη νομισματική συμφωνία στην ιστορία του κόσμου»— ήταν ακόμη πιο εύθραυστη και ασταθής από τον χρυσό κανόνα συναλλάγματος της δεκαετίας του 1920 ή ακόμα και από το ίδιο το σύστημα του Bretton Woods. Για άλλη μια φορά, οι χώρες σε όλο τον κόσμο δεσμεύτηκαν να διατηρήσουν σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες, αλλά αυτή τη φορά χωρίς κανένα χρυσό ή άλλο πραγματικό χρήμα να παρέχει οποιαδήποτε κάλυψη στα εθνικά νομίσματα. Επιπλέον, πολλά ευρωπαϊκά νομίσματα είχαν καθοριστεί σε υποτιμημένες ισοτιμίες σε σχέση με το δολάριο· η μόνη παραχώρηση των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν μια πενιχρή υποτίμηση της επίσημης ισοτιμίας του δολαρίου στα 38 δολάρια ανά ουγγιά χρυσού. Αν και πολύ μικρή και πολύ αργά, αυτή η υποτίμηση ήταν σημαντική, διότι έβαζε τέλος σε μια ατελείωτη σειρά επίσημων αμερικανικών διακηρύξεων που είχαν δεσμευτεί να διατηρήσουν την τιμή των 35 δολαρίων για πάντα. Τώρα πλέον, η τιμή των 35 δολαρίων αναγνωριζόταν έστω και έμμεσα ότι δεν ήταν χαραγμένη σε λίθινες πλάκες.

Ήταν αναπόφευκτο ότι οι σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες, ακόμη και με ευρύτερα περιθώρια διακύμανσης, αλλά χωρίς διεθνές μέσο ανταλλαγής, ήταν καταδικασμένες σε γρήγορη αποτυχία. Αυτό ίσχυε ιδιαίτερος επειδή ο αμερικανικός πληθωρισμός χρήματος και τιμών, η υποτίμηση του δολαρίου και τα ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών συνεχίζονταν ανεξέλεγκτα.

Το υπερδιογκωμένο απόθεμα ευρωδολαρίων, σε συνδυασμό με τον συνεχιζόμενο πληθωρισμό και την πλήρη αποκοπή από τον χρυσό, οδήγησε την ελεύθερη τιμή του χρυσού στα 215 δολάρια ανά ουγγιά. Και καθώς η υπερτίμηση του δολαρίου και η υποτίμηση των ευρωπαϊκών και ιαπωνικών νομισμάτων «σκληρού χρήματος» γίνονταν όλο και πιο εμφανείς, το δολάριο τελικά συνετρίβη στις παγκόσμιες αγορές κατά τους μήνες πανικού του Φεβρουαρίου–Μαρτίου 1973. Κατέστη αδύνατο για τη Δυτική Γερμανία, την Ελβετία, τη Γαλλία και τις άλλες χώρες με σκληρό χρήμα να συνεχίσουν να αγοράζουν δολάρια προκειμένου να στηρίξουν το δολάριο σε υπερτιμημένη ισοτιμία. Σε λίγο περισσότερο από έναν χρόνο, το σύστημα *Smithsonian* με τις σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες χωρίς χρυσό συνετρίβη στα βράχια της οικονομικής πραγματικότητας.

9.

Φάση ΙΧ:

Ελεύθερα Κυμαινόμενα Νομίσματα Αναγκαστικής Κυκλοφορίας,

Μάρτιος 1973-;?

Με την κατάρρευση του δολαρίου, ο κόσμος μετατοπίστηκε και πάλι σε ένα σύστημα κυμαινόμενων ισοτιμιών νομισμάτων αναγκαστικής κυκλοφορίας. Εντός του δυτικοευρωπαϊκού μπλοκ, οι συναλλαγματικές ισοτιμίες συνδέθηκαν μεταξύ τους, ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες προχώρησαν σε μια ακόμη συμβολική υποτίμηση της επίσημης ισοτιμίας του δολαρίου στα 42 δολάρια ανά ουγγιά χρυσού. Καθώς το δολάριο κατέρρεε καθημερινά στις αγορές συναλλάγματος και το γερμανικό μάρκο, το ελβετικό φράγκο και το ιαπωνικό γιεν εκτοξεύονταν προς τα πάνω, οι αμερικανικές αρχές —με την υποστήριξη των οικονομολόγων της Σχολής του Friedman— άρχισαν να θεωρούν ότι αυτό ήταν το νομισματικό ιδεώδες. Είναι αλήθεια ότι, υπό καθεστώς κυμαινόμενων ισοτιμιών, δεν εμφανίζονται πλέον πλεονάσματα δολαρίων και ξαφνικές κρίσεις ισοζυγίου πληρωμών. Επιπλέον, οι αμερικανικές εξαγωγικές επιχειρήσεις άρχισαν να πανηγυρίζουν ότι η πτώση της ισοτιμίας του δολαρίου καθιστούσε τα αμερικανικά προϊόντα φθηνότερα στο εξωτερικό, ευνοώντας έτσι τις εξαγωγές. Είναι επίσης αλήθεια ότι οι κυβερνήσεις συνέχισαν να παρεμβαίνουν στις διακυμάνσεις των ισοτιμιών («βρώμικες» αντί για «καθαρές» διακυμάνσεις), αλλά συνολικά φαινόταν ότι η διεθνής νομισματική τάξη είχε διαλυθεί σε μια ουτοπία της σχολής του Friedman. Ωστόσο, σύντομα έγινε σαφές ότι τα πράγματα απέχουν πολύ από το να είναι καλά στο παρόν διεθνές νομισματικό σύστημα. Το μακροπρόθεσμο πρόβλημα είναι ότι οι χώρες με «σκληρό» χρήμα δεν πρόκειται να κάθονται αδρανείς για πάντα και να βλέπουν τα νομίσματά τους να γίνονται ακριβότερα και οι εξαγωγές τους να πλήττονται προς όφελος των αμερικανικών ανταγωνιστών. **Αν ο αμερικανικός πληθωρισμός και η υποτίμηση του δολαρίου συνεχιστούν, σύντομα θα επιστρέψουν στις ανταγωνιστικές υποτιμήσεις, στους ελέγχους συναλλάγματος, στα νομισματικά μπλοκ και στον οικονομικό πόλεμο της δεκαετίας του 1930.** Αλλά το πιο άμεσο πρόβλημα είναι η άλλη όψη του νομίσματος: η υποτίμηση του δολαρίου σημαίνει ότι οι αμερικανικές εισαγωγές γίνονται πολύ πιο ακριβές, οι Αμερικανοί τουρίστες υποφέρουν στο εξωτερικό, ενώ τα φθηνά αμερικανικά προϊόντα αγοράζονται τόσο γρήγορα από ξένες χώρες, ώστε οι τιμές των εξαγωγών να εκτοξεύονται στην εσωτερική αγορά (π.χ. ο πληθωρισμός στις τιμές σιταριού και κρέατος). Έτσι, οι αμερικανικές εξαγωγικές επιχειρήσεις μπορεί πράγματι να ωφελούνται, αλλά μόνο εις βάρος του Αμερικανού καταναλωτή που βάλλεται από τον πληθωρισμό. Η τρομακτική αβεβαιότητα των ταχέων διακυμάνσεων των συναλλαγματικών

ισοτιμιών έγινε ιδιαίτερα αισθητή στους Αμερικανούς με την απότομη πτώση του δολαρίου στις αγορές συναλλάγματος τον Ιούλιο του 1973.

Από τη στιγμή που οι Ηνωμένες Πολιτείες εγκατέλειψαν πλήρως τον χρυσό τον Αύγουστο του 1971 και καθιέρωσαν το σύστημα της Σχολής του Φρίντμαν των κυμαινόμενων ισοτιμιών νομισμάτων αναγκαστικής κυκλοφορίας τον Μάρτιο του 1973, οι ΗΠΑ και ολόκληρος ο κόσμος υπέστησαν τον πιο έντονο και πιο παρατεταμένο πληθωρισμό ειρηνικής περιόδου στην ιστορία του κόσμου. Θα πρέπει πλέον να έχει καταστεί προφανές ότι αυτό δεν είναι καθόλου σύμπτωση. Πριν αποκοπεί το δολάριο από τον χρυσό, Κεϋνσιανοί και Friedmanites —κάθε ομάδα με τον δικό της τρόπο αφοσιωμένη στο κυβερνητικό χάρτινο χρήμα— προέβλεπαν με βεβαιότητα ότι, όταν θα καθιερωνόταν το χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας, η τιμή του χρυσού στην αγορά θα έπεφτε αμέσως στο μη νομισματικό του επίπεδο, το οποίο τότε εκτιμούσαν περίπου στα 8 δολάρια ανά ουγγιά. Στην περιφρόνησή τους για τον χρυσό, και οι δύο ομάδες υποστήριζαν ότι ήταν το ισχυρό δολάριο που στήριζε την τιμή του χρυσού και όχι το αντίστροφο. Από το 1971 και μετά, η τιμή του χρυσού στην αγορά δεν έπεσε ποτέ κάτω από την παλιά επίσημη τιμή των 35 δολαρίων ανά ουγγιά και σχεδόν πάντοτε ήταν εντυπωσιακά υψηλότερη. Όταν, κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, οικονομολόγοι όπως ο Jacques Rueff ζητούσαν κανόνα του χρυσού στα 70 δολάρια ανά ουγγιά, η τιμή θεωρούνταν υπερβολικά υψηλή. Σήμερα μια τέτοια τιμή είναι υπερβολικά χαμηλή. Η πολύ υψηλότερη τιμή του χρυσού αποτελεί ένδειξη της καταστροφικής υποβάθμισης του δολαρίου από τη στιγμή που οι «σύγχρονοι» οικονομολόγοι πέτυχαν τον στόχο τους και αφαιρέθηκε κάθε κάλυψη από τον χρυσό.

Είναι πλέον ολοφάνερο ότι ο κόσμος έχει κουραστεί από τον άνευ προηγουμένου πληθωρισμό, στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε όλο τον κόσμο, που πυροδοτήθηκε από την εποχή των κυμαινόμενων νομισμάτων αναγκαστικής κυκλοφορίας που ξεκίνησε το 1973. Είμαστε επίσης κουρασμένοι από την ακραία αστάθεια και την απρόβλεπτη διακύμανση των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Αυτή η αστάθεια είναι συνέπεια του εθνικού συστήματος χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας, το οποίο κατακερμάτισε το παγκόσμιο χρήμα και πρόσθεσε τεχνητή πολιτική αστάθεια στην φυσική αβεβαιότητα του συστήματος τιμών της ελεύθερης αγοράς. Το όνειρο των Friedmanites για κυμαινόμενα νομίσματα αναγκαστικής κυκλοφορίας έχει γίνει στάχτη, και υπάρχει μια κατανοητή λαχτάρα για επιστροφή σε ένα διεθνές χρήμα με σταθερές ισοτιμίες.

Δυστυχώς, ο κλασικός κανόνας του χρυσού έχει ξεχαστεί, και ο τελικός στόχος των περισσότερων Αμερικανών και παγκόσμιων ηγετών παραμένει το παλιό κεϋνσιανό όραμα ενός παγκόσμιου κανόνα χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας: μια νέα νομισματική μονάδα που θα εκδίδεται από μια Παγκόσμια Τράπεζα Αποθεματικών (World Reserve Bank – WRB). Είτε η νέα μονάδα ονομαστεί

«bancor» (όπως πρότεινε ο Keynes), «unita» (όπως πρότεινε ο Αμερικανός αξιωματούχος του Υπουργείου Οικονομικών Harry Dexter White στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο) ή «phoenix» (όπως πρότεινε το περιοδικό The Economist), δεν έχει σημασία. Το ουσιαστικό είναι ότι ένα τέτοιο διεθνές χάρτινο νόμισμα, ενώ όντως θα απαλλάσσει από κρίσεις ισοζυγίου πληρωμών —αφού η WRB θα μπορούσε να εκδίδει όσα bancor ήθελε και να τα προμηθεύει στην χώρα της επιλογής της—, θα άνοιγε διάπλατα τον δρόμο για απεριόριστο παγκόσμιο πληθωρισμό, χωρίς τον περιορισμό ούτε των κρίσεων ισοζυγίου πληρωμών ούτε των πτώσεων στις ισοτιμίες. Η WRB θα γινόταν τότε ο παντοδύναμος καθοριστικός παράγοντας της παγκόσμιας προσφοράς χρήματος και της εθνικής κατανομής της. Η WRB θα μπορούσε και θα υπέβαλλε τον κόσμο σε αυτό που θα θεωρούσε «σοφά ελεγχόμενο» πληθωρισμό. Δυστυχώς, τότε δεν θα υπήρχε τίποτα που να εμποδίζει το ανυπολόγιστα καταστροφικό οικονομικό ολοκάτωμα ενός παγκόσμιου υπερπληθωρισμού —τίποτα, δηλαδή, εκτός από την αμφίβολη ικανότητα της WRB να «ρυθμίζει με λεπτότητα» την παγκόσμια οικονομία.

Ενώ ένα παγκόσμιο νόμισμα αναγκαστικής κυκλοφορίας και μια Παγκόσμια Κεντρική Τράπεζα παραμένουν ο τελικός στόχος των κεϋνσιανών ηγετών του κόσμου, ο πιο ρεαλιστικός και άμεσος στόχος είναι η επιστροφή σε ένα εξωραϊσμένο σύστημα τύπου Bretton Woods, αλλά αυτή τη φορά χωρίς κανένα χρυσό ως κάλυψη. Ήδη οι μεγάλες Κεντρικές Τράπεζες του κόσμου προσπαθούν να «συντονίσουν» τις νομισματικές και οικονομικές πολιτικές, να εναρμονίσουν τους ρυθμούς πληθωρισμού και να καθορίσουν σταθερές ισοτιμίες. **Η σθεναρή προσπάθεια για ένα ευρωπαϊκό χάρτινο νόμισμα που θα εκδίδεται από μια Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα φαίνεται να είναι στο κατώφλι της επιτυχίας. Αυτός ο στόχος πωλείται στο αφελές κοινό με την εσφαλμένη επιχειρηματολογία ότι μια Ελεύθερη Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) απαιτεί αναγκαστικά μια υπερεθνική γραφειοκρατία, ομοιομορφία φορολογίας σε όλη την ΕΟΚ και, ιδιαίτερα, μια Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και ένα ευρωπαϊκό χάρτινο νόμισμα. Μόλις επιτευχθεί αυτό, θα ακολουθήσει αμέσως στενότερος συντονισμός με την Federal Reserve και τις άλλες μεγάλες Κεντρικές Τράπεζες. Και τότε, πόσο μακριά θα μπορούσε να είναι μια Παγκόσμια Κεντρική Τράπεζα;**

Ελλείψει αυτού του τελικού στόχου, μπορεί σύντομα να βυθιστούμε σε μια ακόμη Συμφωνία τύπου Bretton Woods, με όλες τις κρίσεις ισοζυγίου πληρωμών και τον νόμο του Gresham που ακολουθούν από σταθερές ισοτιμίες σε έναν κόσμο νομισμάτων αναγκαστικής κυκλοφορίας.

Καθώς κοιτάζουμε το μέλλον, η πρόγνωση για το δολάριο και για το διεθνές νομισματικό σύστημα είναι πράγματι ζοφερή. Αν δεν επιστρέψουμε στον κλασικό κανόνα του χρυσού σε μια ρεαλιστική τιμή χρυσού, το διεθνές νομισματικό σύστημα είναι καταδικασμένο να ταλαντεύεται πέρα δώθε μεταξύ σταθερών και κυμαινόμενων ισοτιμιών, με κάθε σύστημα να δημιουργεί άλυτα προβλήματα,

να μη λειτουργεί και τελικά να διαλύεται. Και καύσιμο για αυτή τη διάλυση θα είναι η συνεχιζόμενη επέκταση της προσφοράς δολαρίων —και συνεπώς των αμερικανικών τιμών— που δεν δείχνει κανένα σημάδι υποχώρησης. Η προοπτική για το μέλλον είναι επιταχυνόμενος πληθωρισμός και τελικά υπερπληθωρισμός στο εσωτερικό, συνοδευόμενος από νομισματική κατάρρευση και οικονομικό πόλεμο στο εξωτερικό.

Αυτή η πρόγνωση μπορεί να αλλάξει μόνο με μια ριζική αλλαγή του αμερικανικού και του παγκόσμιου νομισματικού συστήματος:

Με την επιστροφή σε ένα ελεύθερο εμπορευματικό χρήμα όπως ο χρυσός και με την πλήρη απομάκρυνση της κυβέρνησης από το νομισματικό πεδίο.

V. Αντί Επιλόγου

Φάση X:

Η Μετα-Πανδημίας Εποχή των Ψηφιακών Νομισμάτων Κεντρικής Τράπεζας (CBDCs) και του Ολοκληρωτικού Ελέγχου του Χρήματος 2020- ;

Καθώς ολοκληρώθηκε η εξιστόρηση των διαφόρων φάσεων της νομισματικής εξέλιξης και της προοδευτικής παρέμβασης της κυβέρνησης στο χρήμα, όπως παρουσιάστηκε από τον Murray Rothbard στα προηγούμενα κεφάλαια –από την αυθόρμητη εμφάνιση του εμπορευματικού χρήματος και την καθιέρωση του κανόνα του χρυσού, μέχρι την κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods, την επικράτηση του χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας (fiat money) και τις επαναλαμβανόμενες κρίσεις του 20ού αιώνα–, είναι φυσικό να στραφούμε στο εμβληματικό έργο του Μάρει Ν. Ρόθμπαρντ «Τι Έκανε η Κυβέρνηση στα Χρήματά μας;» ώστε να αξιολογήσουμε τα διδάγματά του εν σχέσει με τη σημερινή κατάσταση στον 21ο αιώνα.

Εδώ είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι το βιβλίο αυτό δεν αποτελεί απλώς μια ιστορική καταγραφή, αλλά μια βαθιά θεωρητική κριτική από την οπτική της Αυστριακής Σχολής Οικονομικής Σκέψης, που φωτίζει τα θεμέλια της καταστροφής του υγιούς χρήματος από τις κρατικές αρχές. Ο Ρόθμπαρντ αποδεικνύει με ακρίβεια ότι το χρήμα προέρχεται από την ελεύθερη αγορά ως το πλέον εμπορεύσιμο αγαθό, ότι η κρατική μονοπωλιακή παρέμβαση συνιστά συστηματική πλαστογράφιση και ότι ο πληθωρισμός δεν είναι παρά ένας κρυφός, ύπουλος, επώδυνος φόρος που αναδιανέμει πλούτο υπέρ των πρώτων αποδεκτών του νέου χρήματος (κυβέρνηση, τράπεζες και συνδεδεμένες ελίτ) και εις βάρος των τελευταίων (μισθωτοί, συνταξιούχοι, εκμισθωτές και όσοι αποταμιεύουν).

Επιστρέφοντας στην αξιολόγηση της σημερινής κατάστασης, κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι από το 2020 και εξής έχουμε εισέλθει στη Φάση X. Στη φάση αυτή, οι αρχές του Ρόθμπαρντ δεν είναι απλώς επίκαιρες· αποτελούν την αναπόφευκτη κατάληξη των προηγούμενων φάσεων. Η πανδημία COVID-19 λειτούργησε ως καταλύτης για μια άνευ προηγουμένου νομισματική επέκταση, η οποία επιβεβαιώνει την προφητική διάγνωση αυτού του σπουδαίου φιλοσόφου και οικονομολόγου της Αυστριακής Σχολής: οι κυβερνήσεις, μέσω των κεντρικών τραπεζών, χρησιμοποιούν την κρίση ως πρόσχημα για μαζική «δημιουργία» χρήματος *ex nihilo*, προκαλώντας τον κλασικό αυστριακό οικονομικό κύκλο – τεχνητή πιστωτική επέκταση, φούσκες, αναπόφευκτη διόρθωση και αναδιανομή πλούτου. Οι τεράστιες δέσμες δημοσιονομικής στήριξης και τα προγράμματα ποσοτικής χαλάρωσης (QE) σε ΗΠΑ, Ευρώπη και αλλού αύξησαν τη νομισματική βάση κατά τρισεκατομμύρια δολάρια,

οδηγώντας σε πληθωρισμό που κορυφώθηκε το 2021-2023, διαβρώνοντας την αγοραστική δύναμη των μισθών και των αποταμιεύσεων. Όπως ακριβώς προέβλεπε ο Ρόθμπαρντ, αυτός ο πληθωρισμός δεν ωφελεί την κοινωνία συνολικά· είναι (κρυφός, ύπουλος) «φόρος» που χρηματοδοτεί κρατικές δαπάνες, πολέμους και επιδοτήσεις χωρίς την ανάγκη άμεσης φορολογίας, ενώ οι πρώτοι αποδέκτες (τράπεζες και μεγάλες επιχειρήσεις, συνδεδεμένες ελίτ) κερδίζουν σε βάρος των πολιτών.

Η παγκοσμιοποίηση, που αναλύθηκε εκτενώς στις προηγούμενες φάσεις ως αποτέλεσμα του δολαρίου ως παγκόσμιου αποθεματικού νομίσματος μετά το 1944, εισήλθε σε νέα, πιο αβέβαια φάση μετά το 2020. Οι διαταραχές στις παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού (supply chains) λόγω lockdowns, η ενεργειακή κρίση και οι γεωπολιτικές εντάσεις (όπως ο πόλεμος στην Ουκρανία ή τη Μέση Ανατολή) αναδεικνύουν την ευθραυστότητα μιας υπερ-παγκοσμιοποιημένης οικονομίας χωρίς εμπορευματικό χρήμα όπως ο χρυσός αλλά με ανταγωνιζόμενα εθνικά νομίσματα αναγκαστικής κυκλοφορίας των οποίων τον απόλυτο έλεγχο έχουν Κράτη ή οργανισμοί όπως η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Στο επίκεντρο αυτής της νέας φάσης βρίσκεται η ανάπτυξη των Ψηφιακών Νομισμάτων Κεντρικής Τράπεζας (Central Bank Digital Currencies – CBDCs), που αποτελούν την απόλυτη υλοποίηση των προειδοποιήσεων του Ρόθμπαρντ για ολοκληρωτική κρατική κυριαρχία επί του χρήματος. Μέχρι το 2026, 137 χώρες και νομισματικές ενώσεις, που αντιπροσωπεύουν το 98% του παγκόσμιου ΑΕΠ, κάνουν έρευνα στα CBDCs, ενώ 72 βρίσκονται σε προχωρημένο στάδιο (ανάπτυξη, πιλοτική εφαρμογή ή εκκίνηση) και 49 βρίσκονται σε πιλοτική φάση.

Τρεις χώρες (Μπαχάμες, Τζαμάικα, Νιγηρία) έχουν ήδη εκδώσει πλήρως λειτουργικά CBDCs, ενώ η Κίνα με το e-CNY έχει πραγματοποιήσει συναλλαγές ύψους τρισεκατομμυρίων γουάν σε πιλοτικές επαρχίες. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα προωθεί το ψηφιακό ευρώ σε φάση προετοιμασίας, ενώ οι ΗΠΑ, μετά από εκτελεστική εντολή του 2025, απέσυραν σχέδια για retail CBDC υπέρ νομοθετικά ρυθμισμένων stablecoins.

Από την σκοπιά ενός οικονομολόγου της Αυστριακής Σχολής, τα CBDCs δεν είναι τεχνολογική καινοτομία· **είναι το τελικό βήμα προς τον ολοκληρωτικό έλεγχο** που προέβλεψε ο Rothbard 63 χρόνια πριν. Σε αντίθεση με το εμπορευματικό χρήμα ή ακόμα και το παραδοσιακό χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας (fiat money), το CBDC αποτελεί άμεση υποχρέωση της κεντρικής τράπεζας, πλήρως ιχνηλάσιμο και προγραμματιζόμενο. Επιτρέπει αρνητικά επιτόκια χωρίς όρια (καταργώντας την «αποθήκευση αξίας» σε μετρητά), στοχευμένη «διέγερση» (π.χ. χρήματα που λήγουν αν δεν δαπανηθούν σε συγκεκριμένους τομείς ή σε συγκεκριμένες περιοχές σε π.χ. μελλοντικά lockdown), οικονομική επιτήρηση σε πραγματικό χρόνο και, τελικά, κοινωνικό μηχανισμό ελέγχου: αποκλεισμό πολιτών από συναλλαγές βάσει συμπεριφοράς, ιδεολογίας ή «κοινωνικού σκορ». Όπως ο Ρόθμπαρντ προέβλεψε ότι η κρατική μονοπωλιακή έκδοση χρήματος

οδηγεί σε συστηματική αναδιανομή πλούτου και απώλεια οικονομικής ελευθερίας, έτσι και τα CBDCs υλοποιούν τον απόλυτο συγκεντρωτισμό: το τέλος της ιδιωτικής ιδιοκτησίας επί του χρήματος, την κατάργηση της ανωνυμίας και την μετατροπή κάθε συναλλαγής σε πράξη υπό κρατική άδεια. Η πανδημία επιτάχυνε αυτή την μετάβαση, καθώς η στροφή σε ψηφιακές πληρωμές (λόγω lockdowns) δημιούργησε το ιδανικό έδαφος για την «απαλλαγή» από μετρητά – το τελευταίο καταφύγιο ελευθερίας.

Η Αυστριακή Σχολή, μέσω του Ρόθμπαρντ, μας προσφέρει τη μόνη συνεπή διέξοδο: την πλήρη αποκρατικοποίηση του χρήματος. Επιστροφή σε εμπορευματικό χρήμα (χρυσός ή άλλα αγαθά με εγγενή αξία), 100% reserve banking (αποθεματικά) που απαγορεύει την πλασματική πιστωτική επέκταση, ελεύθερη τραπεζική χωρίς κεντρική τράπεζα και νομισματική ελευθερία. Μόνο έτσι μπορεί να σταματήσει ο αέναος κύκλος πληθωρισμού, κρίσεων και ολοκληρωτισμού. Η Φάση X δεν είναι το τέλος της ιστορίας· είναι η κορύφωση της κρατικής υπεροχής που περιέγραψε ο Ρόθμπαρντ. Η ελπίδα βρίσκεται στην αναγνώριση αυτής της αλήθειας και στην υιοθέτηση των αρχών του υγιούς χρήματος, πριν η ψηφιακή δικτατορία του χρήματος καταστεί μη αναστρέψιμη. Η Αυστριακή οικονομική επιστήμη μας διδάσκει ότι η ελευθερία στην αγορά –και κυρίως στο χρήμα– είναι η μόνη βάση για πραγματική ευημερία και ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Πραξολόγος, Αθήνα, 2026